

Kysthistorie på museum.
En undersøkelse av tre museum i Hordaland

Masteroppgave i historie

Erlend Sævdal

Høgskolen i Bergen – Universitet i Bergen

Høst 2012

Innhold

Forord.....	4
Kart over kystområdet i Hordaland.....	5
Kapittel 1. Innledning.....	6
1.1 Tema og problemstilling.....	6
1.2 Museene som samfunnsinstitusjon.....	9
1.3 Analysen av museene.....	14
1.3.1 Aktuelle kysthistoriske tema.....	15
1.3.2 Museenes formidling.....	18
Kapittel 2. Sunnhordland Museum.....	21
2.1 Bakgrunn for museet.....	21
2.2 Presentasjon av utstillinger og undervisningsopplegg.....	24
2.2.1 Sjøbruksavdelingen.....	24
2.2.2 Utstillingene ved Stord Maritime Museum.....	27
2.2.4 Undervisningsopplegg.....	36
2.3 Analyse av utstillinger og undervisningsopplegg.....	41
2.3.1 Kysthistoriske tema.....	41
2.3.2 Formidlingen.....	44
2.4 Hva slags museum?.....	46
Kapittel 3. Hordamuseet.....	49
3.1 Bakgrunn for museet.....	49
3.2 Presentasjon av utstillinger og undervisningsopplegg.....	53
3.2.1 Hovedutstillingen.....	53
3.2.2 Båthallen.....	62
3.2.3 Naust og naustrekker.....	65

3.2.4 Undervisningsopplegg.....	67
3.3 Analyse av utstillinger og undervisningsopplegg.....	68
3.3.1 Kysthistoriske tema.....	68
3.3.2 Formidlingen.....	71
3.4 Hva slags museum?.....	74
Kapittel 4. Kystmuseet i Øygarden.....	76
4.1 Bakgrunn for museet.....	76
4.2 Presentasjon av utstillinger og undervisningsopplegg.....	80
4.2.1 Hovedbygningen.....	80
4.2.2 Naustutstillingene.....	86
4.2.3 Undervisningsopplegg.....	90
4.3 Analyse av utstillinger og undervisningsopplegg.....	91
4.3.1 Kysthistoriske tema.....	91
4.3.2 Formidlingen.....	93
4.4 Hva slags museum?.....	95
Kapittel 5. Sammenligning og konklusjon.....	97
5.1 Bakgrunnen for museene.....	97
5.2 Aktuelle kysthistoriske tema.....	100
5.2.1 Ressurser, mangesysleri og modernisering.....	100
5.2.2 Hverdag, kultur og politikk.....	103
5.3 Museenes formidling.....	105
5.4 Konklusjon.....	107
Kart og bildeliste.....	110
Litteratur.....	112

Forord

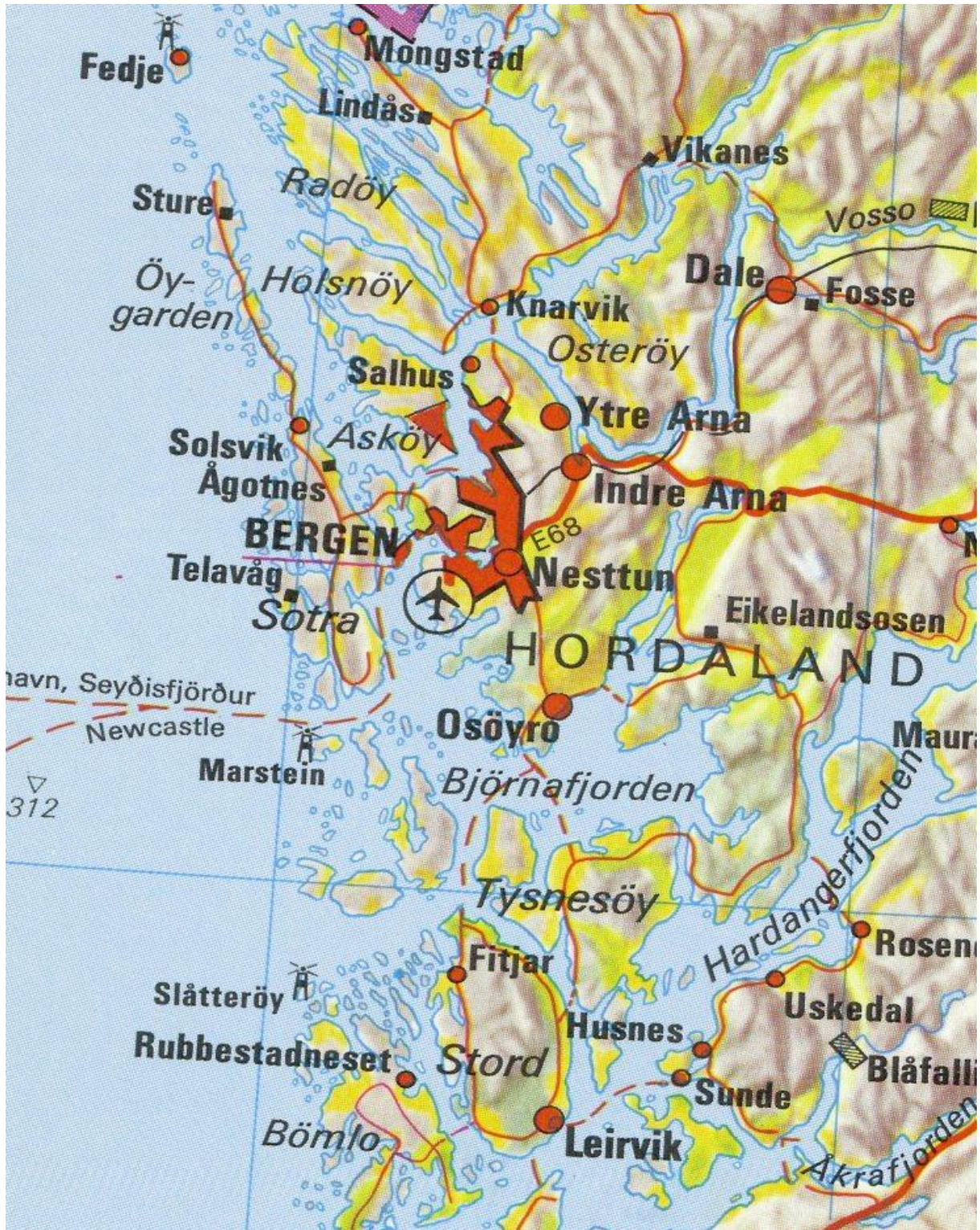
I forbindelse med min masteroppgave har jeg mange å takke. Først og fremst gjelder det min hovedveileder, Karl Egil Johansen. Jeg er svært takknemlig for å ha hatt en slik hjelp av en professor med et fremragende og bredt kunnskapsregister. Jeg vil også takke min biveileder, Nils Kolle. Han har stor kunnskap innen kyst- og fiskerihistorie og jeg er heldig som har kunnet benytte meg av den.

Oppgaven hadde heller ikke vært mulig uten bistand fra de museumsansatte. Jeg er takknemlig for all hjelp jeg har fått. Takk også til andre som har lest oppgaven og gitt meg råd underveis.

Bergen, høsten 2012

Erlend Sævdal

Kart over kystområdet i Hordaland

Kapittel 1. Innledning

1.1 Tema og problemstillinger

Kystkulturen er med dens spesielle næringsgrunnlag kanskje Norges mest særegne bidrag til den europeiske felleskulturen. Det er likevel blitt hevdet at kysthistorien har fått en altfor liten plass i den nasjonale fortellingen. Enkelte historikere har omtalt den som en fotnote i vår nasjonale historieskriving.¹ I de store fortellingene fra 1800-tallet og fremover representerte odelsbonden tradisjonen og byene og industrien fremskrittet. Fiskeriene og andre kystnæringer, derimot, er ofte blitt sett på som mer primitive og husholdtilpassede næringer.

Hvorfor kyst- og fiskerihistorie har fått så liten plass, er vanskelig å gi et svar på. Noen har pekt på koblingen mot Nord-Norge. Fiskeri er noe som er forbundet med denne landsdelen og i sentrum-periferi modellen er ikke dette sett på som sentralt og vesentlig for Norge. Stilt opp mot jordbruket, er det like fullt et paradoks. Historikeren Paul Holm har ganske treffende beskrevet kysten og havet som det som har holdt den norske befolkningen samlet, mens fjell og skog har holdt oss adskilt.² Fortsatt spiller kyst- og havnæringene en viktig rolle i landets økonomi. Størstedelen av Norges eksport kommer fra og skapes i havet og langs kysten, inkludert havbruk og oljenæringen.

På Vestlandet utgjorde særlig sildefisket mye av grunnlaget for verdiskapingen og den begynnende industrialiseringen i landsdelen på 1800-tallet. Fisket gav tilgjengelig kapital, og det er utviklingshistorisk en nær sammenheng mellom fiskerinæring, hval- og selfangst, skipsfart og senere offshorenæringer, med verfts- og mekanisk industri og handel som et viktig mellomledd.³

Menneskene som levde langs kysten og av de ressurser som hav og land gav, var som regel det vi kaller for fiskerbønder. Det vil si at de drev med et kombinasjonsbruk hvor både jord og sjø var viktig for husholdet. Levemåte og arbeidsoppgaver var sesongbasert slik at fisket i stor grad foregikk i vinterhalvåret og jordbruk om sommeren. Arbeidsfordelingen ble også løst

¹ Se Wicken 1998: 60 ff

² Holm 1995: 7

³ Kolle 2006:

gjennom kjønnsrollemønsteret, hvor mannen mest tok seg av fisket, og kvinnen fikk hovedansvaret på gården. På denne måten var det egentlig kvinnene som ofte var ”kystens bønder”.⁴

Menneskene som levde av kystens ressurser var del av en egen kystkultur. På Vestlandet var det spesielle særtrekk som kjennetegnet kystkulturen i landsdelen. Karl Egil Johansen skriver i boka *Men der leikade fisk nedi kavet* (1982) at fiskerbøndene ofte hadde det økonomisk trangt.⁵ Nøysomhet og sparsommelighet var en naturlig konsekvens. I kystsamfunnene var det samtidig en høy grad av likhet mellom menneskene. Klassekampen som vokste seg sterkere ved industrialiseringen i Norge i andre halvdel av nittenhundretallet, var således mer konfliktfull i andre deler av landet.

Vestlendinger var i stedet mer opptatt av kulturspørsmål som målsak, avholdssak og misjon. Dette kom også til å prege det politiske landskapet utover 1800-tallet og frem mot nyere tid, hvor vestlendinger ofte har stemt på mellompartiene som tok opp i seg slike saker og verdier som vestlendinger var opptatt av.

De siste årene har det vært en økende interesse for Norges fiskeri- og kysthistorie. I forbindelse med 200-årsjubileet for Grunnloven i 2014 skal det således for første gang utgis en samlet fremstilling av denne delen av vår historie. Dette er et samarbeidsprosjekt mellom flere universitet og høyskoler samt Norges Fiskarlag og Fiskeri- og Kystdepartementet.⁶

Et slikt bokverk vil ha stor betydning og dekke et langvarig savn. Men formidling av historisk kunnskap og innsikt skjer også på andre måter. Det gjelder en så viktig samfunnsinstitusjon som skolen. Det gjelder i stor grad også media. Og det gjelder de mange museer. Det er de sistnevnte som vil være tema for denne masteroppgaven. Jeg vil her prøve å sette fokus på hvordan tre museer i Hordaland formidler kyst- og fiskerihistorien. Denne oppgaven vil derfor ha et annet fokus på fiskeri- og kysthistorien. Problemstillingen vil være tredelt: 1. *Hva var bakgrunnen for etableringen av disse museene?* 2. *Hvilke tema er det som vektlegges i formidlingen av kysthistorien?* 3. *Og hvordan skjer denne formidlingen (type utstillinger, omvisninger, undervisningsopplegg m.m.)?*

⁴ Britt Berggren 1980: 92

⁵ Johansen 1982: 72

⁶ Prosjektbeskrivelse av Norges fiskeri- og kysthistorie 2009: 1, se også prosjektets hjemmeside: <http://norges-fiskeri-og-kysthistorie.b.uib.no/>

De museene jeg har valgt å se nærmere på er Sunnhordland Museum på Stord, Hordamuseet på Stend i Fana, og Kystmuseet i Øygarden. Disse museene representerer regioner der kystnæringer har og fremdeles spiller en viktig rolle i samfunnet. De tre museene er også det vi kaller kulturhistoriske museer og deler på flere områder samme tankegodt når det gjelder formidlingen av kysthistorien, samtidig finnes det også viktige forskjeller i formidlingen av denne og det ønsker oppgaven også undersøke nærmere.⁷

Geografisk vil oppgaven være knyttet til Hordaland, men som det vil komme frem senere, ønsker museene å formidle historier som knytter lokalsamfunnet utover regionen de representerer. I tid vil utgangspunktet være det tradisjonelle fiskerbondesamfunnet og utviklingen frem til nyere tid. Spesielt vil siste halvdel av 1800-tallet være relevant. Dette var en periode med økende handel, særlig med utlandet, hamskiftet, folkeøkning, politisk, sildepengene som førte til pengeøkonomi og urbanisering.

I prosjektbeskrivelsen til Norges fiskeri- og kysthistorie blir samarbeidet med museene fremhevet og museene er trukket direkte med i både planleggingen og selve produksjonen av bokverket.⁸ Derfor vil verket øke profileringen til næringene overfor norske og utenlandske besøkende. Kysthistorien har en relativt sterk posisjon innenfor museumssektoren. Det kommer frem i ulike stortingsmeldinger samt nasjonale og regionale museumsplaner, blant annet den såkalte abm-meldingen, stortingsmelding nr. 22 (1999-2000) og *Kulturpolitikk fram mot 2014*. Stortingsmelding nr. 48 (2002-2003).⁹¹⁰

I den foreløpig siste nasjonale museumsplanen *Framtidas Museum*. Stortingsmelding nr. 49 (2008-2009) er vektleggingen av kysthistoriske tema gjentatt.¹¹ Lignende profilering finner vi i den regionale museumsplanen til Hordaland Fylkeskommune 2011-2015 *Musea i samfunnet*. Der trekkes kystkultur frem som et av fire prioriterte tema i perioden. Planen nevner at det

⁷ Norges Fiskerimuseum var opprinnelig med i museumsutvalget. Da hovedutstillingen ble tatt ned ved dette museet i 2010, ble det imidlertid vanskelig å benytte dette museet for få svar på de problemstillingene i denne oppgaven.

⁸ Prosjektbeskrivelse av Norges fiskeri- og kysthistorie 2009: 2

⁹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/19992000/stmeld-nr-22-1999-2000-.html?id=192730>

¹⁰ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/20022003/stmeld-nr-48-2002-2003-.html?id=432632>

¹¹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-49-2008-2009-.html?id=573654>

spesielt i forbindelse med Grunnlovsjubileet er viktig å løfte frem fylket sin særegne kystkultur.¹²

1.2 Museene som samfunnsintitusjoner

Selv om kysten og fiskerienes plass i historieverkene av flere er blitt beskrevet som en fotnote, så har den likevel lenge hatt en plass blant landets museer. Kunnskapen som er blitt formidlet gjennom museene har imidlertid endret seg svært mye siden de første fiskerimuseene ble etablert for ca 150 år siden. Det gjelder også andre viktige sider av museumsvirksomheten.

Professor Anne Eriksen har i *Museum. En kulturhistorie* (2009) foretatt en analyse av norske museer i historisk perspektiv. I boka viser hun til norsk museumshistorie, hvor tankene om hva et museum skal være, og hvordan formidlingen til publikum har variert i stor grad, siden de første museene ble dannet for snart 200 år siden. En fremtredende påstand i boka er at det i det norske museumslandskapet har utviklet seg et bestemt kunnskapsideal som normdannende, mens historien viser et langt større mangfold.

Det vi i dag kjenner som Vitenskapsmuseet i Trondheim regnes som landets eldste museum. Dette museet dateres tilbake til 1760. Like etter 1800 kom den første, større bølgen av museumsinitiativ og etableringer i Norge. Disse dominerte frem til slutten av dette århundret og blir gjerne betegnet som patriotiske universalmuseum.¹³ Det som kjennetegnet dem, var at de samlet inn og utstilte gjenstander knyttet til sentrale vitenskapsfelt. Dette gjaldt naturhistorie, oldsaker og etnografika.

Det lokale særpreget fikk ingen fremhevet posisjon i disse museene. Det var ikke slik at lokale eller nasjonale gjenstander ble sett på som mindre interessant enn andre, men de skulle fungere som et bidrag til en større kunnskapstradisjon. Den historiske dimensjonen stod heller ikke sentralt i samlingene, noe som hadde sin sammenheng med at begrepet historie ble forstått annerledes enn i dag. Museene var preget av opplysnings- og forbedringsidealer, og skulle fungere som forbilde- og modellsamlinger.

¹² <http://www.hordaland.no/Global/kultur/kulturminnevern/dokument/museumsplanen%202011-2015/Regional%20plan%20for%20museum%202011%20-%202015.pdf>

¹³ Eriksen 2009: 49

Anne Eriksen deler de tidlige museene i to hovedgrupper. Den ene er de nevnte universalmuseene, som var systematiske og la særlig vekt på natursjeldenheter. Den andre hovedtypen var modellmuseene, disse var gjerne knyttet til fiskerinæringen. I likhet med den første typen var de ikke opptatt av fortiden, men de hadde likevel en utpreget tidsdimensjon. Først ute var i Ålesund i 1866. Det moderne havfisket fikk et gjennombrudd i denne perioden, og representanter for byen hadde noen år tidligere vært på en internasjonal fiskeritstilling i Amsterdam hvor det ble stilt ut modeller av båter og fiskeriredskap. Lignende modeller ble til en permanent utstilling i byen. Denne var tenkt å virke utdannende på fiskerne, og virke som en pådriver i arbeidet med å modernisere og effektivisere fisket.¹⁴

Et lignende initiativ ble tatt av *Selskabet for de Norske Fiskeriers fremme* i Bergen i 1880. Dette selskapet fikk en rekke filialer i andre norske kystbyer, som også åpnet utstillinger og etablerte samlinger for fiskerinæringen. Det ble således etablert båt- og fiskerimuseum i Stavanger, Trondheim, Bodø og Kristiansund frem mot århundreskiftet. Det ble tatt lignende initiativ i innlandet knyttet til jordbruk, men disse førte ikke på samme måte frem til varige museumsutstillinger.

Det var altså naturhistoriske og teknologisk fremskritt som var det sentrale ved disse museene. Den historiske dimensjonen var i utgangspunktet nokså fraværende, i stedet stod samtiden og fremtiden i fokus. Museene definerte seg som kunnskapsinstitusjoner i opplysningens tjeneste. Det vil si at de ikke var allmenndannende eller skulle drive folkeopplysning, men heller bidra til forbedringer av konkret teknologisk, næringsmessig og økonomisk art i viktige næringer for de aktuelle byene.¹⁵ Dermed fikk modellmuseene også et slags lokalperspektiv, i motsetning til de samtidige universalmuseene, i den forstand at de tok utgangspunkt i lokalt næringsliv og redskapskultur.

Fra 1890-årene og frem mot 1. verdenskrig foregikk det en nyorientering i det norske museumslandskapet, og vi fikk en ny type museum som var vesentlig annerledes de tidligere etablerte museene. Professor og museumsmann Haakon Shetelig omtalte i sin tid denne perioden som folkemuseets etableringstid.¹⁶ Folkemuseene definerte han som ”friluftsmuseum med gamle bygninger kombinert med systematiske kulturhistoriske samlinger”.¹⁷ Det gjaldt å vise frem bygdas gamle bygninger arrangert som bygdetun og et utvalg av bygdas bruks- og

¹⁴ Eriksen 2009: 66

¹⁵ Ibid: 67

¹⁶ Shetelig 1944: 191

¹⁷ Ibid: 191

pyntegjenstander. Disse museene samlet gjenstander fra sitt lokalområde, men har blitt til ut fra et allment konsept kalt folkemuseumsparadigme, med institusjoner som Nordiska museet og Norsk folkemuseum som forbilder.¹⁸

Et fellestrekk for de nye folkemuseene var tanken om nasjonen og den nasjonale kulturen. Dette bandt det norske folk i sammen og legitimerte den norske staten. Det var innebygd en tanke om at norsk kultur var gammel og kom til uttrykk gjennom språk, historie, folkeminner og materiell kultur.¹⁹ Det var folkekulturen som var nasjonalkulturens kjerne og denne ble identifisert med bondekulturen. Som en levende forbindelse til Norges storhetstid i middelalderen var bondekulturen uberørt av båndene til Danmark, dansk språk og annen utenlandsk innflytelse, mente man.

Selv om folkemuseumsparadigmet fremstod som en samlet og stor prosess, var det egentlig en rekke museumsetableringer med ulike aktører og ideologier. Gjenstandene som ble utstilt representerte norsk almue og bygdekultur og var følgelig en ekte nasjonalkultur, som uttrykte det rotnorske. Imidlertid skulle forskjellige syn på hva denne kulturen var og hvordan den skulle behandles og bygges med ulike aktører, gi et mer sammensatt bilde enn det paradigmets posisjon i museumslandskapet skulle tilsi.²⁰

Noe av det som var radikalt annerledes ved disse museene i forhold til de tidligere modell- og universalmuseene var synet på historie. Anne Eriksen skriver at de norske museene nå ble historisert. Tidligere fungerte historien som “livets læremester”, der den i hovedsak gav sin lærdom gjennom gode eksempler, som forbilder og handlinger i fortiden, gjerne fra norrøn tid. Nå var gjenstandene yngre og langt flere ble oppfattet som historiske interessante. Det var ikke det kunstneriske eller estetiske som var det sentrale, de var først og fremst viktige fordi de var gamle og representerte en bygningskultur og håndverkskompetanse som var i ferd med å forsvinne.²¹

Den endrede historiesynet hos museene må sees i sammenheng med utviklingen i historiefaget gjennom etableringen av de moderne historiske universitetsdisiplinene fra slutten av 1800-tallet. Historisitet ble i større grad forstått der fortid og nåtid bindes sammen gjennom prosessuelle forhold, og den moderne utviklingen til faget dannet en ramme for de nye,

¹⁸ Ågotnes 2007: 51

¹⁹ Eriksen 2009: 75

²⁰ Ibid: 76

²¹ Ibid: 74

historiske museene.²² Gjenstander som skulle samles inn i fremtiden, måtte derfor bli satt i sammenheng med historiske prosesser, og utvikling over tid.

Folkemuseumsparadigmet gjorde identitetsbygging til et bærende aspekt ved museenes virksomhet. Det nasjonale binder folket sammen, og det var museets oppgave å utføre sin oppgave for hele folket som en samlende og virksom kraft. Dette folket var et levende fellesskap som var knyttet sammen gjennom båndene mellom fortid og nåtid fra en felles, gammel kultur.²³ Fremfor intellektuell kunnskap, som hadde preget de eldre universal- og modellmuseene, skulle folkemuseene skape en følelse av tilhørighet og nasjonal selverkjennelse.

Folkemuseumsparadigmet førte til en demokratisering av de norske museene og deres virksomhet. Oppgaven var ikke lenger å vise til kunnskapstradisjoner innefor etablerte fag, men å formidle folkets historie. Denne historien var definert ut fra et nasjonalt, regionalt eller lokalt fellesskap. Det var i prinsippet museumsaktørens egen kultur som ble vist frem, drevet av aktører som identifiserte seg med den kulturformen museet skulle vise. Forholdet mellom aktørene, gjenstandene og de besøkende ble derfor annerledes enn det som hadde vært tilfelle tidligere: "Museene ble bidragsytere til kulturelle identitetsprosjekter".²⁴

Museumstenkingen i denne perioden gjør seg fremdeles sterkt gjeldende i dagens museumspolitik. Selv om samfunnet har endret seg mye siden begynnelsen på 1900-tallet, har folkemuseumsparadigmet snarere styrket seg enn å bli kritisk utfordret, hevder Anne Eriksen.²⁵ Hun hevder videre at viktige sider ved de eldre museene ble usynlig- eller ugyldiggjort.²⁶

Ifølge Hans Jakob Ågotnes er museumsetableringene i Hordaland en del av en bølge av lokale museumsprosjekt som omfattet hele Sør-Norge.²⁷ Bølgen av slike museumsetableringer hadde sin bakgrunn i en bredere kulturell mobilisering på bygdene, gjerne styrt eller initiert av ungdomslag og mållag. En viktig årsak til den store gjennomslagskraften var at initiativtakerne klarte å tematisere det lokale i en nasjonal kontekst.²⁸

²² Eriksen 2009: 75

²³ Ibid: 76

²⁴ Ibid: 89

²⁵ <http://www.forskning.no/artikler/2010/februar/242928>

²⁶ Eriksen 2009:69

²⁷ Ågotnes 2007: 51

²⁸ Ibid: 51

Ågotnes poengterer at folkemuseene i dag er lite stedsspesifikke, og selv om det finnes geografiske forskjeller er bondesamfunnets bygningshistorie og gjenstander stort sett det samme overalt. Variasjonene er en oppgave for spesialister, hevder han.²⁹ Dette begrunner han med at de besøkende ikke ser gjenstandene som representanter for bygda, men at den allmenne ideen om folkemuseet styrer blikket vårt. Vesentlig i mitt prosjekt er å se hvordan mitt utvalg passer inn i dette mønsteret. Hva finnes det av skiller, og har det vært en utvikling over tid?

De siste 30-40 årene har grunnlaget for museene endret seg. En ny tilskuddsordning fra 1975 økte rammene til museene, men gjorde dem også mer avhengige av det offentlige når det gjaldt økonomi, visjoner og oppgaver. Museene er for eksempel blitt pålagt større formidlingsoppgaver i forhold til skolen.³⁰ Museene har også blitt mer profesjonelle organisasjoner med flere fagfolk både innen utstillingsproduksjon og formidling.

Både Eriksen og Ågotnes påpeker imidlertid at folkemuseene ikke har mistet sin innflytelse av den grunn, men at relasjonen til lokalsamfunnet har endret seg. Eriksen har uttalt at museene i (for) stor grad er identitetsmaskiner som produserer historisk baserte røtter.³¹ Mens de tidligere formidlet en felles nasjonal identitet, skal de i dag også nå ut til spesielle grupper, som innvandrere, religiøse minoriteter, kvinner og barn. Ågotnes mener at de nye oppgavene og de større ressursene har gitt museene en større anledning til å ta opp nye tema som er blitt aktuelle i forskningen, for eksempel kystkulturen.

Der høy gjenstandsinnsamling tidligere ble sett på som et kvalitetstegn i seg selv, har profesjonaliseringen av innsamling og formidling ført til en kunnskapsbasert, tematisk formidling der de besøkende blir fortalt en mer helhetlig historie. Gjenstandene har her en sekundær rolle. De taler ikke for seg selv, men er utstilt på bakgrunn av budskap som er tenkt ut på forhånd. Dagens formidling blir derfor ofte mer distansert og baserer seg på fagkunnskap som har sitt opphav utenfor museet og lokalsamfunnet.

En annen viktig museumsendring de siste tiårene er innflytelsen fra de såkalte økomuseene. Denne bevegelsen kom opprinnelig fra Frankrike, hvor de ikke hadde erfaringer med friluftsmuseum av den typen vi fant i Norge og nabolandene.³² Økomuseene kan sees som et uttrykk for en enda sterkere demokratisering enn folkemuseene innebar. De skulle være der

²⁹ Ågotnes 2007: 52

³⁰ Ibid: 53

³¹ <http://www.forskning.no/artikler/2010/februar/242928>

³² Gjestrum 1988: 14

folk flest befant seg og fortelle om deres liv. Disse museene skulle også være økologiske, dvs. at de skulle formidle samspillet mellom natur, teknologi, kultur og historie, samtidig som de ikke skulle gripe inn i dette samspillet gjennom å flytte hus eller opprette nye anlegg.³³

Økomuseumene var et resultat av den politiske utviklingen på 1960- og 70-tallet med radikaliserings, frigjøring, systemkritikk, lokal deltagelse og økologi. Men de kunne også fremstå som invaderende og totaliserende institusjoner, påtvunget av eksperter på området rettet mot folk og steder som ikke hadde bedt om en slik utvikling. I Norge er det få museum som har oppfattet seg som slike radikale institusjoner. Sentrale ideer fra bevegelsen har likevel satt varige spor i det norske museumslandskapet. Det gjelder i første rekke tanken om å ikke flytte bygninger.³⁴

Musealiseringen foregikk i stedet ved at bygninger og anlegg ble bevart i sine opprinnelige omgivelser. Denne problematikken gjelder også noen av museene i denne oppgaven. Nye oppfatninger av autensitet og hvordan bygninger best kunne bevares var bakgrunnen for disse endringene. Slikt ble museene i større grad integrert i området de skulle representere, og forholdet mellom museet som institusjon og omgivelsene rundt ble endret. Nøkkelbegreper er demokratisering, integrering og desentralisering.

I en slik setting er ikke museene lengre en verden for seg selv, med montre, vakter og skilt med advarsler ”gjenstandene skal ikke berøres”. I stedet får en desentraliserte museer, hvor hus og bygninger forteller om seg selv der de står og mer ekte og direkte, som presentasjoner og ikke re-presentasjoner.³⁵ De besøkende blir også mer aktive deltagere i en direkte kommunikasjon med autentiske gjenstander i et ekte miljø.

1.3 Analysen av museene

Analysen av museene vil bli delt inn i to hoveddeler. Den første delen vil fokusere på det historiefaglige ved museenes fremstilling av kysthistorien. Her vil jeg se etter *hva* som formidles av tema og problemstillinger hos de enkelte museene. Den andre delen vil rette seg mot det “museumstekniske”, dvs. *hvordan* det formidles gjennom utstillinger, omvisninger og på andre måter.

³³ Maure 1988: 27

³⁴ Eriksen 2009: 108

³⁵ Ibid: 109

1.3.1 Aktuelle kysthistoriske tema

I prosjektbeskrivelsen til Norges fiskeri- og kysthistorie er det utarbeidet noen gjennomgående tema og problemstillinger som skal binde sammen de ulike tidsperiodene og kapitlene i bokverket. Denne oppgaven har lånt noen av disse gjennomgående temaene til bruk i den historiske analysen.³⁶ Fremstillingen vil bli konsentrert rundt to hovedperspektiver. Det første er det økonomisk/tekniske perspektiv. Mangesysleriet er et naturlig utgangspunkt. Fisket ble lenge kombinert med jordbruk, de fleste var fiskerbønder. Men det var også andre yrker som ble kombinert med fisket.

Historiker Nils Kolle har skrevet at levemåten til vestlendingen var basert på mangesysleri. Jordbruket utgjorde som regel basisnæringen, men bøndene drev også med bøkring, båtbygging, fiske og jektefart m.v. Ifølge Kolle bygde bondeøkonomien i det førindustrielle kyst-Norge på tre pilarer; jordbruk, skogbruk og sjøbruk.³⁷ Gården og jorda var tradisjonelt det viktigste tilskuddet til levemåten, men sjøbruket fikk mer å si fra 1600-, 1700- og særlig fra 1800-tallet, i takt med utviklingen av de kommersielle fiskeriene og den tilhørende sjøfarten. Får dette oppmerksomhet ved museene? Og i hvilken grad fokuserer museene på tilleggsnæringene og ringvirkningene som fiskeriene gav i regionen, for eksempel sildoljefabrikker, hermetikk- og annen småindustri?

I litteraturen som beskriver det gamle fiskerbondesamfunnet omtales ofte kvinnene som kystens bønder. Håvard Dahl Bratrein er en av de som omtaler denne arbeidsdelingen. Dahl skriver at konflikten mellom de agrare og marine næringene ble løst gjennom kjønnsrollemønsteret. Mennene tok seg av den maritime delen, mens kvinnene hadde hovedansvaret for gård og februk. Barna ble raskt sosialisert inn i denne rollefordelingen og fikk fra tidlig alder et ansvar og oppgaver knyttet til kystgården.³⁸ Denne kjønnsdelingen gikk videre enn bare arbeidsdelingen. Kvinnene stod også for omsorgsoppgavene i familien, hun styrte husholdet og barneoppdragelsen som var viktig i forhold til tradisjonsoverføringen. Det er også kjent at kvinnene deltok i hjelpeindustrien rundt fiskeriene, og noen var også aktive i selve fisket. I hvilken grad har museene gitt plass til kjønnsperspektivet?

Moderniseringen, som i fiskeriene ble sterk i tiårene rundt 1900, er også viktig å undersøke. Dette perspektivet omfatter mange sider av kystsamfunnet, særlig utviklingen av båter og

³⁶ Prosjektbeskrivelse av Norges fiskeri- og kysthistorie 2009: 3

³⁷ Kolle 2006: 135

³⁸ Bratrein 1992: 225

redskaper, men også samferdsel og kommunikasjon. Overgangen fra årer og seil til damp og motor var svært viktig for samfunnet. Dampmaskinen var dyrere i innkjøp og passet best i større fartøy. Av den grunn foretrakk fiskere petroleumsmotoren, mens dampmaskinen fikk mest gjennomslag i kommunikasjon og rutefarten langs kysten. Selv om fiskerinæringen av myndigheter og fiskeriekspertter ble anklaget for å være baksterversk hva angikk teknologi, er motoriseringstempoet i fiskeriene omtalt som oppsiktsvekkende av andre historikere. Overgangen til motor var langt på vei fullført i begynnelsen av 1920-årene.³⁹

Motoriseringen hadde en rekke konsekvenser. Den gav større mobilitet og rekkevidde for fiskerne, samt den førte til mindre slit for samme yrkesgruppe. Selv om motoriseringen var med å skape den profesjonelle fiskeren, gjorde den ikke slutt på fiskerbonden. Det skjedde først flere tiår etterpå. Det er også viktig å trekke frem alle ringvirkningene motoriseringen skapte. Dette gjelder ikke minst de mange motorfabrikker som ble etablert langs kysten, men også slipper og reparasjonsverksteder m.v. Motoriseringen førte i tillegg til at det ble flere sysselsatte ved båtbyggeriene.

Spesialisering og omlegging til nye næringer er også en viktig del av kysthistorien, der spesielt overgangen til en mer kapitalistisk pengeøkonomi skulle få stor betydning. Dette leder over til markedsforholdene, og hva inntektene som fisket gav betydde for regionen. Her er det interessant å se både på det lokale fiskemarkedet og den omfattende fiskerieksperten til utlandet. Vestlendingene har fra langt tilbake orientert seg mot internasjonale markeder. De beste eksempler på dette finner vi i trelasthandelen og starten på det kommersielle fisket helt tilbake til 1500-tallet.

Omtrent på denne tiden oppstod det en regional spesialisering mellom kystbygder og fjordbygder på Vestlandet. Mens kystbygdene satset på fiske og fiskeprodukter, produserte fjordbygdene jord- og skogbruksvarer. Denne arbeidsdelingen kom til syne gjennom varebytte, enten direkte mellom kyst- og fjordfolk eller på de lokale markedene. De viktigste markedene for bondebefolkningen var likevel byene, med Bergen som den mest betydningsfulle.⁴⁰

Det er relevant å se nærmere på hvordan museene får frem hvordan disse inntektene kom kystsamfunnene til gode og hvordan denne kapitalen ble brukt eller investert. Det samme

³⁹ Johansen 2000:84

⁴⁰ Kolle 2006: 145

gjelder kunnskapsoverføring mellom næringer. På 1800-tallet var det en rekke investeringsmuligheter for den oppsamlede kapitalen. Sildekjøp og sildefrakt stimulerte blant annet fraktfarten langs kysten, og senere deltagelse i internasjonal fraktfart. Det samme gjaldt industrialiseringsprosessen: ”I utviklingen av den moderne skipsfarten, i etableringen av tekstilindustri, verkstedindustri og senere fiskeriindustri lå mulighetene for Sør-Vestlandet til å ta del i den europeiske industrialiseringsprosessen.”⁴¹

Fra nyere tid vet vi at kapital og kunnskap fra fisket ble benyttet i oppdrettsnæringen på 1970-tallet. Er dette noe museene har prøvd å få frem? Til slutt er det i analysen av de materielle forholdene viktig å undersøke om og eventuelt hvordan statens engasjement i kystnæringene kommer frem, særlig hvordan myndighetene har prøvd å kartlegge ressursene og forvalte disse.

Det andre hovedperspektivene går på kulturelle, sosiale, og politiske sider ved kystsamfunnet. Det vil si utstillinger og undervisningsopplegg der museene gir plass til menneskene i kystsamfunnet.

Noe som satte sitt preg på kystsamfunnene, var de oppblomstrede ideologiene og folkebevegelsene. Det er blitt hevdet at kystkulturen på Vestlandet hadde bestemte særtrekk. Kystsamfunnene var preget av magre livsvilkår der nøysomheten og sparsommeligheten var fremtredende. Det samme gjelder en stor grad av likhet mellom menneskene.⁴² Spørsmålet er om dette kommer frem i utstillingene. Eller fokuserer museene helst på mer “positive” sider av kysthistorien, der magre materielle vilkår ikke er like synlige? Om museene vektlegger det siste, kan de besøkende lett sitte igjen med et litt romantisk eller nostalgisk inntrykk.

Klassekampen som vokste seg sterkere ved industrialiseringen i Norge i andre halvdel av nittenhundretallet, var mer konfliktfull i andre deler av landet. Hvordan forholder museene seg til dette? Og hva med kulturspørsmål som målsak, avholdssak og misjon? Dette kom også til å prege det politiske landskapet utover 1800-tallet og frem mot nyere tid, hvor vestlendinger ofte har stemt på mellompartiene som tok opp i seg slike saker og verdier som vestlendinger var opptatt av. I hvilken grad har museene gitt plass til typiske motkultursaker og den politiske mobiliseringen rundt disse spørsmålene?

⁴¹ Solhaug 1976: 217

⁴² Johansen 1989: 75

1.3.2. Museenes formidling

Et sentralt begrep i museumsformidlingen i senere år er begrepet *fortelling*. Dette vil også være et viktig analytisk verktøy i denne oppgaven, særlig i forbindelse med utstillingene. I Geir Vestheims bok *Museum i eit tidsskifte. Fortidsarv som underholdning?* (1994) blir fortellingsbegrepet definert med utgangspunkt i den franske litteraturviteren Jean-François Lyotards teorier om det postmoderne samfunnet. I hans teorier blir begrepet brukt i en utvidet mening om de forestillingene spesifikke grupper har om seg selv og om verden rundt dem. Disse fortellingene kan være eksplisitt formulerte og nedskrevne fortellinger som lar seg spore i ulike skriftlige levninger, eller de kan være indirekte fortellinger hvor budskapet må tolkes ut av bestemte menneskelige handlinger. Indirekte fortellinger blir bare synlige når de formidles av enkeltpersoner eller institusjoner.⁴³

Lyotard deler videre fortellinger i *store* og *små* fortellinger. De store fortellingene i vår kultur er mer eller mindre sammenhengende tankeforestillinger med en overgripende ambisjon om å uttrykke et totalt og omfattende bilde av mennesket og samfunnet. Disse fortellingene bærer et livssyn eller samfunnssyn som gjerne får en autoritetsambisjon i samfunnet, og som utgjør et system av verdier og normer som virker styrende på aktiviteten i samfunnet. De store fortellingene er videre rammefortellinger for de små fortellingene, som uttrykker mindre biter av verdensforståelsen til mennesker innen en bestemt kultur.⁴⁴

Innen disse rammene inngår fortellinger i en hierarkisk orden med ulike nivåer hvor det til enhver tid finnes noen fortellinger som er overordnet andre. Ifølge Jean-François Lyotard bestemmes den helhetlige fortellingen av måten de ulike fortellingene er ordnet i forhold til hverandre. Selve ordningen er verdibestemt, men disse verdiene er ikke gitte for alltid og er ikke like for alle kulturer.⁴⁵

På 1970-tallet oppstod det nye oppfatninger av historiefaget. De store fortellingene var ikke lenger tilstrekkelige til å forklare samfunnsutviklingen. Lyotard hevdet at de store fortellingene om fornuften og sannheten ikke lenger var i stand til å oppfylle sin legitimerende funksjon, og ble derfor erstattet av mindre fortellinger.⁴⁶ For museenes virksomhet fikk det nye historiebegrepet konsekvenser ved at befolkningsgrupper som tidligere var utelatt, nå

⁴³ Vestheim 1994: 85-86

⁴⁴ Ibid: 87

⁴⁵ Ibid: 87

⁴⁶ Lyotard 1984: Kap 9 og 10

krevde at deres historier også måtte fortelles.⁴⁷ De fortellingene som utstillingene på de utvalgte museene inngår i, vil jeg komme nærmere tilbake til.

I analysen av utstillingene ønsker jeg å se på ulike måter å presentere eller forme utstillingene på. Disse er på flere måter en konsekvens av det som er nevnt ovenfor om små og store fortellinger. Utfordringen ved å fortelle flere, ulike historier kan løses ved å kombinere utstillingsformene. I en artikkel om Stavanger museum, ”Byhistorie på museum”, opererer Ketil Knutsen med tre hovedformer: *den kronologiske, den tematiske og den fragmentariske utstillingsformen*.⁴⁸ Den kronologiske utstillingsformen kjennetegnes av vektlegging av hendelser som følger etter hverandre i tid. I den tematiske formen, derimot, legges det større vekt på bruk av rekvisitter, figurer og kulisser for å skape en historie rundt enkeltgjenstander som utstilles. I begge disse formene brukes det ofte tekst for å klargjøre hvilken sammenheng den enkelte gjenstanden inngår i. Dette skiller dem fra den fragmentariske utstillingsformen, hvor gjenstandene riktignok er markert, men ikke inngår i en større fortelling.⁴⁹

Ved en konsekvent bruk av tematisk og kronologisk utstillingsform vil en lett kunne påtvinge publikum bestemte versjoner av historien. Utstillingen vil hevde en sannhet som gjenstandene i seg selv ikke rommer når de blir satt inn i et bestemt tidsforløp innenfor en bestemt fortellingsstruktur. Om en på den andre siden bare viser frem gjenstandene uten noe tekst eller bestemt sammenheng, risikerer en å ikke fortelle noen historie i det hele tatt. Dette gjelder særlig dersom publikum mangler forkunnskaper.

Frem til 1970-tallet var den kronologiske formen dominerende. Men i dette tiåret ble den utsatt for sterk kritikk. Det ble hevdet at publikum ble påtvunget en ensidig og unyansert versjon av fortiden. Et av museene som ble utsatt for slik kritikk var Nationalmuseet i København. Kritikken førte til at museet gikk i en annen ”felle”. De byttet ut den kronologiske utstillingen med rene tematiske utstillinger uten noen innbyrdes sammenheng. Resultatet ble en svært forvirrende historiefremføring.⁵⁰

Løsningen kan være å kombinere utstillingsformene. Med den fragmentariske formen, for eksempel vil det ofte være vanskelig å finne sammenhenger. Men ved å ta utgangspunkt i tematiske delutstillinger i samme rom og med visse forkunnskaper, kan de besøkende gjøre sine egne tolkninger av fortiden.

⁴⁷ Vasstrøm 1999: 109-112

⁴⁸ Knutsen 2009: 158

⁴⁹ Ibid: 158-159

⁵⁰ Vasstrøm 1999: 122-132

De besøkende utgjør en mangfoldig gruppe med ulike forventninger, holdninger og forkunnskaper. Det betyr at de vil se på gjenstandene og utstillingene på ulik måte. Det enkelte vil finne interessant og studere nøye, vil andre overse. Hva de besøkende får ut av et museumsbesøk, hvilke forhåpninger de har når de går inn på et museum, hva de husker etterpå, er noe som vil variere etter brukernes utdannelsesnivå, yrke, alder, inntekt, etnisk- og kulturell tilhørighet. Videre er det også et spørsmål i hvilken grad museet styrer kunnskapen, eller en riktig fremstilling av gjenstandene.

En av de viktigste målgruppene til museene er barn og unge. Dette er nedfelt blant annet i den regionale museumsplanen til Hordaland Fylkeskommune. Her blir spesielt samarbeidet med “Den kulturelle skolesekken” trukket frem. Den samme planen får frem at barn og unge besøker museene ofte, men samtidig utfordrer den museene til å i større grad tilpasse utstillingene og museumsformidlingen mot de unge brukerne.

Kapittel 2. Sunnhordland Museum

Bygdemusé- og sogelaget for Sunnhordland, som var det opprinnelige navnet, ble stiftet i 1913 og er det eldste museet i mitt utvalg. Museet prioriterte lenge landbruk og tekstil i likhet med mange andre tradisjonelle museum. Fra 1947 tok det navnet Sunnhordland Folkemuseum. Kyst- og fiskerihistorien fikk lenge marginal plass ved museet, men er noe som kom gradvis inn. I 2004 ble de et konsolidert museum og fikk samtidig sitt nåværende navn.

Jeg vil hovedsakelig ta for meg de maritime utstillingene. Sunnhordland Museum har en annen og mer industri- og næringsfokuset tematikk knyttet til fiskeri- og kysthistorie enn vi finner hos andre lignende museum. Museet har også en sterk satsing på undervisning, blant annet et omreisende undervisningsopplegg om båtbygging og kystkultur som elever fra regionen får delta i.

2.1 Bakgrunn for museet

Museumsetableringen i Sunnhordland må sees i sammenheng med den nasjonale bølgen av museumsdannelser fra siste halvdel av 1800-tallet, hvor idealisme og nasjonalromantikk la grunnlaget for folkemuseene i mange byer og bygder.⁵¹ I Sunnhordland lå en litt etter i denne utviklingen. Selv om museumsspørsmålet var oppe til debatt flere ganger, var det først etter påtrykk fra lokale aviser det ble tatt initiativ til å få stiftet et bygdemuseum i regionen.⁵²

Det ble kalt inn til et folkemøte om saken 29. juli 1913. På dette møtet ble det valgt en arbeidsnemnd som arbeidet med saken og innkalte til et nytt møte 18. oktober 1913 på Leirvik. Under dette møtet ble det først poengtert at den lange nedgangstiden (danskettiden) hadde satt et varig negativt merke på befolkningen og dens materielle kultur. Alt som ikke var utenlandsk, eller i det minste laget i byen, var simpelt. Det var nødvendig å motarbeide dette synet gjennom et museum og sogelag. På samme møtet ble det valgt et styre og vedtatt en lov for Bygdemusé- og sogelaget for Sunnhordland».⁵³

Helt fra starten av var det diskusjon om den fremtidige retningen museet skulle ha i forhold til innsamlinger av kulturminner i Sunnhordlands-regionen. En av pionerene, Johs Telle, ønsket

⁵¹ Shetelig 1944: 240

⁵² Høyland 1963: 5

⁵³ Ibid: 6

et bygdemuseum som skulle samle kulturminner innenfor kystkulturen i området. Han ville også at hovedfokuset til museet skulle ligge på de ytre kystkommunene.⁵⁴ Den første formålsparagrafen gikk imidlertid i en annen retning:

Bygdemuseet og sogelaget hev som fyremaal aa samle inn og verna leivningar av gamall norsk kultur i Sunnhordlandsbygderne som hus- og klædebunad, arbeidsredskap, gamle brev, folketradisjonar, bygdesagn osv⁵⁵

Med dette kom de indre bygdene mest i fokus. Jakob Gullberg hevder i en artikkel i anledning 75 års jubileet til museet at oppgavene til museet de første årene i stor grad hadde sitt opphav i arbeidet til andre organisasjoner, både bondelagsarbeidet, venstrelaget, mål- og avholdsbevegelsen hadde som siktemål å ta vare på det tradisjonelle og arven fra det gamle bygdesamfunnet og føre den videre til nye generasjoner.⁵⁶ Etableringen og arbeidsoppgavene til museet hadde også sammenheng med den nye industrien som kom i mange bygder på denne tiden. Dette førte til en vitalisering av bygdekulturen, som skulle virke som et vern mot den materialistiske industrikulturen.

Sentral i utformingen av museet var Kristofer Sydnes, som fra starten tok en lederposisjon i museet. Han var selv fra Etne, og han fant det naturlig å reise innover i bygdene og konsentrere innsamlingen om ting fra den gamle bondekulturen. Dette viser seg også i samlingene det første tiåret, som hovedsakelig bestod av ting fra de indre bygdene, mens kystkommunene Bømlo, Fitjar og Austevoll knapt var representert.⁵⁷

Det sterke fokuset på det gamle bondesamfunnet fortsatte i mange tiår. Ledelsen la hovedvekten i museets oppgaver i få flere bygninger, samtidig økte samlingen av gjenstander jevnt og trutt. I 1947 ønsket museet å skape en profil som gikk videre utover vernet av den gamle bondekulturen og skiftet navn fra bygdemuseum til folkemuseum. I praksis skulle det likevel vise seg at det enkleste var å øke samlingene med ting i fra bondenæringen.

På 1970-tallet økte de statlige bevilgningene kraftig, samtidig som staten stilte større krav til kompetanse og formidling. Særlig viktig var det å nå ut til skolene i nærrområdet. De økte økonomiske rammene slo positivt ut for museet og tallet på tilsatte økte, blant annet kunne

⁵⁴ Talleraas 2009: 98

⁵⁵ Høyland 1963: 6

⁵⁶ Gullberg 1988: 10

⁵⁷ Ibid: 14

museet ansette en undervisningsleder i 1978. Nesten samtidig fikk museet et nytt tilbygg ved hovedmuseet på Sunnhordlandstunet.

I den forbindelse ble det frigjort plass til en utstilling om hummer- og heimefiske som baserte seg på gjenstander samlet inn av konservator Ivar Skre på 1950-tallet.⁵⁸ I tillegg ble det stilt ut en del utstyr fra skipsbygging, seilmaker- og bøkringsarbeid. Denne delen av museet ble kalt museet sin sjøfartsavdeling, men med tanke på hvilken posisjon sjøfart og fiske har hatt i distriktet, hevder Jacob Gullberg i sin artikkel at avdelingen var marginal i forhold til resten av museet.⁵⁹

Figur 1: Hovedmuseet ved Sunnhordlandstunet. Museet har blitt utvidet flere ganger siden det første bygget ble reist i 1938, siste gang i 1989. Det er også planer om nye utvidelser.

På slutten av 1970-tallet kom det i gang en debatt om det fremtidige innsamlingsarbeidet til museet. Det var en relativ bred enighet om at de tradisjonelle innsamlingsoppgavene nå var

⁵⁸ Ivar Skre var konservator ved museet fra 1957-1965. Senere hadde han tilsvarende stilling ved Maihaugen og Glomdalsmuseet.

⁵⁹ Gullberg 1988: 37

fullførte, og at det tradisjonelle bondesamfunnet var godt dokumentert. Derimot måtte man innrømme at andre sider av kulturarven, blant annet det som gikk på kysthistorien, var blitt forsømt. Museet ble også mer opptatt av hvordan vår egen samtid kan dokumenteres. Dette førte til at museet endret innsamlingspolitikken.

Det startet med den nevnte sjøfartsavdelingen, som etter hvert ble utvidet. Finansieringen av denne avdelingen kom i stand etter en større pengegave fra Alvhilde og Lars Skarpnes i 1979. Gjennom et fond skulle dette i en 20-års periode bidra til å bygge ut sjøfartsavdelingen.⁶⁰ Plassmangel skulle likevel lenge sette sine begrensninger på kystkultursatsingen. Museet begynte også samtidig å vise større interesse for industriutviklingen på Stord-øya. Særlig gjaldt dette den delen av småindustrien som tidligere var viktig, men som nå var borte; treskipsbygging, motorproduksjon og hermetikkindustri.

Satsingen på det maritime og kystkulturen ble enda sterkere på 1980- og særlig 90-tallet, da denne delen av historien ble fremhevet som et spesifikt satsingsområde i museumsplaner. På 2000-tallet ble forskningsarbeid og undervisningsopplegg inkludert i denne satsingen. Særlig undervisningsopplegget ”Eg byggjer meg ein båt” har vært en stor suksess for museet.⁶¹

Utstillinger om disse temaene og det sterkere fokuset på sjøfart og sjøbruk finner vi særlig i den separate museumsbygningen, *Stord Maritime Museum*, som ligger nede ved havnebygget på Leirvik brygge. Denne avdelingen ble etablert gjennom en stiftelse opprettet av Trygve og Gunnar Oma, Stord Kommune og Sunnhordland Museum. Mange av motorene som er utstilt ved museet tilhøre Brødrene Oma og var først utstilt i et bygg tilhørende dem. Ulike planer ble drøftet over flere år før den endelige åpningen i 1998.

2.2 Presentasjon av utstillinger og undervisningsopplegg

2.2.1 Sjøbruksavdelingen

Ved hovedmuseet på Sunnhordlandstunet har museet flere faste og midlertidige utstillinger. Blant disse finner vi også det museet kaller husets sjøbruksavdeling. Denne utstillingen er en ”rest” fra tidligere utstillinger fra 1970-tallet og utover, utformingen i dag er fra ca. 1990. Museets ansatte har stått for design og innhold, men også et designerteam med tilknytning til Bergen kunsthøgskole har bidratt i deler av utstillingen. Utstillingen skal gi et inntrykk av det

⁶⁰ Samtale med konservator Tore Lande Moe 21.3.2012.

⁶¹ Samtale med konservator Tore Lande Moe 10.5.2012.

maritime samfunnet i Sunnhordland på 1800-tallet. Den tar for seg tema som fiskeri og redskaper, kaimiljø, båt og skipsbygging, samt energi og næringer knyttet til sjøen. På sikt er det meningen at det meste av gjenstander skal flyttes til det maritime museet på Leirvik brygge, slikt at alt sjørelatert samles på en plass.⁶²

Utstillingen starter med kalkgruver og energiproduksjon. Denne utstillingen var del av en annen utstilling som museet ønsket å beholde, særlig fordi slike gravene ofte var lå langs kysten og dermed viser litt av kystsamfunnet.⁶³ Her er det utstilt en turbin med generator og måler, som sammen med tekst viser hvordan elektrisiteten ble produsert, og hvor mye som ble produsert etter hvor stor vassføringen var. Etter dette er det en tekst og bilder som viser et lite el-verk fra Årsnes, der en privat eier har satt opp et lite elektrisitetsverk som gav strøm til gården. Denne formen for elektrisitetsproduksjon var ganske vanlig i Sunnhordland før de større kommunale el-verkene ble etablert.

Etter temaet elektrisitet er det plassert ut noen eldre gjenstander av typen folkemuseums-gjenstander; en benk, stoler og en eldre kiste. Deretter rettes fokuset mot fiske med illustrasjoner og tegninger som viser fiskeri i praksis. Det finnes også noen fiskeredskaper og et par fiskekister. Like ved siden er det plassert ut en større oselvar med tilhørende fiskeredskap og bilder, samt ”halvprofiler” fra lokalt fiske i distriktet. (se bilde på neste side).

⁶² Samtale med konservator Tore Lande Moe 21.3.2012.

⁶³ Samtale med konservator Tore Lande Moe 21.3.2012.

Figur 2 Fra sjøbruksavdelingen i Sunnhordlandstunet. En oselvar med tilhørende fiskeredskaper.

Det var mange næringer knyttet til fisket, og flere av dem er representert i denne sjøbruksavdelingen. Blant disse finner vi skipsbygging og vedlikehold av båter. En tegning og et bilde viser en kjølhalt ”hønerævsjøte” i Mosterhamn som gjøres klar til vedlikehold. En tekstkilde forteller at skipsbygging var grunnlaget for rikdom og vekst i distriktet.

Deretter følger tre vegger som tar for seg ulike verktøy knyttet til skipsbygging, bøkking og seilmakerverktøy, med tilhørende tegninger, illustrasjoner og litt tekst. Ved siden av disse veggene er det på ny plassert en figur som viser kalkdrift i Sunnhordland, før det blir satt av god plass til snikkerverktøy og arbeidsbenker med et rikholdig gjenstandsmateriale. Utstillingen rundes av med to nye kister og en modell av et sagbruk ved Vikabakken på Stord, gitt i gave til museet av Bergen Sparebank i 1964.

Figur 3: Sjøbruksavdelingen med fremstillinger av ulike næringer som kom med sildefisaket på 1800-tallet. Her ser vi litt fra treskipsbygging og skipstømring.

2.2.2 Utstillingene ved Stord Maritime Museum

Ved denne avdelingen av Sunnhordland Museum er det satt opp to faste utstillinger. Den ene tar for seg utviklingen av Leirvik havn og industriutviklingen i Sunnhordland. Den andre utstillingen tar for seg historien til HSD: Hardanger, Sunnhordland Dampskipsselskap. I tillegg har museet en stor samling motorer som er gitt i gave av ulike lokale aktører.

Den største og eldste utstillingen baserer seg på en tidligere utstilling, som het «Leirvik havn gjennom 150 år». Det meste av denne utstillingen går tilbake til åpningen av Stord Maritime Museum i 1998, men lå først i et annet rom i bygningen. Utstillingen tar for seg tema som kommunikasjon, produksjon og tjenester som er blitt utført i havneområdet gjennom tidsperioden. Det er tydelig at noen gjenstander er satt inn de siste årene og noen tatt ut, slik at tematikken er endret i forhold til den gamle utstillingen. Utstillingen er designet av Anna Kelly, og nåværende konservator Tore Lande Moe har stått for innholdet.

Utstillingen starter med en stort foto av en HSD-båt. Aktiviteter i havneområdet og en rutetabell fra 1939 får frem at Leirvik lenge har vært en viktig havn i regionen, og sentral i kommunikasjonen med resten av Sunnhordland. Deretter kommer to båtmodeller, som virker å være litt tilfeldig plassert. Senere følger flere slike modeller uten noe større indre sammenheng.

Figur 4: Et oversiktsbilde fra "Leirvik Havn utstillingen" sett fra inngangen til utstillingen.

Så følger en delutstilling som tar for seg det lokale verftet Oma Baatbyggeri A/S, som feiret 100 år i 2009. På veggen er det hengt opp flere foto av kongefamilien. Det skyldes at båtbyggeriet i sin tid fikk oppdraget med å bygge jubileumsskøyta «Olav V», med Redningsselskapet som oppdragsgiver. Et av fotoene viser kong Olav når han inspiserer og deltar på en prøvetur med skøyta etter dåpen i 1982. I tilknytning til fotoene er det hengt opp et intervju med teknisk inspektør i Redningsselskapet, som forklarer hvorfor båtbyggeriet fikk det ærefulle oppdraget.

I tillegg viser utstillingen ulike båtskrog og båtmotorer. På en egen vegg er det foto av ulike båttyper som er blitt produsert gjennom tidene. Det er også satt opp noen småtekster som fremhever Omas posisjon som det eldste familieeide båtbyggeriet på øya, og hvordan særlig livbåter har vært en viktig eksportartikkel for firmaet i etterkrigstiden. Noen gjenstander knyttet til båtbyggingen er det også funnet plass til.

Leirvik Mekaniske Verksted (LMV) er det neste firmaet som får oppmerksomhet. På gulvet finner vi «Stord Motoren». Det var LMV som stod for produksjonen av denne motoren, som var vanlig i bruk langs kysten på 1950-tallet, særlig i små snekker. Det var for øvrig tre verksteder som produserte motorer på Stord. Utstillingen vier litt plass til foto av motorproduksjon, og båter som venter på å slippe til ved ulike verksted på øya. Noen gjenstander og modeller er det også gitt plass til, samt et metallstøperi fra LMV.

Så rettes fokuset mot enkelttema som redningsdåd, en ny båtmodell og en stiftelse som ble opprettet med seilkutteren ”Rind”. Førstnevnte tar for seg ulykkesvinteren 1936-37 som var den verste perioden i norsk historie med tanke på antall omkomne i og omkring Nordsjøen. Det blir her fortalt et par historier om bistand fra skip som hindret en større katastrofe. Når det gjelder ”Rind”, så ble det i 1988 opprettet en stiftelse med det formål å drive kristent og kulturelt arbeid i et maritimt miljø. En modell av båten følger med i utstillingen, sammen med en tekst som beskriver båtens historie fra 1912 til den ble solgt i 2003.

Både ”Rind” og to modellskip i utstillingen hadde bakgrunn i hvalfangsten. Dette er neste tema som vies plass. I hvalfangstutstillingen er det utstilt en stor harpun, klepper og flensesverd som ble brukt i hval- og brugdefangsten. I tillegg til en oversikt over de ulike hvalsortene, er det også noen tekster som beskriver denne fangsten i Hordaland. Brugdefangst var særlig utbredt i Austevoll, fra 1770-årene frem til 1855. Dette fisket foregikk i sommermånedene og var regnet for å være en farlig aktivitet. Båtene som ble benyttet var som regel åtteårede og disse ble også brukt til annet fiske.

Lenger nord i fylket var det hvalfangststasjoner i Øygarden og på Fedje, i tillegg til et hvalfangermiljø i Sveio. Fra 1920-årene var det en omfattende fangst etter vågehval i Nordsjøen, der det ble benyttet skøyter og kuttere. Dette fisket foregikk ukontrollert i mange tiår, og resultatet ble et internasjonalt forbud mot fangsten på 1980-tallet. Betegnelsen vågehval kommer for øvrig fra tidligere fiske der de stengte hvalen inne i våger. Grindhval og andre mindre hvalsorter ble også fanget på denne måten. Avlivingen skjedde ved at hvalene

ble dradd opp på stranden og drept med kniv og øks, eller de ble skutt med jernpiler og armbrøst. På 1800-tallet overtok riflen som likvideringsmetode.

Figur 5: Delutstillingen om hvalfangst. Her er det rikelig med redskaper fra denne fangsten. Informasjon er på veggen.

Videre i utstillingen er det enda flere båt- og skipsmodeller med tilknytting til regionen. Så følger en vegg som kort beskriver damp- og motorbåtutviklingen. I Norge var dampbåter helst brukt i rutefarten langs kysten. Norske fiskere holdt seg lenge til ro- og seilbåter, men allerede i 1880-årene startet veftene i Sunnhordland å bygge dampskip. I 1908 startet produksjonen av motorbåter i regionen, blant annet i Rosendal og på Stord. En stund konkurrerte dampmaskin og petroleumsmotoren som drivkraft innenfor fisket, før sistnevnte fikk overtaket rundt 1. verdenskrig.

Utstillingen fortsetter med temaet båt- og skipsbygging. Det nevnes at i området rundt Leirvik er det blitt bygget båter helt fra 1840-årene. På 1800-tallet var det avgjørende verftene at de hadde god tilgang på trematerialer fra lokale oppgangssager. Rundt århundreskiftet ble det

bygget både dampskip og store skonnerter i området. Etter 2. verdenskrig var det særlig to bedrifter som skilte seg ut, Oma båtbyggeri og Leirvik Sveis. Førstnevnte spesialiserte seg innenfor aluminiumskonstruksjoner, mens Leirvik Sveis bygde i stål og senere fikk boligplattformer som hovedprodukt. I tillegg til tekst er det lagt ut en del eldre verktøy. Det finnes også små modeller, bilder og kart over de ulike båtbyggerverkstedene rundt Leirvik.

Leirvik havn er neste tema. Dette var som nevnt, tidligere tittel på hele utstillingen. Her er det en kronologisk oversikt over historien til havnen, som går tilbake til 1556 da havnen ble sentral i tømmerhandelen med skottene. En stund var den også tollsted. Utover 1800-tallet markerte Leirvik seg mer som et kommunikasjonsmessig sentrum.

I den andre delen av rommet er det utstilt skipsutstyr, også mye teknisk utstyr som ekkolodd, ASDIC, radioutsyr og autopilot. Teksten beskriver litt av utviklingen innenfor denne typen skipsteknologi. Det blir her poengtert hvor viktig flere av disse nyvinningene var for fiskeriene, marinen og skipsfarten generelt. Det er likevel selve gjenstandene som står i sentrum.

Figur 6: Sunnhordland Museum har gitt plass til mange av de teknologiske nyvinningene fra mellomkrigstiden og tiden etter 2.verdenskrig. Båtmodeller er plassert til venstre.

På 1970-tallet fikk shippingkrisen store konsekvenser for Stord, særlig fikk hjørnesteinsbedriften Aker Stord problemer når oppdrag ble kansellert. Men i det mye av skipsbyggingen fikk problemer og forsvant, ble oljealderen redningen for flere av de største bedriftene. Overgangen fra skipsfart til offshore-virksomhet var vanskelig og konkurransen hard, men i de neste tiårene skulle bedrifter som Aker Stord, Aker Elektro og Leirvik Sveis forsyne oljenæringen med en rekke plattformmoduler og supplyskip. Tusenvis av gjestearbeidere har dessuten gitt regionen et internasjonalt preg på arbeidsplasser og uteliv.

Neste del av utstillingen tar et steg tilbake i kronologien og setter fokus på hermetikk-industrien som var omfattende i denne regionen. Den første fabrikken ble etablert i Kvinnherad på 1860-tallet, og utover 1900-tallet ble etablert slike fabrikker i alle sunnhordlandskommunene. Også her er det satt opp en kartskisse på veggen som viser bedriftene i og rundt Leirvik. På begynnelsen av 1960 var alt av denne virksomheten forsvunnet.

Det er også gitt litt plass til to delutstillinger som tar for seg verdenskrigene og hvordan disse påvirket lokalsamfunnet. Utstillingen avsluttes med nye båt-/skipsmodeller, som i likhet med resten av modellene har tilknytting til regionen. Enkelte av dem er bygd av lokale verft, andre båter har vært i lokale rederes eie, mens andre modeller er gitt i gave av enkeltpersoner i lokalbefolkningen. Øverst på veggen er det en del eldre bilder av båter, kommunikasjons- og havneliv.

Figur 7: Noen av de mange båtmodellene i utstillingen. På veggen oppe er det stemningsbilder fra kai- og båt miljø.

HSD-utstillingen og motorsamlingen

I rommet ved siden av "Leirvik havn" ble det i 2009 satt opp en ny utstilling som heter «Køyr om bord». Den tar for seg historien til Hardanger Sunnhordlandske Dampskipselskap fra starten i 1880 frem til selskapet fusjonerte med trafikkonsernet Gaia i 2006 og ble til Tide. Mye av materialet i denne utstillingen ble gitt i gave av HSD etter sammenslåingen. Utstillingen skiller seg for øvrig en del i fra den forrige utstillingen både i forhold til utseende

og tematikk. Et team fra Sunnhordland Museum stod for innholdet, mens haugesundsfirmaet Argus Expo har stått for design.

Utstillingen består stort sett av vegger med relativt mye tekst, der en går gjennom ulike epoker i selskapets historie. Den følger et fast mønster der det i tillegg til tekst også er gitt plass til mange bilder, mens det er få gjenstander utplassert.

Det var viktig for folket i Sunnhordland og Hardanger å få fraktet varer de ville selge til Bergen, og i bytte nødvendige varer og utstyr tilbake fra byen. Lenge var færingen og jekta viktig i denne handelen, men utover 1800-tallet økte handelen kraftig og dampskipene ble et viktig bindeledd mellom by og land. Denne utviklingen fortsatte etter århundreskiftet og spesielt begynnelsen av 1900-tallet var en blomstringstid for HSD med mange nye båter. Ifølge utstillingen kom Leirvik etter hvert til å bli et viktig knutepunkt i denne trafikken, og det var en satsing som fikk stor betydning for næringslivet i regionen.

Etter krigen var det en kraftig økning i samferdselsatsingen på flere områder. Næringslivet mellom Stavanger og Bergen var i en rivende utvikling og utstillingen forteller at det lokale næringslivet krevde å få ned reisetiden. I 1960 kom derfor den første prøveturen med hydrofoilbåten «Vingtor», en hurtigbåt som hadde plass til 100 passasjerer og en marsjfart på 34 knop. Etter hvert utvidet HSD virksomheten fra båt, rutebil, og ferje til et trafikkonsern som også tok opp godstrafikk, terminaldrift, reisebyrå og turproduksjon. En tekst beskriver hvordan denne utviklingen skapte bekymring i lokalsamfunnet da HSD bevegde seg bort fra sin tidligere kjerneaktivitet og i mange år slet med dårlige økonomiske resultat.

Mot slutten av utstillingen rettes fokus mot stamveitbygging, den stadige kampen om konsesjoner og Sleipner-forliset. EU/EØS-regler krevde fri konkurranse. I den sammenheng uttalte regjeringen at transportselskapene var nasjonale og ikke regionale selskap. Derfor var ikke geografisk og historisk tilknytting lenger avgjørende for hvem som fikk konsesjoner. En følge var at HSD valgte å slå seg sammen med andre selskap for å møte den økte konkurransen.

Figur 8: Fra HSD-utstillingen. Ferjedrivingen foran. Veggen bak forteller litt om ekspansjonen og moderniseringen før 1945.

Helt til slutt er det ved Stord Maritime Museum satt opp en stor motorsamling av ulike typer og alder, med tilknytning til regionen. Det var Trygve og Gunnar Oma ved Oma båtbyggeri som tok initiativ til denne samlingen. De første motorene kom på plass like etter at museet åpnet og resten er kommet til etter hvert. Det er en dugnadsgjeng med båt- og motorentusiaster som arbeider og vedlikeholder disse motorene. De møtes en gang i uken og har et samarbeid med museet for å gjøre dem utstillingsklare. De aller fleste motorene er enten produsert eller blitt brukt i distriktet.

Figur 9: Fra den store motorhallen ved det maritime museet. Her er det mange ulike motorer, de fleste produsert og brukt i distriktet. Veterangjengen ved museet står for klargjøring og vedlikehold.

2.2.4 Undervisningsopplegg

Som nevnt tidligere om bakgrunnen for museet har det siden 1978 vært ansatt en undervisningsleder ved museet. Skoleundervisning er i det hele et satsingsområde, og Sunnhordland Museum har flere undervisningsopplegg knyttet til sentrale tema ved museet. På hjemmesiden <http://www.sunnhordland.museum.no/side.aspx?nr=53> er det lagt ut en rekke med undervisningsopplegg fra barnehagenivå til videregående skole.

Kyst- og fiskerihistorien er blant disse sentrale temaene. I det følgende vil jeg prøve å beskrive noen av disse sentrale undervisningsoppleggene. Av plasshensyn har jeg valgt å fokusere på tre opplegg. Det ene, ”Eg byggjer meg ein båt”, har jeg også sett gjennomført i praksis.

”Eg byggjer meg ein båt” er et formidlingsopplegg beregnet på 5.-7. klasse. Bakgrunnen for opplegget var en forespørsel fra Forum for oppvekst i Sunnhordland (FOS) om museet kunne

lage et undervisningsopplegg om kystkultur for barn og unge der en turnerte rundt i regionen med midler fra Den Kulturelle Skulesekken. Museet syntes det var en god ide og utformet et opplegg basert på tradisjonene rundt bygging og bruk av færingen. Fra museet sin side var det et ønske å lage et opplegg der fagkunnskap og lokalhistorie skulle læres gjennom skuespill, sang og fortelling, samt praktiske arbeidsstasjoner.⁶⁴

Opplegget starter med en intro om lokalhistorie i nærområdet og hvor viktig båtbyggerne var for distriktet, samt om årsaken til at de etablerte seg på de enkelte stedene. Viktig var selvfølgelig gode havneforhold, men også nærheten til en elv og god tilgang på trematerialer. Siden dette er et omreisende undervisningsopplegg, vil det denne delen av opplegget variere fra sted til sted. De fleste bygdene i Sunnhordland har tradisjoner innenfor denne næringen, derfor er viktig for de ansatte å lese seg opp på forhånd om de ulike stedene for å kunne bruke eksempler og navn som elevene kjenner fra før.

Figur 10: Fra Møllebuo, Leirvik. Her ser vi modellen av færingen som blir brukt i undervisningsopplegget.

Resten av opplegget foregår i og utenfor et naust eller sjøbu. Først er det et kort skuespill om båtbyggeren Johannes og kona hans Ella. Skuespillet tar for seg ulike materialer til båten og hva båten ble brukt til. Så følger en sang som museet har laget, og som elevene også lærer å

⁶⁴ Prosjektskildring av "Eg Byggjer meg ein båt". Sunnhordland Museum

syng. Sungen forklarer litt om bruken av emne i skogen og navn på de ulike delene i båten. Til slutt i denne bolken følger en dramatisert fortelling, denne gangen tatt i fra romanen *Syllfest* (1985) av Johannes Hegland. Den handler om hendelser i båtbyggermiljøet i Sunnhordland på 1870-tallet, der en 14-åring er hovedperson.

Så følger tre parallelle arbeidsstasjoner. De ansatte ved museet syntes det var viktig at elevene i tillegg til å lære om tradisjoner i og omkring færingen også får lage og ta med seg noe hjem. Den første stasjonen tar for seg det båtbyggesettet av en halvferdig færing i målestokk 1:2. Dette byggesettet har raske løsninger for feste, så det blir ikke klinket her. Men elevene lærer å sette på ripe, tofter, tiljer og keiper. De lærer også med hjelp av skorer å sette på børebord (det midterste bordet) og ripebord.

Ved den neste stasjonen skal elevene prøve ut sentrale verktøy som ble brukt i båtbyggingen og forstå den grunnleggende byggeteknikken. Hver elev får utdelt en 25 cm trepinne der et spor er freset ut for nøkkelringen. De setter en tapp inn i sporet, borer så hull til naglen med en navar og klinker inn en koppernagle. Ved denne stasjonen er det også informasjon om metaller, for eksempel de viktige egenskapene til kopper. Ved den tredje stasjonen skal de spikke pinnen med en kniv og deretter pusse den glatt med sandpapir. Til sist sitter elevene igjen med en ferdig nøkkelholder. Hele opplegget tar ca. 90 minutter.

Ifølge undervisningsleder Johanne Tvedten er museet inspirert av opplevelsespedagogikken fra 1980-tallet. Følgelig danner den også mye av bakgrunnen for de ulike undervisningsoppleggene. Denne måten å tenke formidling på, har preget museet helt siden begynnelsen på 1990-tallet og er videreført av dagens undervisningsleder. Det blir lagt vekt på å bruke alle kunstoffene i skolen og inkludere dem inn i oppleggene. Meningen er at elevene skal involvere alle sansene, og slik lettere vil få tak i kunnskapen som formidles. Skuespill og sang er sentrale elementer i dette. Egenaktivitet, følelsesmessige opplevelser og humor knyttet til fagstoffet er den beste måten å oppnå varig læring, ifølge de museumsansatte.⁶⁵

Et annet undervisningsopplegg spesielt for 7. klasse heter "Fjordabåten kjem". Dette er også et tverrfaglig opplegg for der elevene blant annet er innom lokalhistorie, geografi, matematikk og drama. Opplegget tar utgangspunkt i den nye HSD-utstillingen ved det maritime museet på Sunnhordlandskaien. De er også innom relevante deler av utstillingen om "Leirvik havn" i samme bygg. På forhånd har elevene arbeidet på skolen med geografi og lokalkunnskap i

⁶⁵ Samtale med undervisningsleder Johanne Tvedten 11.5.2012.

Hordaland, blant annet gjort seg kjent med de ulike kommune i fylket. Elevene har også øvet inn sangen ”Dar kjem dampen” og korte rollespill, som blir fremført under selve opplegget på museet.

På museet starter det med en innledning om overgangen fra seil til damp. En er også innom ulike konkurrerende selskap rundt 1850. Mange av disse slet med svak økonomi og resultatet var mange konkurser. I 1880 ble HSD stiftet etter sammenslåing av ulike selskaper, og en bildeserie forteller HSDs historie med bilder av båter, busser, lasting og lossing av varer. Deretter følger en del hvor formidleren opptrer som en utkledd rollefigur som står på kaien i Leirvik, der hun skal bytte båt før hun drar videre for å besøke slekt i Kvinnherad. Et tekstvedlegg beskriver dette rollespillet.

Neste del av undervisningsopplegget baserer seg på stasjonsarbeid. I en stasjon arbeider elevene med kart og avstander, der de blant annet regner på og er innom begreper som målestokk, kilometer, knop og nautisk mil. En annen stasjon har oppgaver direkte knyttet til HSD-utstillingen, mens i en tredje skal elevene beregne reisetid ut fra gitte forutsetninger. Her må de bruke reiseplanen til HSD fra 1934 og beregne hvordan er for eksempel kommer seg fra Skånevik til Mosterhavn gjennom knutepunktet Leirvik.

Den fjerde stasjonen handler om lasting og lossing. Her skal elevene løfte hverandre med hjelp av tau og blokk, de skal gjette vekten av lodd som ligger på gulvet og de skal forsøke å løfte en 20 kg melsekk. Til slutt er det en stasjon med båtmotorer. Her hjelper en fra dugnadsgjengen ved museet til med å starte ulike motorer, blant annet en dieselmotor og en dampmotor. Elevene får også vite forskjellen på de ulike motorene.

Etter stasjonsarbeidet er det teaterforestilling der elevene viser frem stykker de har lært på innøvd. Så følger det en konkurranse der gruppene skal plassere flest mulig stoppesteder for HSD på rett plass i Sunnhordland. Det blir ropt opp 12 steder fra hele regionen og hver gruppe skal plassere stedet så raskt de kan på et kart. Til slutt er det en avslutning med sangen ”Dar kjem dampen”.

Figur 11: Fra undervisningsopplegget: "Fjordabåten Kjem". Dette opplegget inkluderer blant annet stasjonsarbeid der oppgaver knyttet til motorsamlingen er inkludert.

Et tredje undervisningsopplegg: "Små kår, store draumar" går ut på rollespill knyttet til kyst- og fiskerihistorien. Dette opplegget er også beregnet på 5.-7. klasse. Kort beskrevet er det ulike roller som elevene skal sette seg inn i. Mange av temaene tar utgangspunkt i sildefisket i andre halvdel av 1800-tallet, og spesielt hva som skjedde da silda forsvant. En skal eksempelvis sette seg inn i hvordan det var å være handelsmann på den tiden. Handelsmannen har levd av investeringer knyttet til sildefisket. Nå er fisket borte, men han har oppspart kapital i banken. Hva kan disse nå investeres i? De andre på gruppa skal da lansere ulike løsninger som kunne være aktuelle, eller de er personer som oppsøker handelsmannen for å få hjelp siden de selv er blitt arbeidsledige.

Et annet tema går mer direkte på sildefisket som er borte. Kanskje det lovende nordlandsfisket kan være aktuelt for den arbeidsledige fiskeren. En annen eier flere båter som han har brukt i vårsildfisket. Nå ligger disse ubrukte til kai, kanskje han kan finne noen tyskere eller hollendere i Bergen som er interessert i å ta disse med til Nord-Norge og kjøpe med seg fisk

tilbake? En tredje representant er den unge jenta som har levd som garnbøter. Nå er det ingen som trenger denne arbeidskraften på Stord lenger, kanskje fiskebåteieren trenger noen med denne kompetansen? Slikt fortsetter dette opplegget, med roller som bankmann, gårdsbruker, hermetikkfabrikkeier, husmannskone, lensmann, fiskerenke og prest. På hver sin måte måtte de løse den krisen som rammet det vestnorske kystsamfunnet rundt 1870.

Hos Sunnhordland Museum er det ifølge museumspedagogen ikke utstillingene som er det viktigste, men mer undervisningsopplegg og drama/skuespill som supplerer utstillingene. Dette gjelder i hvertfall de mange skoleelevene som besøker museet, og som utgjør nesten halvparten av de besøkende. Museet mener de verken har tid eller ressurser til å legge for mye innsats i utstillingene. Målet i fremtiden er at kommende utstillinger og undervisningsopplegg skal ha sitt utgangspunkt i årboka som museet utgir. Da vil en knytte sammen forskning og formidling og samtidig bruke kunnskapen på flere felt der en bedre utnytter ressursene museet har til disposisjon.⁶⁶

2.3 Analyse av utstillinger og undervisningsopplegg

2.3.1 Kysthistoriske tema

Sunnhordland er en region som på mange måter illustrerer sentrale utviklingstrekk innenfor kyst- og fiskerihistorien. De rike sildeårene rundt midten av 1800-tallet gav mange arbeidsplasser til regionen, spesielt i næringer som var tilknyttet sildefisket. Rundt århundreskiftet ble det opprettet mye småindustri i området, for eksempel hermetikkindustri og motorfabrikk. Etter 2. verdenskrig fortsatte industriveksten. Den største bedriften på øya, Aker Stord, opprinnelig en sildeoljefabrikk, gikk etter krigen over til å bygge skip. Shippingkrisen på 1970-tallet fikk derfor store konsekvenser for regionen, men samtidig åpnet petroleumsalderen nye dører og offshoreindustrien er i dag den viktigste næringen.

Dette gjenspeiler seg i utstillingene til Sunnhordland Museum. Mange av de forskjellige næringene som har dominert og fremdeles er viktige, har fått rikelig med plass i utstillingene. Spesielt gjelder det utstillingene ved det maritime museet, men også sjøbruksavdelingen ved hovedmuseet har tatt med næringene som var viktige på 1800-tallet og utover 1900-tallet. Tidsmessig går elementer av utstillingene mange hundre år tilbake i tid, men inntrykket en

⁶⁶ Samtale med undervisningsleder Johanne Tvedten 11.5.2012

sitter igjen med etter et besøk, er at hovedvekten er lagt på 1800-tallet med den begynnende spesialiseringen og frem til i dag. Overgangen fra det tradisjonelle til det mer moderne er ikke alltid like tydelig i utstillingene. Litt mer refleksjon rundt overgangene i historien ville utvilsomt være på sin plass.

Ved å studere utstillingene og gjennom samtaler med de ansatte kommer det likevel frem at museet ønsker å få frem utviklingen over tid. Moderniseringen kommer særlig tydelig frem i den delen av utstillingen som handler om overgangen fra tre til stål i skipsbyggingen og utviklingen fra seil til damp og senere diesel. Begge disse temaene er godt forklart. Det samme gjelder samferdsel og rutebåttrafikken. Med den rikholdige historien Sunnhordland har i forhold til motorproduksjon, har også dette temaet en udiskutabel plass. På det maritime museet har båtmotorene sin egen hall, men det kommer også inn i de andre utstillingene.

En annen sterk side ved utstillingene i det maritime museet er at en har fått med mange av de viktige tekniske nyvinningene innen mekanisk utstyr som kom fiskeriene til gode i mellomkrigstiden og etter 2.verdenskrig; ekkolodd, sonar, seismikk, og radionavigasjon som de mest fremtredende. Her blir også samspillet mellom fiskeriforvaltningen og fiskerne nevnt. Et eksempel er bruken av ekkolodd på forskningsfartøyet "Johann Hjort" under Lofotfisket på 1930-tallet. Bruken av ekkolodd gjorde at mange fiskere kvittet seg med den gamle loddstrengen og resultatet var økt fangst.

Utviklingen de siste tiårene er også med, og viser hvordan museet i større grad de senere år også har vektlagt vår nyere historie. Aker Stord og offshore-industrien er det som blir trukket frem, mens en savner for eksempel oppdrettsnæringen som etter hvert er blitt en betydelig næring i Sunnhordland.

Det er hovedsakelig sild og hvalfangst som blir trukket frem av fiskeriene, men det har også blitt fisket etter andre sorter som ikke er nevnt. Siden fiskeri ikke har en særlig fremtredende plass i utstillingene, er kanskje det ikke så overraskende. Det burde imidlertid kommet klarere frem hva fisket betydde økonomisk for regionen. Det blir bare kort nevnt i sjøbruksavdelingen at treskipsbyggingen var grunnlag for rikdom i regionen, men det savnes refleksjon i forhold til hvordan tilvirking- og annen tilknyttet industri skapte arbeidsplasser.

Det kommer heller ikke så godt frem hvordan kunnskapsoverføring og kapital fra fisket kunne investeres i nye næringer. Det er for eksempel en modell av et skip tilhørende offshorerederiet Eidesvik. Her hadde det vært en god anledning til å beskrive hvordan denne familien først

startet med fiske og deretter investerte i nye næringer som supply og fiskeoppdrett. Andre fiskere gikk over til fraktfart og annen skipsfart, dette er heller ikke nevnt. Om en går lenger tilbake i tid, blir det heller ikke forklart hvorfor området fikk så mange hermetikkfabrikker.

Fiskerbonden er stort sett fraværende nede ved det maritime museet. Sjøbruksavdelingen ved Sunnhordlandstunet er den som dekker mangesysleriet og kombinasjonen av fiske og jordbruk. En får et inntrykk av at fisket ikke sysselsatte så veldig mange i regionen, men det er kjent at fisket var et viktig yrke i de ytre delene av Sunnhordland. Under tellingen av fiskere under vårsildfisket i 1868 var det således flere tusen fiskere i dette området.⁶⁷

Da er det gitt mer plass til yrkene som var tilknyttet fiskeriene. Dette gjelder motorfabrikkene og skipsverftene, men også tønnefabrikker, bøkring og andre næringer. Fremstillingen er likevel relativt tynn. Kvinnenes betydning for kystsamfunnet i Sunnhordland kommer således dårlig frem. Kjønnsperspektivet er nesten ikke tilstede i utstillingene ved museet. Noen halvprofiler og fotografier i sjøbruksavdelingen forandrer ikke det inntrykket.

Sunnhordland Museum er ikke et teknisk museum, men ved det maritime museet har de prioritert en teknisk, funksjonell fremstilling i utstillingene. En konsekvens av det er at menneskene som deltok i de ulike næringene, har fått liten plass. Det er heller ikke noe om historiene bak gjenstandene. Noen unntak finnes riktignok. For eksempel er det litt om klasseskille som ble praktisert på de gamle HSD-båtene. De frakkeklede tilhørte 1. klasse, mens det på 2. klasse var «skitet og ufjelgt» og helst en samling av «gruvesluskar, hestahandlarar og anna rakapakk», heter det. Men i det store og hele savner en det historier og mer ”myke” tema som kan gjøre utstillingene mer levende.

Et savn er det også at kultur, politikk eller organisasjonsliv kommer så lite frem. Som det blir nevnt under bakgrunnen til museet, var denne delen av samfunnslivet av stor betydning ved opprettelsen og retningen museet hadde i sine første år. Utstillingene belyser likevel ikke dette noe nærmere. Vi får derfor ikke vite om særtrekk ved kysthistorien på disse områdene, for eksempel religiøs tilknytting og likheten som var vanlig mellom menneskene. Om de vestlandske motkulturene hadde fått litt plass i utstillinger og undervisningsopplegg kunne det ha åpnet for en interessant vinkling inn mot den politiske utviklingen. Og hvordan det tradisjonelle samfunnet med mangesysleri og motkulturer møtte industrialiseringen og moderniseringen som kom rundt århundreskiftet.

⁶⁷ Solhaug 1974: 750

Undervisningsoppleggene har mer plass til menneskene enn utstillingene, inkludert kvinnenes rolle. Her er det også større potensiale for å lære mer om både kulturelle, sosiale og mer dagligdagse sider ved kystsamfunnet. Det gjelder også flere av de andre undervisningsoppleggene som ikke har fått plass i denne oppgaven. Med tanke på hvor sentral plass undervisningsoppleggene har ved museet, så vil de på noen områder veie opp for mangler ved utstillingene.

Utstillingene har stort sett med alt av båter og skip i form av modeller. Alt fra små jekter og motorkuttere til supply- og tankbåter som går langs kysten i dag. Modellene blir imidlertid i liten grad satt inn i en sammenheng eller kontekst. Med unntak av de spesielt interesserte vil derfor mange av de besøkende lett kunne gå trett. Båter og andre gjenstander i utstillingen gir dessuten ofte et litt stemningsfullt og ”romantisk” inntrykk. (se figur 6.)

2.3.2 Formidlingen

Vi finner de ulike utstillingsformene ved Sunnhordland Museum i forskjellig grad. Motorsamlingen skiller seg tydelig fra de andre utstillingene som omhandler kyst- og fiskerihistorien. Den har en utpreget fragmentarisk og noe uferdig form. Samtidig er det en utstilling som får frem viktige perspektivene ved kysthistorien og en næring som har vært og er viktig i regionen. Formidlingsmessig fungerer den best når dugnadsgjengen er med og bistår, særlig når skoleelever får se motorene bli startet opp. Uten slik bistand blir den nok for mange mindre interessant.

Når det gjelder sjøbruksavdelingen ved Sunnhordlandstunet, er det en tydelig tematisk utforming ved denne. Den tar opp tema i og omkring fisket på 1800-tallet, men får ikke frem utviklingen over tid. Det er også fragmentariske sider ved denne utstillingen. Enkelte gjenstander er satt inn i en tematikk, for eksempel verktøy knyttet til de ulike tilleggsnæringene. Andre ganger er det lite informasjon om hva de redskapene konkret ble brukt til.

Enkelte av gjenstandene som er utstilt, er det også vanskelig å sette i sammenheng med det utstillingen skal handle om, eller å skjønne hva forbindelsen er til resten av gjenstandene. Utstillingen bærer preg av å ha endret tematikk over tid, samtidig som redskaper og gjenstander er blitt flyttet på. Særlig de mer «folkemuseumspregede» pyntegjenstandene er det vanskelig å knytte opp mot noen kysthistorie. Om de har hatt en funksjon, så savner her

forklaring. Noe av det samme gjelder det som er knyttet opp mot energi og kalkvirksomhet. Som nevnt i presentasjonsdelen, er det andre årsaker til denne delen av utstillingen. Men for de besøkende blir det lett litt forvirrende.

Utstillingen om Leirvik havn er også hovedsakelig tematisk oppbygd. Med tanke på variasjonen og bredden i dette temaet, og den relativt korte tidsperioden som er i fokus, virker det å være et fornuftig valg. Samtidig finnes det en del mindre plansjer som bryter litt med tematikken og viser utviklingen over tid. Det blir også vist til faser i historien, der ulike næringer har dominert. Denne faseinndelingen går helt opp til vår tid.

Kronologien er enda tydeligere i HSD-utstillingen. Denne utstillingen har svært få gjenstander, men et veldig ryddig og lettfattelig budskap. Faren er at en slik kronologisk ordnet utstilling kan påtvinge de besøkende et ensidig historieforløp. Alternativet kunne være en mer tematisk løsning, men da ville den enorme utviklingen over tid kommet dårligere frem. Utstillingen komplementeres i stor grad av den mer tematiske utstillingen om ”Leirvik Havn”. I begge tilfeller er moderniseringsperspektivet fremtredende.

Fortellingene i en museumsutstilling presenterer aldri en nøytral historie (kapittel 1, s. 17 ff.). De er valgt ut fra bestemte verdier og kunnskaper og satt i ulike relasjoner og kontekster slik at de forteller bestemte historier. Jean-François Lyotard hevder i sine teorier fra 1980-tallet at de store fortellingene om fornuften og sannheten ikke lenger er i stand til å oppfylle sin legitime funksjon, og at de derfor må erstattes av en rekke mindre fortellinger.⁶⁸ Innenfor museene ble den nasjonale konsensusbyggende fortellingen om modernitet og fremskritt delvis erstattet av en rekke mindre fortellinger, som fremhever historien til tidligere utelatte grupper.⁶⁹

Siden utstillingene ved Sunnhordland Museum har en ”teknisk profil”, der mennesket og kulturelle tema i stor grad mangler, setter dette en del begrensinger på hvordan de tidligere utelatte gruppene kan få sin plass her, for eksempel kvinnene. Som nevnt retter undervisningsoppleggene opp noen av disse manglene. Uansett kan fortellingene ved Sunnhordland Museum også peke mot større fortellinger med en regional, nasjonal og internasjonal ramme.

⁶⁸ Lyotard 1984: Se kapittel 9. og 10.

⁶⁹ Vasstrøm 1999: 111

Sjøbruksavdelingen har med sitt fokus på fiskeri, fiskerbonden, sildefisket og alle ringvirkningene som fulgte med fisket, et innhold som kunne vært en del av et hvilket som helst kyst- og fiskerihistorisk museum, spesielt på Sørvestlandet. Mange av de andre næringene og småindustrien som kom senere er også en del av en større regional og nasjonal fortelling, eksempelvis motorfabrikkene og hermetikkindustrien. HSD-utstillingen og hele temaet om samferdsel kan sies å følge samme rammefortelling, der Sunnhordlandsregionen gradvis trekkes nærmere Bergen, resten av fylket og landsdelen gjennom bedringer i kommunikasjon både til sjøs og gjennom veiutbygging. Spesielt får Leirvik mye oppmerksomhet som et viktig havneområde, der Stord havnedistrikt på 1990-tallet var landets tredje mest trafikkerte.

Det er også interessant å se på Sunnhordlands rolle i forhold til det internasjonale perspektivet. Utstillingene starter med skottehandelen på 1600-tallet. Senere kom hvalfangsten og sildefisket som begge hadde internasjonale dimensjoner. Når det gjelder førstnevnte, er det også viet plass til motstanden og sanksjoner mot næringen. En god del av det mekaniske utstyret vi finner i det maritime museet har også internasjonale forbindelser, da mye av det er oppfunnet og produsert der. Noen av gjenstandene kan knyttes til verdenskrigene, spesielt den 2. verdenskrig. Et eksempel fra utstillingen er teknologikampen mellom Storbritannia og Tyskland i forhold til navigasjon. Teknologi som norske skip og fiskere kunne benytte seg av etter krigen.

Det er imidlertid utviklingen de siste tiårene det er viktigst å trekke frem. Shippingkrisen på 1970-tallet kom på grunn av hendelser i den globale økonomien, men samtidig ble den avløst av petroleumsalderen. Sunnhordland, og spesielt Stord er i dag veldig avhengig av oljeinvesteringer der det på det meste er 3000 gjestearbeidere på øya. Det er derfor naturlig at oljehistorien har sin plass ved museet.

4.4 Hva slags museum?

Sunnhordland Museum var i startfasen nært knyttet til landbruket. Lenge lå også hovedvekten av innsamlingsarbeidet her. Museet hadde i denne perioden Maihaugen, De Heibergske samlinger og de andre klassiske folkemuseene som forbilder. Dette innebar blant annet at det å bygge opp bygdetun var et av de viktigste målene. En god del av det som ble samlet inn, ble fraktet til Sunnhordlandstunet der hovedbygningen til museet fremdeles ligger.

Det som imidlertid skilte Sunnhordland fra andre folkemuseer var at de allerede fra 1930-tallet bevarte bygninger og tun der de lå fra før. Dette var noe nytt ifølge de som arbeider på museet i dag. Først flere tiår senere fikk den første økomuseale tankegangen som den gjerne blir kalt, gjennomslag andre steder. I årboka til Sunnhordland Museum kan vi lese om en av Kristoffer Sydnes mange innsamlingsturer i distriktet. I 1929 var han i Mauranger fordi han hadde hørt det var særlig fint og gammelt bygg der som kunne passe inn på Sunnhordlands-tunet. Jakob Gjerde var eier av gården, men faren Gotskalk var ikke positiv til å flytte stabburet. Sydnes har selv fortalt om hendelsen: “Då Gotskalk får høyra at det er folk ute og ferdast, som gjerne vil fara med stabburet, nører han godt i pipa og segjer så sterkt han kan: Det kan aldri henda, Jakob. Målabuo skal ikkje av garden!”.⁷⁰

Mange år senere fikk likevel museet tilbud om å overta stabburet, men et vilkår var at det ble stående på gården. Den kjente museums mannen Håkon Shetelig berømmet i sin tid museet for denne tankegangen i boka *Norske museers historie*, utgitt i 1944. I boka omtaler han Sæbøtunet i Etne, som museet kjøpte i 1937. Det var her syv bygninger som ble istandsatt og bevart på stedet. Dette tidlige eksempelet på økomuseal tankegang var ifølge Shetelig utvilsomt den beste form for et bygdetun.⁷¹ Fremdeles er museet interessert i å få tak i nye bygninger, både ved å samle dem inn til tunet og ved å beholde bygningene der de alltid har stått.⁷²

Museet beholdt lenge begrepet folkemuseum i navnet, og så på seg selv som et nokså tradisjonelt folkemuseum. Senere kom blant annet Halsnøy kloster inn under museet. På 1980-tallet overtok de nedlagte Litlabø Gruver, der det ble etablert gruvemuseum. Med etableringen av det maritime museet i 1998 fikk Sunnhordland Folkemuseum flere avdelinger. Spesielt gruvemuseet og det maritime museet hadde en tematikk med fokus på næringer som avvek fra den eldre folkemuseumstanken. I forbindelse med den omfattende konsolideringen blant norske museum på 2000-tallet gikk mange museer sammen i større enheter. Sunnhordland Folkemuseum valgte da å trekke avdelingene inn i et konsolidert museum og samtidig vise at de ikke lenger var et tradisjonelt folkemuseum ved å endre navnet til Sunnhordland Museum.

Den maritime satsingen har kommet gradvis fra 1950-tallet og fremover. Spesielt på 90-tallet ble det et satsingsområde. Et pågående forskningsarbeid, utstillingene ved det maritime

⁷⁰ Gullberg 1988: 21

⁷¹ Shetelig 1944: 282

⁷² Dette delkapitlet baserer seg i hovedsak på samtale med konservator Tore Lande Moe 21.3, og 10.5.2012

museet og undervisningsopplegget ”Eg byggjer meg ein båt” viser hvor viktig denne delen er for museet. Museet er særlig fornøyd med mottagelsen i lokalbefolkningen av undervisningsopplegget, der over 1000 elever deltar hver år.

I dag har ikke museet lenger noen spesielle forbilder, men prøver å finne sin egen vei. Vedlikehold av den store bygningsmassen tar mye ressurser som i likhet med mange andre museer er begrenset. Museet må derfor hele tiden begrense kostnadene og dette gjøres ved å satse på områder det er midler å hente, for eksempel fra riksantikvaren. Museet er også avhengig av sine vennelag. Dette er ildsjeler som ikke minst driver dugnadsarbeid i nært samarbeid med museumsledelsen.

Kapittel 3. Hordamuseet

Hordamuseet ligger på Stend i Fana bydel i Bergen kommune. Museet ble åpnet i 1945. Denne fredssommeren var starten på en ny museumsbølge i landet. Ideen om et folkemuseum i Nord- og Midthordland var imidlertid ikke ny, men frem til da hadde museumsdannelsene i Hordaland hovedsakelig funnet sted i de indre delene av fylket: Hardanger, Voss, Osterøy og Sunnhordland, i tillegg til Bergen. Opprettelsen av Hordamuseet i det mer kystnære Fana, brøt dette mønsteret. Da Bymuseet i Bergen i 2005 ble etablert som en del av den nasjonale museumsreformen, med det mål å bygge større administrative og museumsfaglige miljøer, ble Hordamuseet med i denne konsolideringen.

I dette kapitlet vil jeg drøfte hvordan Hordamuseet fremstiller den tradisjonelle fiskerbonden og kysthistorien i fylket. Har det vært noen endringsprosesser i museets utstillinger og formidlingsfokus, eller er det de opprinnelige vedtektene fra stiftelsesåret som fremdeles gjør seg gjeldene ved museet? Jeg vil komme nærmere inn på begrepet fiskerbonde og undersøke hva museet fokuserer mest på i forhold til mine problemstillinger.

3.1 Bakgrunn for museet

Noe av det som var karakteristisk for folkemuseene var at grunnlegerne ofte manglet museumsfaglig utdanning. De fleste bygdemuseer som vokste frem i Norge før og etter 1945, var således grunnlagt av amatører og samlere. Den mest kjente er Anders Sandvig, tannlegen som grunnla Maihaugen. Ved Hordamuseet var det agronom og lensmannsbetjent Johannes Revheim som var initiativtaker. Ideen om et folkemuseum for Nord- og Midthordland og innsamling av gjenstander var et arbeid han startet med allerede i 1930-årene.⁷³

Revheim mente museet best kunne utvikles gjennom et samarbeid med landbrukshøyskolen på Stend. Et slikt landbruksmuseum kunne være til nytte i undervisningen og styrke skolens arbeid, dessuten ville den gi elevene en sterkere oversikt over jordbruksutviklingen og lære dem mer om deres egen fortid. På agronomstevnet på Stend 4. august 1945 ble museumssaken tatt opp og stiftelsen vedtatt. Det ble også valgt en arbeidsnemd, med Revheim som formann.⁷⁴ Frem mot 1948 ble det brukt mye tid på hvor museumsbygget skulle ligge og

⁷³ Enerstvedt 1995: 13

⁷⁴ Alver 1995: 9

hvilke tema museet skulle fokusere på. Årsmøtet i 1948 vedtok så formålsparagrafen og lover for museet.⁷⁵

Etter frigjøringen i 1945 ble det tatt mange initiativ til å ta vare på det norske, ikke minst det som var knyttet til fortiden og fremveksten av en norsk egenart. Revheim var en av disse som ønsket å realisere slike ideer. Han hadde sett hvordan det gamle landbruket gradvis forsvant og en ny levemåte fant innpass i samfunnet. Krigsårene hadde forsinket denne utviklingen noe, men nå var det ifølge Revheim på høy tid at Nord- og Midthordland fikk sitt eget folkemuseum.⁷⁶

Tidligere leder ved museet, Åse Enerstvedt, skriver at selv om ideen om å stifte et folkemuseum i Hordaland ikke var ny, ble den styrket av krigshandlingene. I boka *Huset*, som kom ut i forbindelse med 50 års jubileet til museet i 1995, beskriver hun bakgrunnen for museet og hva som var hensikten med stiftelsen av det som da het Hordaland Landbruksmuseum. Den markante økningen av folkemuseum rundt 1945 kan sammenlignes med tiden rundt 1905, hevder hun. Landet trengte å vise samhold, noe som gjorde det nødvendig å styrke identiteten og vektlegge den historiske dimensjonen.⁷⁷

I 1945 var det fremdeles slik at bondekulturen ble oppfattet som det rotnorske og den sentrale del av den norske identiteten. Bondekulturen var gammel og et viktig moment i den nasjonalromantiske ideologien. Den representerte også en skarp kontrast til den nyere, mer ustabile og moderne bykulturen. På bakgrunn av dette var det bare gjenstander med en viss alder som var interessante, helst skulle de også tilhøre "finstasen" på en gård.

I årene etter krigen ble forståelsen om hva som var verdifullt, utvidet i folkekulturen. Mye av fokuset hadde vært på store tømmerbygninger eid av storbønder på Østlandet, rosemaling, fine drakter, bunader og redskap. Folkeminneforskningen og museumssamlingene gav inntrykk av at "kulturens vugge" hadde stått i en dal på Østlandet. Nå oppdaget stadig flere forskere at også hverdagen hadde sin historie å fortelle og var viktig å få frem.

Hva kunne en ha funnet om en besøkte husmenn, fiskere og sjøfolk på Vestlandet og i Nord-Norge, spør Enerstvedt. På 1900-tallet ville en ha funnet gjenstander som tyder på en rik og annerledes kultur, som på flere områder skilte seg fra det som ble regnet som kjernen i den norske kulturskatten. Det samme gjelder muntlige kulturminner. Først fra midten av 1970-

⁷⁵ Alver 1995: 13

⁷⁶ Ibid: 9

⁷⁷ Enerstvedt 1995: 12

tallet oppdaget forskerne for alvor at også fiske- og sjøbrukskulturen er en viktig del av historien.⁷⁸

Da Hordamuseet ble stiftet i 1945, hadde det navnet Hordaland Landbruksmuseum. Ifølge formålsparagrafen skulle museet være:

*”(...) eit kulturhistorisk museum som har til føremål å samla, taka vare på og elles dokumentera kulturminne frå kommunane i Nord og Midhordland. Med utgangspunkt i samlingane skal museet drive forskning. Det skal drive opplysningsverksemd, setja opp skiftande utstillingar og samarbeida med skulane. Ei viktig oppgåve for museet er å gjera den eldre bygdekulturen kjend. Museet skal gje lokale bygdetun og samlinger fagleg hjelp og vera rådgjevar for lokalhistoriske utval og styre.”*⁷⁹

Johannes Revheim ble første styrer ved museet. Tillegg til å være en samling for publikum skulle museet også gi agronomstudentene på Stend kunnskap om gamle jordbruksmetoder- og kultur på Vestlandet. Formålsparagrafen gikk først og fremst på samfunnet rundt den gamle gården før hamskiftet. Det var bygdelivet på 1800-tallet som stod i sentrum, ikke bare jordbruk i smal forstand, men også alle de håndverk som hørte til på en gård.⁸⁰ Selv om sjøbruket ikke var nevnt i formålsparagrafen, var dette helt fra starten en del av museets utstillinger og gjenstandsmaterialer. Museet har også lagt vekt på å få frem sampillet mellom jordbruk og sjøbruk, samt det sammensatte næringsmiljøet på kysten.⁸¹

Like etter etableringen i 1945 ble båtgranskeren Bernhard Færøyvik ansatt som konservator i sjøbruk ved museet. Færøyvik var selv oppvokst i en fiskerbondefamilie (i Solund i Sogn og Fjordane), og var i flere tiår opptatt med båtgranskning og båtoppmåling før han ble ansatt ved museet. I den perioden Færøyvik var ansatt, var det spesielt båter fra Nord- og Midhordland som ble gransket. Han sørget også for at det i lovene til museet ble nevnt at det skulle opprettes en avdeling med sjøbruk.⁸² Det er derfor ikke tilfeldig at museets basisutstilling i dag handler om fiskerbondens liv.

På 1970-tallet ønsket styret å styrke profesjonaliseringen av museumsdriften, samt å finne et nytt navn som passet bedre til museets profil. I tillegg hadde det siden stiftelsen vært ønske

⁷⁸ Enerstvedt 1995: 13

⁷⁹ Ibid: 14

⁸⁰ Alver 1995: 13

⁸¹ Brekke 1993: 421

⁸² Alver 1995: 13

om et nært samarbeid med Universitetet i Bergen. På et ekstraordinært styremøte 14. oktober 1974 ble flere endringer vedtatt.⁸³ Den viktigste av disse var endringen i navn fra Hordaland Landbruksmuseum til Hordamuseet. Dette ble gjort for at museet ikke skulle være et spesialmuseum for jordbruk (og fiske), men være et distriktsmuseum som omfattet alle sider av folkekulturen. Samme år overtok NAVF-stipendiat Åse Enerstvedt som konservator ved museet.

Som museum var Hordamuseet i utgangspunktet knyttet til folkemuseumsparadigmet som hadde dominert siden slutten av 1800-tallet, og som er beskrevet i innledningskapitlet. (kapittel 1, s. 10 ff.). Formålsparagrafen har senere gitt retningslinjer for ledelsen, og driften av museet. Enerstvedt mener således at paragrafen fremdeles er høyst levedyktig selv om museet har utviklet seg til et mer moderne museum.⁸⁴

Ifølge nåværende konservator Ole Mikal Olsen Hordamuseet har hatt en jevn stigning fra rundt 9000 besøkende på slutten av 90-tallet til et besøkstall på 18705 i 2011. Brukerne er hovedsakelig fra nedslagsfeltet til museet, det vil si den utvidede Bergensregionen. Museet satser særlig på familier og skolelever, mens det er ganske få utenlandske turister. En tid ble det satset på den økende cruisetrafikken til Bergen, men det har vist seg vanskelig å få fraktet dem opp til museet samtidig som de konkurrerer med aktiviteter og museer nærmere Bergen sentrum.⁸⁵

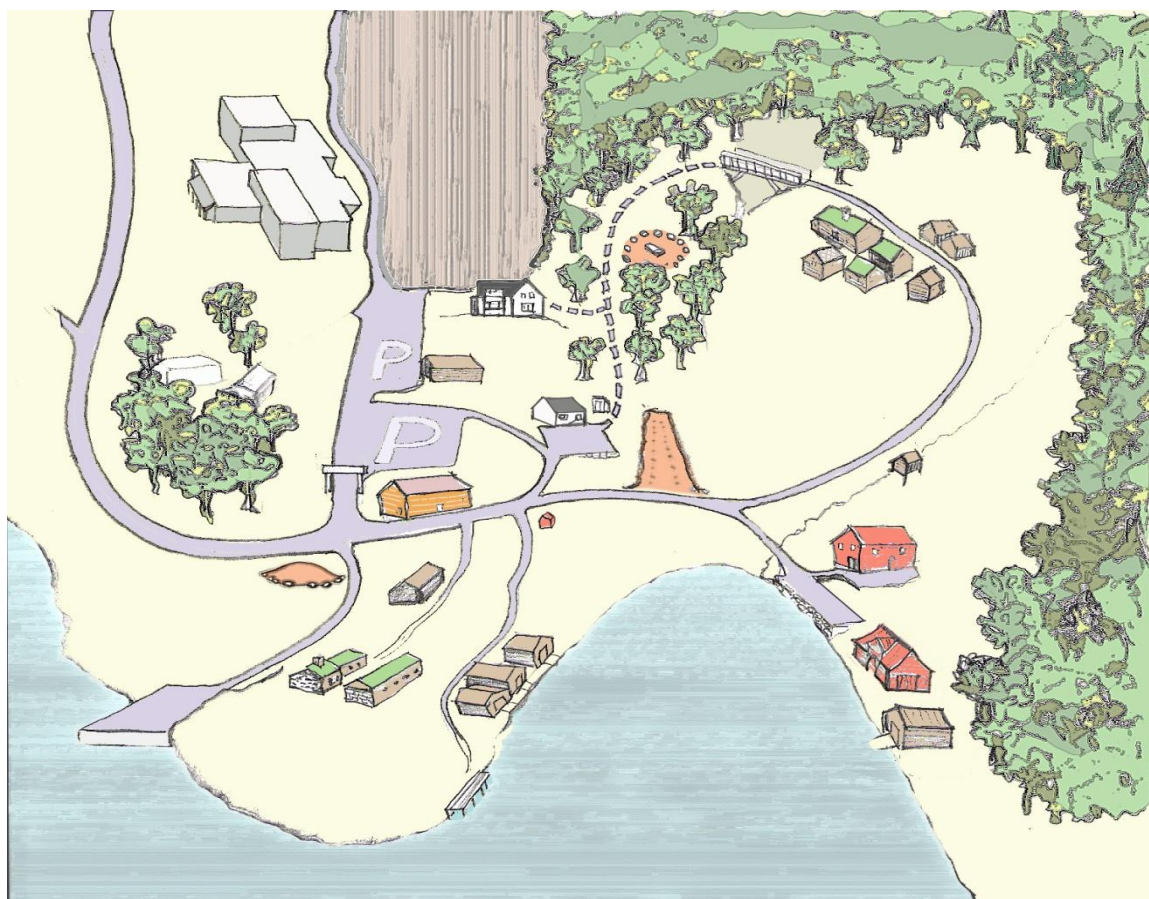
I løpet av et år deltar om lag 4-5000 elever i aktiviteter ved Hordamuseet. Museet har satset på gode aktivitetstilbud for denne gruppen, for eksempel har museet god kompetanse innen arkeologi som skolene etterspør. Museet reiser dessuten rundt på skoler i distriktet og driver formidling der. Dette fungerer som et «økonomisk spleiselag» mellom museet og kommunene, der to anstatter ved museet reiser rundt og arrangerer aktiviteter og undervisningsopplegg. For museet er det viktig å ikke bare få elevene på besøk, men også treffe de der holder til. Dette er et opplegg som foregår om høsten og har en varighet på ca. 6 uker.⁸⁶

⁸³ Alver 1995: 16

⁸⁴ Enerstvedt 1995: 12

⁸⁵ Samtale med Ole Mikal Olsen 15.06.12

⁸⁶ Samtale med Ole Mikal Olsen 27.09.11

KLYNGETUNET		NAUST	FORNMINNER
Eldhus Skykkje	Ambrosiahuset	Fotlandsvåg	Gravhaug
Fjellskål	Skulestove	Hatvik Nybygg	Kultplass (Ringgrav)
Madlastova	Tøsdalsløa	Holsundhuset	Naustuft
Daleloftet Dalestova	Smia	Sjøhus	
Stabbur	Såtendalsløa	Mildenaustet	
Kvernhus	Oenhuset		
	Little-Oksa		

Figur 12: Et oversiktskart over området til museet. Oppe til venstre er den nye båthallen.

3.2 Presentasjon av utstillinger og undervisningsopplegg

3.2.1 Hovedutstillingen

Hordamuseet har både faste og midlertidige utstillinger med en nokså variert tematikk. I min fremstilling vil jeg særlig se på de deler av Hordamuseets utstillinger og formidling som retter seg mot kysthistorien og mangesysleriet. Enkelte midlertidige utstillinger ved museet er derfor ikke analysert. I det følgende vil jeg presentere museets hovedutstilling, naustene som

tilhører museet, samt den nye båthallen. I den siste delen vil jeg ta for meg undervisningsoppleggene.

Utstillingen *"Brød af Steen og Aand af Strile..." Fiskarbonden gjennom 1000 år* er museets hovedutstilling. Utstillingen er på ca. 150 kvm og dekker store deler av tilgjengelig areal i hovedbygningen til museet. Denne utstillingen har stått permanent siden år 2000. Utstillingen er variert, men har særlig fokus hverdagen til menneskene i før-moderne tid. Utstillingen er satt opp av utstillingskoordinator Mona Mortensen og designet av museumsarkitekt Piotr Zamecznik.

Et viktig moment er å få frem arbeidsdelingen og hvordan felles innsats fra hele fiskerbondefamilien var nødvendig for at familien skulle overleve. Gårdsbrukene var små, men utgjorde likevel et viktig element i levesett og økonomi sammen med fisket. Det geografiske fokuset er Strilelandet, og museet mener å kunne dokumentere at fiskerbondelivet her har vært levd på mye samme vis i over 1000 år. Det som særlig skilte strilene fra andre fiskerbønder langs kysten, var nærheten til Bergen. Der hadde de avsetning for varene sine til et voksende og stadig mer differenseiert bymarked.

Hovedutstillingen starter med en slags introduksjon, hvor en får informasjon om strilebegrepet, samt utstillingens geografiske fokus og tema. Gjenstander og fotografi er hentet fra de 18 kommunene i Midt- og Nordhordland. Det blir opplyst at utstillingen er dels kronologisk og dels tematisk ordnet. Men gjennomgangen viser at det kronologiske er underordnet, og at utstillingen har en klar tematisk utforming med hovedvekt på jordbruk og fiske og hvordan varer fra disse næringene ble fraktet til og solgt i Bergen.

Figur 13: Fra fiskerbondeutstillingen. Veggen til venstre inneholder en slags intro til utstillingen.

Utstillingen er også opptatt av strilene som dyktige håndverkere. Etter en kort introduksjonen blir det vist hvordan et båtverksted fungerte. Gjenstander og utstyr ble i sin tid gitt av familien til en som hadde drevet et verksted i Lysefjorden. Samlingen inneholder blant annet utstyr til tetting, klinking, naglesnitt, måling, samt en kassebok med regnskap og bestillinger.

Det blir poengtert at håndverk som oftest var en tilleggsnæring. De fleste gårdbrukerne hadde ikke nok jord til å brødfø en hel familie og trengte ekstrainntektene håndverksarbeid kunne gi. Alt på 1700-tallet skjedde en begynnende spesialisering, basert på hjemmeproduksjon og gardshåndverk. Senere, rundt 1900, startet en mer omfattende industrialisering. Særlig bearbeiding, av hud, tekstilindustri og smedarbeid blir trukket frem. Utstillingen viser en rekke sentrale gjenstander som rokk, spole, karde og håndtein, smedetang og ambolt, samt øks, tollekniv og navar. Det siste er et redskap som brukes til å bore hull i tre. Det har røtter helt tilbake til vikingtiden, men blir sett på som et godt redskap også i dag. Navarsmiing er

også et godt eksempel på et gårdshåndverk som var viktig for bygdene i Nord- og Midthordland.

Etter de ulike håndverkene retter utstillingen seg mot fisket. Denne delen har fått rikelig med plass. *Hjalmarbåten* kommer først. Dette er en seksæring som ble brukt i notfisket etter sild, hjemmehørende i Austevoll. Den ble bygd i et båtverksted i Os som en spisstevnet båt, før den ble gjort om til en gavlbåt i 1915. Flere foto viser båten i bruk i ulike fiskeri. Viktige redskaper som ble brukt i fisket er også en del av utstillingen: garn, teiner, øser, vannkikkert og fiskekister. De siste var svært etterspurte, og håndverkere som hadde rykte på seg for å lage gode fiskekister, fikk gjerne oppdrag utover hjembygden.

Figur 14: Hjalmarbåten med tilhørende sentrale fiskeredskaper på gulvet foran og i båten.

Fiskeritemaet fordeler seg på ytterligere tre vegger, med hver sin tittel. Den første omtaler havet som en ”åker”. Fisk var både mat- og salgsvare for fiskerbøndene, særlig sild. Veggen gir videre rikelig med informasjon om ulike typer fiske, sesonger og ulike fiskemetoder. Det blir også vist hvordan notfisket var organisert i bygdelag, og hvordan selve stengingen av sild

foregikk i praksis. I likhet med resten av fiskeutstillingene er det rikelig med bilder og gjenstander.

Neste vegg tar for seg jakten etter hval. Armbrøst og andre redskap med forklarende tekst, gir inntrykk av hvordan jakten fungerte. Særlig armbrøsten har lange tradisjoner som jaktvåpen, helt frem til rifla kom på slutten av 1800-tallet. Skytevåpen var som regel felleseie. Til sist er det en vegg som beskriver hjemmefisket. Tekstplansjer forklarer hvordan dette foregikk i praksis, forbedelsene til fisket, og hvor viktig fisk var i det daglige kostholdet. Hjemmefisket kunne være farlig om været plutselig skiftet. 11. mars 1822 blir omtalt som ”Galne-måndagen”, da et uvær overrasket småbåtene under vårsildfisket og 47 mann omkom bare i Os prestegjeld.

Deretter rettes oppmerksomheten mot jordbruket. Det er særlig to vegger som omtaler denne delen av fiskerbondens liv. Den første tar for seg tradisjon og fornying i jordbruket. Det var regionale forskjeller, og ressurstilgangen avgjorde om jordbruk eller fiske var viktigste næring. I de mest fruktbare delene var jordbruket dominerende næring, mens jordbruk ble sett på som en binæring i de ytre bygdene langs kysten der fisket var viktigst. Langs kysten var det kvinnene som tok seg av mye av gårdsarbeidet. Utstillingen forteller at spesialiseringen knyttet til ressursgrunnlag går tilbake til middelalderen, der markedet i Bergen var målet for salgsvarene.

En plansje beskriver utviklingen i jordbruket fra jernalderen, eller mer presist, mangelen på større utvikling. Endringen kom ikke før sent på 1800-tallet da en gradvis modernisering førte til at produksjonen økte. Byggeskikken på Vestlandet var lenge preget av klyngetun, hvor flere bruk var presset sammen. Jorda var felleseie og hvert bruk fikk teiger med både god og dårlig jord. Klyngetunene på Vestlandet hadde sin bakgrunn i folkeøkningen etter middelalderen, men det var ingen rasjonell måte å drifte jorda på og myndighetene startet en utskiftingsprosess fra midten av 1800-tallet.

Utstillingen viser videre ulike driftsformer og arbeidsoppgaver i jordbruket. Slåttarbeidet blir særlig vektlagt. I dette arbeidet deltok begge kjønn. Viktige redskaper som kiper blir trukket frem. Dette var et viktig bærerredskap på vestlandsgardene, som har vært i bruk helt frem til i dag. Kiper ble brukt hele året og til mange formål, for eksempel til å transportere mat, torv, lyng og møkk. Kiper ble også benyttet til byferdene.

Neste del av fiskerbondeutstillingen tar for seg tema som husdyr og matstell, hjem og familie. Dette var oppgaver som stort sett tilhørte kvinnene. Som i store deler av utstillingen for øvrig er det mange foto og bilder samt rikelig med tekst og en rekke med gjenstander. Et typisk trekk ved folkemuseene er formidlingen av folkekunst. Ved Hordamuseet fokuseres det særlig på sølvarbeid. Dette temaet har også fått mye plass. Strilefolket ble sett på som et nøysomt folk. Embetsmenn tolket deres fattigslige klesstil, deres elendige matstell og små hus som tegn på trange kår. Arveoppgjør fra midten av 1700-tallet viser imidlertid at strilene ofte satt på store mengder sølv, og mer enn mange andre regioner i landet.

Figur 15: Noen gjenstander fra utstillingen om "Det løynde sølvet".

Hverdagen var imidlertid preget av nøysomhet. Sølv et statussymbol som ble vist frem når det var fest. Trolig var det markedsøkonomien knyttet til handelen med Bergen som gav overskudd til å investere i sølv. Fiske- og melkeprodukter gav altså grunnlaget for en sølvbeholdning, som igjen fungerte som en slags bank og forsikring for familien og etterkommere.

Utstillingen tar for seg begrepet folkekunst og deler det i to. Materiell folkekunst vil si gjenstandene strilene omgav seg med. Det poengteres at folkekunst er langt mer enn praktgjenstander som rosemalte fat og forseggjorte broderi. Fiskerbøndene omgav seg også med funksjonelle og vakre gjenstander i hverdagen. Dekorerte kors og brikkevever trekkes frem som eksempler. Begrepet folkekunst innebærer også sang-, musikk- og fortellertradisjoner som utgjør den immaterielle folkekunsten. Spesielt spelemannsmiljøet i Nord- og Midthordland har lange og stolte tradisjoner.

Viktige merkedager i livet har fått en egen vegg. Det samme har kirke og skole. Gudstro og kirken var en naturlig del av fiskerbondens hverdag. De måtte også betale tiende til kirken av alt de produserte, og om søndagen møttes folket til gudstjeneste og sosialt samvær. Skoleloven av 1739 var en fortsettelse av reformasjonen, og den første tiden fungerte skolegangen som en forbededelse til konfirmasjonen, senere kom flere fag med.

Figur 16: To vegger som inneholder mer kulturelle og "mykere tema". Hverdagslivet har fått rikelig med plass i utstillingene.

Det er også en vegg som beskriver fremveksten av frivillige lag og organisasjoner i distriktet. Organisasjonsveksten var knyttet til kulturelle og nasjonale identiteter i forbindelse med samfunnsendringer på 1800-tallet. Nye ideer vekket et sosialt og idealistisk engasjement som

førte til at mange ble med i frivillige organisasjoner. Noen hørte til den frilyndte, nasjonal bevegelsen, andre til den kristelige lekmannsbevegelsen. Disse grupperingene hadde ulik ideologisk bakgrunn, men kunne forenes i kjernesaker som mål- og avholdskampen. På bygdene ble det bygget mange ungdomshus og bedehus der de hadde sine møter.

Folkehøyskolene som ble stiftet i samme periode, fungerte særlig som en møteplass for ungdom, noen frilyndte andre med kristen formålsparagraf. Ungdom som hadde tilbragt et år på disse skolene, dannet ofte grunnlaget for den rike organisasjonsbevegelsen i bygdene i tiårene før- og etter 1900. I disse organisasjonene lærte ungdommene å styre seg selv og bli samfunnsbevisste borgere. Utstillingen beskriver hvordan ungdomslagene i Nord- og Midthordland fungerte som et kultursentrum, der aktivitetene orienterte seg rundt kurs i lek og dans, aviser, foredrag og opplesing i grendahus og samfunnshus.

Da loven som forbød lekmannsforkynning forsvant i 1842 førte dette til etablering av mange foreninger som ville forkynne og drive misjon uavhengig av statskirken. Bevegelsen var en reaksjon mot verdsliggjøringen av samfunnet. Målet var å få folket tilbake til kristendommen gjennom sosialt arbeid og misjon. Dette synet vant stor oppslutning i bygdene i Hordaland ifølge utstillingen, og mange bedehus ble bygget til formålet. Bedehusene fungerte slik ikke bare som plass for åndelig vekkelse, men også som sosial og politisk reisning.

Neste tema i utstillingen retter seg mot samferdsel og byturene til Bergen. Veggen om samferdsel har ikke like mye informasjonstekst og bilder som mange av de foregående temaene. Båtens viktige funksjon i samfunnet kommer likevel tydelig frem. I mangel på veier var det båten og sjøveien som bandt folk sammen, mens landjorden mer hindret framkommeligheten mellom folk. Ansvar for landveiene lå hos grunneierne der veien gikk, og bøndene var ofte kritiske til dette pliktarbeidet. En større veiutbygging kom i årene omkring 2. verdenskrig, og bilen tok gradvis over funksjonen båten hadde. Utstillingen rommer gjenstander som slede og hestekjerre, og andre gjenstander som preget landtransporten tidligere.

Gjestgiveri og handelsteder langs skipsleia har også en plass i temaet samferdsel. Disse dukket opp utover på 1700-tallet, og fra midten av 1800-tallet tok mange lokale kremmere og handelsmenn over bergensernes tidligere dominans. Gjæstgiveriene var i tillegg til å være viktige skysstasjoner også en møteplass for den lokale befolkningen. Fra 1880 årene ble dampbåten en svært viktig del av samferdselen i Hordaland, og den bandt bygdene sammen med Bergen i et omfattende rutenett. Mye reisetid og slit ble spart ved at dampskipene langt

raskere kunne sende ferske varer til Torget i byen. Dampskipets storhetstid varte til veinettet ble utbygd og bilen overtok dens posisjon.

Bergen var lenge landets største by, og med sine rundt 30 000 innbyggere i 1860 trengtes det stor tilførsel av mat utenfra. Alt fra 1200-tallet hadde strilen solgt sine varer i byen, og opp gjennom hundreårene gjorde stril og bergenser seg avhengig av hverandre. Pengeøkonomien vokste og strilen begynte også å kjøpe varer i byen som de tidligere hadde produsert selv. Spesialiseringen innenfor fiskerbondeøkonomien viste seg også i forhold til hvilke varer strilene solgte. Kystbøndene fraktet fisk, og fra Fana kom melkebøndene, mens det fra Osterfjorden gjerne kom ved og trelast.

Det var viktig for strilene å ta seg godt ut når de var i byen, og de kom ofte i sine flotteste klær. Hvor ofte de dro til Bergen, var avhengig av hvor nær byen de bodde. Som oftest var framkomstmiddelet båten, helst en god og lettrodd seksæring. Byferden foregikk året rundt, uavhengig av vær og vind. Utstillingen har mange illustrerende foto fra Torget i Bergen, samt klesdrakter og viktige redskaper som ble brukt i denne handelen, for eksempel kipa, melkespann, fiskekiste og korg.

Figur 17: Fra utstillingen om byferden til Bergen med viktige redskaper og klær som ble med på disse turene. Blant annet kipa og fiskekista. Som i resten av utstillingen inneholder veggen er blanding av tekst, foto og redskaper.

Mot slutten av hovedutstillingen kommer noen tema med litt lengre tidslinjer. Først en vegg om folkeøkning og skattetrykk fra svartedauden frem til 17/1800-tallet, hvor en også er innom eiendomsforhold og strileopprør mot futen og statens menn. Deretter kommer en vegg om pest og nedgangstid, som ikke rommer stort mer en noen tekstplansjer om øydegarder rundt 1520. Videre følger en utstilling om Høybøen, en gård fra middelalderen. Her finnes en modell av gården og viktige gjenstander som ble gravd frem av arkeologer på 1980-tallet.

De lange tidslinjene blir også markert med en vegg om den første fiskerbonden fra omkring år 1000. Det poengteres at jordbruket forandret seg lite fra vikingtiden til 1800-tallet. Blant annet var redskapsbruken stort sett den samme. Spor etter organisert fiske er det vanskeligere å finne fra utgravinger, selv om en vet at fiske har lange røtter. Kanskje det har sammenheng med at jordbruk og håndverk hadde mer status og vanligere å ta med i gravene, mens det helst var eiendomsløse og småfolk som dro på fiske?

Utstillingen avsluttes med noen tanker om fremtiden. Antagelsen synes å være at næringene i fremtiden for kystens del vil konsentrere seg rundt sjøbruk, skipsfart, petroleum og andre offshore-aktiviteter, i tillegg en økende turisme.

Hovedutstillingen i dag er med noen få unntak den samme som i år 2000.⁸⁷ Det eksisterer heller ingen planer om å endre innholdet i de nærmeste årene. Det er kommet enkelte klager på lysforholdene ved utstillingen, spesielt fra eldre besøkende. Ifølge konservator Ole Mikal Olsen skyldes den noe mørke utstillingen et slags sceneografisk grep i fra museumsarkitekten. Det er imidlertid planer om å få inn flere lyspotter. Olsen ønsker også å gjøre utstillingen mer levende ved å trekke inn flere media i utstillingen. Museet har blant annet diverse filmmateriale, videoer og lydbånd med tradisjonsbærere som kan bidra til dette.

3.3.2 Båthallen

En sentral del av Hordamuseets kystkulturformidling åpner i løpet av 2012 med den nye båthallen. Dette er et bygg som har kostnadsramme på rundt 15 millioner kroner, og er finansiert gjennom statlige, fylkeskommunale og kommunale midler. Grieg Foundation er hovedsponsor og har bidratt med rundt 5 millioner kroner. Gjenstandgrunnlaget ligger i

⁸⁷ Samtale med Ole Mikal Olsen 27.9.2011

Hordamuseets store samling av båter, en innsamling som startet allerede ved etableringen i 1945.⁸⁸

Figur 18: Den nye båthallen sett fra utsiden. Bygget er det første en ser når en kjører inn mot museumsområdet.

Museet har med sine 45 gamle trebåter et av landets største båtsamlinger. Dette er båter med årer og segl som fremdrift, og samtlige båter er klinkbygde, en sammenføringsteknikk som på Vestlandet er minst 1700 år gammel.⁸⁹ Båtene er stort sett fra Hordaland, men også Sogn og Fjordane er representert med flere båter. Etter åpningen vil også båtbyggerverkstedet i hovedutstillingen flyttes hit.⁹⁰

⁸⁸ Forprosjektet til båthallen.

⁸⁹ Ibid

⁹⁰ Samtale med Ole Mikal Olsen 27.9.2011

Formidlingen skal skje ved at ca. 25 båter til enhver tid vil stå utstilt. Selve båthallen er på totalt 1350 kvm, og går over to plan. Hele samlingen vil altså ikke stilles ut, men museet ønsker å vise et representativt utvalg. I utstillingen blir det lagt vekt på å vise hvordan bygging og bruken av båten henger sammen, og en vil vise hvorfor båten ser ut som den gjør ved å fremheve dialogen mellom bygger og bruker i formidlingen. I tillegg vil en rekke andre tema knyttet til båtbruk få plass.

Utstillingen vil også være en fortsettelse i museets langvarige fokus på læring gjennom praktiske aktiviteter, der elevene vil få ta del i gjøremål som gjør dem kjent med livet i eldre tider. Museet har store forventninger til muligheten for å øke elevenes og andre besøkendes kunnskap om Hordalands rike båtkultur.

Figur 19: Noen av båtene som er med i utstillingen. Selve bygget er tilpasset slik at båtene ikke tar skade av plasseringen med tanke på fuktighet og temperatur. Bygget gir også en luftig følelse for de besøkende med store vinduer og Fanafjorden i bakgrunnen.

3.3.3 Naust og naustrekker

Hordamuseet har en egen bygningshistorisk avdeling, et tenkt vestlandsk kulturlandskap fra 1850-1950. Blant disse bygningene finner vi løe, eldhus, kvernhus, stabbur, krambu, stølsbygninger, sjøhus og naust. I Åse Enerstvedts bok *Huset* poengteres det at et bygningsmuseum som skal representere vestlandskulturen er nødt til å ha minst ett naust i samlingen.⁹¹ På Hordamuseet finner vi tre innsamlede naust av ulike typer. Brukstedet, eller gården de tilhørte, har gitt navn til naustene: Fotlandsvågnaustet, Hatviknaustet, og Mildenaustet. Mange av båtene som tilhører museet er plassert i disse, men skal etter hvert flyttes til den nye båthallen.⁹²

Bjørn Myhre har i en artikkel beskrevet eiendomsforholdene og strandrettigheter angående naust, og hvor viktige disse har vært gjennom historien. Et båtopptrekk eller naustplass har lange røtter i norsk eiendomsrett. Som regel var det bare de gårdene som lå nærmest stranda som kunne nå sjøen med eiendommene sine. Men de gårdsbrukene som lå lenger bak, hadde også behov for å nå sjøen for å fiske eller til transport. Gamle naustrettigheter og lendingsrettigheter for innlandsgårder på andre gårders grunn har derfor lange tradisjoner. Myhre skriver videre at et karakteristisk trekk ved mange av sjøgårdene innerst i Vestlandsfjordene er fortsatt den lange rekken av naust som har tilhørt gårdene oppover i dalen.⁹³

Mildenaustet er hentet fra naustrekka i Mildevågen i Fana, trolig fra rundt 1820. Byggemåten er et grindbygg med liggende bordkledning i gavlveggene og stående i langveggene. Grindbygging blir også kalt stavbygging, og har vært en dominerende byggemåte på Vestlandet. En grunn til det kan være mangel på skog i landsdelen, byggemåten krever nemlig ikke mer tømmer enn til rammeverket og de takbærende bjelkene. Resten av bygget kan inneholde andre materialer som stein, torv og kvister.⁹⁴ Slike materialer gav i tillegg bedre ventilasjon. Det var gjerne en fordel på Vestlandet at veggene ikke ble for tette for vær og vind. Det viktigste var å holde fuktigheten ute for at råte ikke skulle ødelegge båter og fiskeutstyr.⁹⁵

⁹¹ Enerstvedt 1995: 81

⁹² Samtale med Ole Mikal Olsen 24.5. 2010

⁹³ Myhre 1976: 65

⁹⁴ Enerstvedt 1995: 76

⁹⁵ Molaug 1985: 222

Figur 20: Mildenaustet fra ca. 1820.

Fotlandsvåгнаustet er et laftebygg med store dimensjoner og store skiferheller på taket. Det er ukjent når og av hvem dette naustet er satt opp av, men en del av den gamle bordkledningen er økset, noe som kan tyde på at bygget er svært gammelt. Dimensjonene i bygget og lokale undersøkelser der naustet lå, peker mot slutten av 1600-tallet. Bygget ble et offer for utbygging i vågen det lå på Osterøy på 1980-tallet. Hordamuseet så straks mulighetene for å kunne utvide bildet av hvilke sjøhus og naust en kunne finne langs strender og vikene i Hordaland. Naustet ble gitt i gave til museet og satt opp i 1984.

Hatviknaustet er det største naustet og har plass til mange av museets båter. Dette huset har en reisverkskonstruksjon, med vertikale stolper som holder taket oppe og som veggene er festet til. Dette er en byggemåte med lange tradisjoner og som Fotlandsvåгнаustet antas det å være svært gammelt. I likhet med dette museet og mange av de andre husene ved Hordamuseet er det et offer for utbygging. Museet hadde lenge ønsket seg naustet, som ble gitt i gave av Vegkontoret og gjenreist i 1990.

Figur 21: Naustrekka til museet. I midten er det store Hatviknaustet, med Fotlandsvågnaustet til høyre og et nybygg til venstre.

3.3.4 Undervisningsopplegg

På internettsiden <http://www.kulturskolesekken.no/default.asp> har Bymuseet/Hordamuseet lagt ut en rekke med undervisningsopplegg som er beregnet på skoler som ønsker å besøke museene. Disse undervisningsoppleggene dekker alle trinn og flere fag i grunnskolen. Det mest relevante for kyst- og fiskerihistorie er samfunnsfag, og Hordamuseet har flere undervisningsopplegg i dette faget som tar utgangspunkt i et fast undervisningsopplegg.

Dette undervisningsopplegget har tittelen ”Gamle dager kring Bergen”. Som hovedutstillingen retter opplegget seg mot det tradisjonelle levesettet i distriktet rundt Bergen, med særlig fokus på jord- og sjøbruk og samspillet mellom by og land. Mange av elevene som besøker museet i dag, bor gjerne i forstedene rundt Bergen, områder der fisket og jordbruk tidliger var dominerende næringer. Museet ønsker å vise dette samspillet og næringene samt å

vise overgangen fra det tradisjonelle til det moderne samfunnet. Tidsperspektivet går fra forhistorisk tid frem til i dag.

Aktivitetene innebærer omvisning i de faste og midlertidige utstillingene i tillegg til den bygningshistoriske avdelingen og undervisning i sammenheng med dette. Museet har også undervisningsfilmer og praktiske aktiviteter som kan supplere undervisningen. Eksempel på aktiviteter er ulike typer håndverk, gårdsarbeid og roing med tradisjonelle båter. Museet tilbyr også råd og hjelp til prosjektoppgaver som omhandler kulturhistoriske tema som dagligliv, fiske og jordbruk, tradisjonell byggeskikk i Hordaland og arkeologi/forhistorisk tid.

Dette skoletilbudet kan tilpasses alle alderstrinn, ved å kombinere ulike aktiviteter eller sette sammen en hel aktivitetsdag. Ut fra aldersgruppen kan de også velge å fordype seg på enkelttema, eller ta for seg ulike tema. Et typisk undervisningsopplegg har en varighet på 2,5 timer, men kan utvides. Utenom samfunnsfag dekker opplegget også tømring/byggfag, kunst og håndverk samt helse og sosialfag der man ser på endringer i levevilkår og helsetilstand de siste 150 år.

Hordamuseet har også et undervisningsopplegg under planlegging i forbindelse med den nye båthallen. Her ønsker museet å gi elevene lov til å bruke båtene på sjøen, med tilhørende aktiviteter. Blant annet skal de få demonstrert og prøve ulike seileteknikker.⁹⁶

3.3 Analyse av utstillinger og undervisningsopplegg

3.3.1 Kysthistoriske tema

Hovedutstillingen om fiskerbonden har et tidsperspektiv som hovedsakelig går fra rundt år 1000 til år 1900. Museet ønsker å få frem en detaljert beskrivelse av fiskerbondens liv og dette gjøres gjennom å dele inn utstillingen i en rekke tema. Fiskeri og jordbruk blir trukket frem som de viktigste næringene, men også viktige tilleggsnæringer som håndverk og båtbyggeri får god dekning. På mange måter er det en ”statisk” fiskerbondehistorie vi blir fortalt. Perioden før moderniseringen og industrialiseringen er vektlagt. Det fremheves at jordbruket ikke forandret seg noe særlig fra vikingtiden til 1850. Det er heller ikke mye om utvikling og reformer i fiskeriene i denne perioden.

⁹⁶ Samtale med Ole Mikal Olsen 27.9.2011

Et slikt fokus, der linjene fra 1800-tallet utelukkende blir trukket bakover, til vikingtid og middelalder, har sine problematiske sider. Det er ikke nødvendigvis slik at det å fremstille kysthistorien i en rettlinjert moderniseringsperspektiv alltid vil være det beste. Men helt å se bort fra hva som har skjedd i nyere tid, vil lett skape avstand og gjøre det vanskelig for de besøkende å se sammenhenger fremover. Ved å ta med litt om mekaniseringen i fisket, for eksempel en båtmotor, kunne det vært lettere å se overgangen fra det tradisjonelle samfunnet til det samfunnet vi kjenner i dag. Flere steder i utstillingen må man undre seg over hvorfor slike element er utelatt.

I stedet fokuserer museet på middelaldergården Høybøen, med gjenstander og bygninger som var vanlige i den førindustrielle epoken. Dette gjelder blant annet et naust som var stort nok til å romme en færing, en vanlig båttype i perioden. I tillegg finnes bilder og tekst som beskriver ulike metoder i fisket, også en plansje som kort beskriver en ny tid innen fisket på 1900-tallet. Men det er lite informasjon som utdyper moderniseringen og effektiviseringen ved nye båter og redskaper.

Det samme er tilfelle for jordbruket. Et lite unntak fra denne manglende vektleggingen av moderniseringen, er delutstillingen om samferdsel. Denne utstillingen er riktignok ikke knyttet like mye opp mot fiskerbondens liv, men tekstene her viser en utvikling innenfor kommunikasjon, der dampbåter overtok for hest, kjerre og ro/seilbåt, mens båten igjen ble avløst av bil og buss etter 1950. Det er imidlertid ingen bilder eller gjenstander fra nyere tid som kan knyttes til dette temaet.

Mangesysleriet og de ulike næringene til fiskerbonden frem til slutten av 1800-tallet er godt dekket i utstillingene. Jordbruk og fiske blir trukket frem som de viktigste næringene, men også håndverk og båtbygging som spilte en viktig rolle i fiskerbondesamfunnet. Det er mye informasjon både om redskapsbruk og vektleggingen av de ulike næringene. Siden utstillingen avsluttes tidsmessig med overgangen til 1900-tallet, får vi dessverre ikke vite noe om hvordan dette utviklet seg videre. Utstillingen tar denne utviklingen for gitt og gir ingen informasjon om årsakene til at fiskerbondesamfunnet gradvis forvitret.

Utstillingen har heller ikke noe om variasjoner og forvaltningen av de ulike ressursene. Eksempelvis kunne sildefisket variere mye, med lange perioder uten sild, før fisket igjen slo til. Her kunne det for eksempel vært informasjon om vandringsmønsteret til silda, og alternativ i den tida silda var borte. Hva gjorde folk i svartåra, eller når sykdom og ulykker rammet? Plansjen om «galnemåndagen» nevner at sykdom og død var noe som fiskerbøndene

måtte regne med, men hva skjedde med de som stod igjen når levebrødet til familien var borte?

Flere steder i utstillingen blir det poengtert at det var kvinnene som styrte gård og hjem mens mennene var på fiske. Inntrykket er at fordelingen av arbeidsoppgåvene på et fiskerbondebruk var svært kjønnsdelte. Om en av ektefellene falt fra, var det derfor viktig å gifte seg på nytt. Det er flere tema som beskriver kvinnens rolle i samfunnet. Kvinnene og deres oppgaver er i det hele godt dokumentert.

Likevel gir utstillingen et noe forenklet bilde med tanke på kjønnspektivet. Bortsett fra oppgavene kvinnene hadde i forbindelse med jordbruk og dyrestell, blir de helst knyttet opp mot de «mykere temaene». Men kvinnene kunne også ta del i fisket, og enda mer i tilvirking av fisken. Det forteller utstillingen ingenting om. Tilvirkingen og andre arbeidsplasser knyttet til fisket, er faktisk helt fraværende i utstillingen. Det er for så vidt forståelig at fiskeindustrien er utelatt med tanke på hvilken tidsperiode utstillingen dekker. Men også på 1800-tallet hadde fisket mange ringvirkninger, som ikke kommer frem.

Fiskeriene gav inntekter både til de utøverne og til statskassen. Fra 1700-tallet og særlig på 1800-tallet var det en eventyrlig vekst i fiskeeksporten. Det aller meste av fisken gikk som salgsvare til utlandet. Det er imidlertid lite fokus på eksport eller internasjonale forbindelser i utstillingene. Vi finner ingen informasjon om markedene i utlandet, heller ikke om hvordan internasjonale impulser påvirket de norske fiskeriene, det være seg som konkurrenter eller som læremestre for norske fiskere i forhold til redskapsbruk og fangstteknikker. Unntaket er det som blir nemnt om klinkebygging av båter.

Om det internasjonale markedet glimrer med sitt fravær, er nærmarkedet bedre representert. Utstillingen om “det løynde sølvet” forklarer en utvikling fra selvberging til en begynnende pengeøkonomi. Strilen spesialiserte seg ut fra ettespørselen i fra Bergen, enten det gjaldt fisk, håndverk eller jordbruksvarer. Sammen med utstillingen om byferden til Bergen gir dette et innblikk i hvordan en kapitalistisk markedsøkonomi gradvis tok form i distriktet. Igjen trekkes linjene langt tilbake i tid, denne gang for å forklare det viktige samspillet mellom by og land. “Det løynde sølvet” viser en side av fiskerbondemiljøet vi ofte ikke finner så mye av i formidling av kysthistorien, det være seg museer eller annen type formidling. Samtidig kan denne delen av utstillingen også sees på som en forlengelse av folkemuseumsparadigmet, der det vakre og flotte i samfunnet ofte fikk mest oppmerksomhet.

Selv om Hordamuseet har mange gjenstander og i stor grad vektlegger de ulike næringene, gis det også en del plass til menneskene i fiskerbondesamfunnet. Hverdagslivet er særleg til stede i tema som kirke og skole, hjem og familie og merkedager i livet. "Myke" og personfokuserte tema av denne typen er nok med på å gjøre utstillingen mer levende og interessant både for besøkende som står fremmed for det gamle kystsamfunnet, og de som har sine røtter i nettopp dette samfunnet.

Utstillingene om samferdsel og byferder følger en lignende tankegang. Gjennom bilder, tekst og klesdrakter får de besøkende mye informasjon hvordan dette foregikk. Spesielt byferdene var viktige for fiskerbøndene, der det gjaldt å vise seg fra sin beste side når de skulle by frem sine varer. Selv om det romantiske og stemningsfulle kanskje får i overkant mye plass, er det strabasiøse og slitet ved byferdene ikke glemt. At fiskerbonden og hans familie ikke hadde noe enkelt liv, kommer enda mer frem i kampen mot allskens smittsomme sykdommer som herjet og de mange drukningsulykkene langs kysten. Gjennom Strilekrigen får man også inntrykk av at forholdet til øvrigheten til tider kunne være problematisk.

Frem mot 1900 fikk motkulturene mye å si på Vestlandet, men med klare regionale særtrekk. Museet har gitt plass til dette i sin formidling av kysthistorien, uten at utstillingen viser til noen direkte sammenheng mellom næring og kultur. Den gir imidlertid en del kunnskap som gjør at en bedre skjønner årsakene til at disse strømmingene slo i gjennom, for eksempel organiseringen av fisket, bruksdelingen av jorda og det generelt harde livet på landsbygda der måtehold og nøysomhet var viktige prinsipper. Fremveksten av ulike typer organisasjoner kommer godt frem. Det er tydelig at strilen hadde sine verdier og kampsaker som var viktige for dem. Strilen som politisk vesen blir likevel ikke nevnt, eksempelvis hvordan han brukte sin stemmerett under den politiske mobiliseringen i 1880- og 1890-årene.

3.3.2 Formidlingen

Mange museer er blitt kritisert for en altfor streng kronologi, hvor en gjennom gjenstander og utstillinger følger et hendelsesforløp og en utvikling som forandrer seg etter et bestemt mønster. Ved å tone ned kronologien har Hordamuseet prøvd å unngå en slik endimensjonal tankegang. I stedet vektlegges bestemte tema hvor de besøkende i større grad følger en multilinéær fortelling.

Utstillingene har også klare fragmentariske sider, særlig delutstillingen om båtbyggeriet. Det er lite beskrivende informasjon rundt denne. I stedet blir det opp til den besøkende å gjøre opp sin mening om hvordan et båtverksted fungerte og hvordan båtbyggeren løste arbeidsoppgavene sine. Mange av redskapene båtbyggeren brukte står der uforklart og de besøkende må gjøre sine egne fortolkninger av fortiden.

Figur 22: Fra båtbyggerverkstedet til Alfred Søvik. Et eksempel på en mer fragmentarisk utstilling, der det er gjenstandene som er i sentrum med lite forklarende tekst rundt dem.

Ved siden av båtverkstedet er det kunstutstillingen som er mest preget av dette, men resten av hovedutstillingen har også fragmentariske trekk ved at mange av gjenstandene står for seg selv. Museumsarkitekten ville i sin tid at de besøkende skulle se gjenstander uten at de hele tiden ble forklart eller alltid satt inn i en sammenheng.⁹⁷ Han mente at selve formen til gjenstandene også er interessant, og det ikke er nødvendig hele tiden å beskrive hva de brukt til.

⁹⁷ Samtale med Ole Mikal Olsen 27.9.2011

Det er nok også praktiske årsaker til at flertallet av gjenstander står uforklart, og siden de aller fleste av dem står utstilt innefor bestemte tema, blir de også satt i bestemte sammenhenger. Den fragmentariske formen stiller likevel krav til forhåndskunnskaper hos besøkende, og med tanke på at målgruppen til museet blant annet er familier og skoleelever kan den være vanskelig å følge med en sterkt fragmentarisk utforming. Hordamuseet har prøvd å løse denne utfordringen ved å gi ut en katalog over gjenstandene, som de besøkende kan ta med seg i hovedutstillingen.

Det er ofte slik at utstillinger ved museene ønsker å sette sin historie inn i større kontekster, som en del av en større nasjonal eller internasjonal fortelling. Det kan være som en slags lokal variant av det nasjonale, eller ved små fortelinger som setter det lokale inn i en mer utvidet regional, nasjonal eller internasjonal sammenheng. Både i fiskerbondeutstillingen og i naust og båthallen finner en mange slike eksempler der de små fortelinger inngår i større kontekster.

Dette gjelder blant annet båtbyggingen og båtulturen i Hordaland. Både båtbyggingsverkstedet, båthallen, og alle båtene som tilhører museet, er en del av den nasjonale båtbyggingskulturen langs kysten. Det fantes regionale forskjeller, men likevel var de del av en større nasjonal og nordisk tradisjon. Mye av det samme kan sies om kunstutstillingene og «det løynde sølvet» i fiskerbondeutstillingen. Det var således vanlig å investere overskudd i sølv også andre steder i landet. Både materiell og immateriell folkekunst var slik del av en nasjonal tradisjon som går videre utover eksemplene en finner i Hordaland.

Mangesysleriet og fiskerbondens liv langs Norskekysten hadde også mange fellestrekk. Likeså kan moderniseringen i jordbruket relateres til det store hamskiftet som skjedde over hele landet, mens klyngetunene er en del av en vestlandsk fortelling. Når det gjaldt hvalfangst og det rike sildefisket, var dette viktige eksportnæringer med internasjonale markeder som mottagere av mesteparten av fangsten. Veggen som peker fremover, med de nye næringene olje, havbruk m.v. knytter også an til internasjonale eller globale perspektiv.

Mye av det samme kan sies om de kulturelle temaene. Skolegang og konfirmasjon er to av disse. Gudstroen var sterk blant fiskerbøndene og det som i mange hundre år var en katolsk lære, ble avløst av reformasjonen i 1536. En konsekvens av reformasjonen var at offentlig myndigheter innførte konfirmasjonsplikt og obligatorisk skolegang på 1700-tallet. Reformasjonen er igjen en del av en større internasjonal fortelling. Det samme gjelder svartedauden og andre pestsykdommer som preget fiskerbondesamfunnet i mange hundreår. Selv i nyere tid ble mange fiskere rammet av den dødelige spanskesyken i 1918. Gjennom sin

deltagelse i for eksempel avholds- og lekmannsbevegelsen var befolkningen i dette distriktet også del av en større fortelling om motkulturene.

3.4 Hva slags museum?

Hensikten til Johannes Revheim da han startet å samle inn gjenstander var å lage et folkemuseum, og museets formålsparagraf sammenfaller med folkemuseumstanken. Dagens konservator bekrefter at folkemuseumstanken fremdeles er sterk ved museet.⁹⁸ Museet ser det som sin oppgave å formidle kulturen i kyst- og fjordstrøkene i Midt- og Nordhordland frem til industrialiseringen på 1900-tallet. En endring siden stiftelsen er at museet i dag har et formelt ansvar som distriktmuseum for de 18 kommunene i distriktet.

Hordamuseet er et folkemuseum på den måten at museet ønsker å sette opp husmiljøer, samle inn gjenstander og sette dem opp på plassen for å gjenskape livet på landsbygda. De klassiske folkemuseumene var i sin tid forbilder, og denne tankegangen har heller ikke gått ut på dato. Det er imidlertid vanskeligere å bygge slike miljøer i dag fordi det er mange som konkurrerer om sponsorene som oftest er nødvendige i finansieringsprosessen.

Folkemuseene og folkemuseumsideen har for øvrig gjennomgått forandringer. Hvert museum har gjerne sine særtrekk. Det ble innledningsvis nevnt at Hordamuseet i sin tid var det første kystnære museet i Hordaland. Gjennomgangen her viser også at sjøbruk alltid har vært en del av museets formidling, til tross for at det lenge het Hordaland Landbruksmuseum. Mesteparten av gjenstandene i hovedutstillingen kom således til i starten. Det samme gjelder båtene ved museet, som ble samlet inn av Bernhard Færøyvik.

Fokuset på sjøbruk er imidlertid blitt sterkere de siste tiårene. Blant annet var det ingen fast utstilling om fiskerbøndene før dagens hovedutstilling ble satt opp i år 2000, selv om gjenstandene er gamle.⁹⁹ Den store satsingen på båthallen levner heller ingen tvil om at kystkulturen er blitt stadig viktigere i museets formidling. Men fremdeles forbinder mange Hordamuseet med et landbruksmuseum.

Ole Mikael Olsen mener det eksisterer en myte om Hordamuseet og dens sterke tilknytning til jordbruket. Blant annet var det uenighet og diskusjon om emnefordeling i forbindelse med

⁹⁸ Samtale med Ole Mikal Olsen 27.9.2011

⁹⁹ Samtale med Ole Mikal Olsen 27.9.2011

etableringen av Museum Vest i år 2005. Det ble da foreslått fra Museum Vest at Hordamuseet skulle ha fokus på landbruk, så kunne sjøbruk og de marine ressurser ha tyngdepunkt hos andre museum. Olsen mener dette er en høyst unaturlig inndeling da sjø og land har vært nært knyttet sammen i hele fylket. Ingen eier fiskerbondebegrepet, hevder han.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Samtale med Ole Mikal Olsen 24.5.2011

Kapittel 4. Kystmuseet i Øygarden

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på det nyeste museet i utvalget. I innledningskapitlet ble det nevnt at museumsutviklingen i Hordaland lenge fulgte et mønster der det hovedsakelig var i de indre bygdene og fjordkommunene i fylket det ble startet museer. Med Kystmuseets etablering i 1996 fikk Hordaland det første rene kystnære museum, hvor kysten og de tilhørende ressurser og menneskene som har levd og utnyttet disse, ble representert. I 2006 ble museet en del av det konsoliderte Museum Vest.

Som et forholdsvis nytt museum bryter Kystmuseet i Øygarden på mange måter med hva en forventer av et lokalt museum. I etableringsfasen var man opptatt av å markere en avstand til folkemuseene. I tillegg til å analysere formidlingen av kysthistorien vil jeg derfor vektlegge sider ved Kystmuseet der det bryter med de mer tradisjonelle folkemuseene. Kystmuseet egner seg også til å få frem sentrale trekk ved utviklingen av museene de siste tiårene. Dette gjelder blant annet *økomuseums*-begrepet, som fikk mer å si for Kystmuseet enn for de andre museene i utvalget. Det gjelder også profesjonaliseringen av museene, som var et resultat av de økte rammene på 1970-tallet.

4.1 Bakgrunn for museet

Grunnlaget for Kystmuseet i Øygarden ble lagt ved en større pengegave fra bedrifter i Øygarden tidlig på 1990-tallet. På anmodning fra kommunen ble det gitt midler av en rekke oljeselskap til et museum. Målet var i utgangspunktet å starte et lokalt museum. Dette førte til at det ble opprettet en museumsnemnd med medlemmer fra Øygarden kommunestyre og kulturstyret i Øygarden. Etter hvert ble Ronny B Skaar fra Hordaland Fylkeskommune engasjert som faglig prosjektleder, med ansvar for den museumsfaglige utformingen.¹⁰¹

Museumsutformingen avspeiler påvirkningen utenfra. Lokale krefter ønsket i utgangspunktet å bygge opp et bygdetun med bygninger som hadde tilhørt lokale fiskerbønder. Men i stedet ble museet utformet ut fra det eksisterende landskapet, komplementert med naustmiljø, sjøbruk og utmark med torvmyrer. Museet ble altså formet relativt uavhengig av de lokale kreftene, og brøt samtidig med forventningene om hva et museum skulle være. Blant annet er

¹⁰¹ Christophersen 2006: 54

museumsbygningen et arkitektonisk utformet sjøhus, plassert i sentrum i et miljø preget av restaurerte naust.

I innstillingen fra museumsnemden som ble levert våren 1992, ble det sterkt poengtert at kystkulturen i Hordaland måtte få sitt eget museum. Innstillingen var preget av helt nye ideer om hva et museum burde inneholde. Helt frem til midten av 1970-tallet hadde museene vært preget av folkemuseumstanken, som innebar at museene som regel var en samling av gamle hus og gjenstander som viste hvordan folk hadde levd i tidligere tider, med hovedfokus på det gamle gardssamfunnet og bondekulturen. I kontrast til dette skulle det nye museet i Øygarden være ”et levende organ for kulturvern og kulturhistorisk arbeid”.¹⁰² I innstillingen heter det videre:

*”I vår tid er vi blitt meir opptekne av heilskapen i det historiske bilete. Det er ikkje lengre aktuelt å verna eldre bygningar ved å flytte dei til eit museumstun. Kulturvernet må drivast ute i samfunnet der kulturminna har sin naturlege og rettmessige plass. Likeeins må musea engasjera seg i samfunnsutviklinga og vera med på å danna grunnlaget for at den historiske kunnskapen og interessa vert ein ressurs for folk flest. Musea skal altså ikkje berre laga utstillingar av staselege gamle ting, men stimulera interessa for eiga soge ved å fungera som ein katalysator for folks egne aktivitetar.”*¹⁰³

Øygarden er en kommune som har gjennomgått store forandringer fra 1960-tallet og utover, da kombinasjonsbruken og fiskerbonden nokså raskt forsvant. I dag er det olje og energi som dominerer næringsbildet i kommunen. Tanken ved opprettelsen av museet var å etablere et lokalt museum som skulle forklare de hurtige og dramatiske endringene lokalsamfunnet hadde gjennomgått. Det nye museet var preget av nye tanker og ideer innenfor museumsvirksomhet. Som tidligere nevnt, var bakgrunnen for opprettelsen av Kystmuseet særlig et ønske om å få et museum for kystkulturen. I formålsparagrafen til museet heter det:

”Kystmuseet i Øygarden skal hegna om, fremja og utvikla kystkulturen i Hordaland, med eit kulturhistorisk utgangspunkt. Museet skal ha ein desentraliserande profil og verna, dokumentera, driva forskning og spreie kunnskap om kulturhistorie, kulturminne

¹⁰² Christophersen 2006: 54

¹⁰³ Ibid: 55

og kulturlandskap i kystboka Hordaland. Museet skal formidla saga om Øygarden og kyststroka i Hordaland og vidare peika på samanhengen mellom miljø- og ressursgrunnlag og kulturutvikling.”¹⁰⁴

Museet ønsket å hente inspirasjon fra andre ”økomuseum”, det vil si museum som fungerer som lokale møtesteder og levende kultursenter, og ikke et museum hvor selve utstillingen og estetikken rundt er det viktigste. Økomuseums-begrepet ble utviklet på 1970-tallet, og hadde som utgangspunkt at museene skal formidle alle ressursene som finnes innen et avgrenset territorium som for eksempel Hordaland. Dette gjelder både for naturressurser, menneskene som bor der, deres kultur og de sosiale institusjonene som preger samfunnet.

Meningen med denne museumstypen er at museene skal engasjere seg i lokalsamfunnet, ta kontroversielle standpunkter og mobilisere folk til å uttale seg i offentligheten. Ifølge Geir Vestheim kan museene brukes til å aktivisere befolkningen til å se hvordan ulike ressurser innen territoriet kan spille sammen og skape et bedre livsgrunnlag for både mennesker og dyr.¹⁰⁵ Kystmuseet i Øygarden befinner seg utvilsomt i sentrum for en rekke ulike interesser, som alle disponerer over ulike ressurser. Økomuseum-begrepet kan derfor være et godt utgangspunkt for en samlet drøfting av museet og dets stilling i lokalsamfunnet.

I starten var det en debatt om hvor museet burde ligge, men til slutt havnet valget på den gamle dampskipskaaien i Ovågen. Viktig var det at vågen lå midt i Øygarden, og at det var en ledig tomt der. Ovågen er også et godt eksempel på et sjøbruksmiljø, en typisk våg hvor det i eldre tider ble satt notstang og var et viktig sted for hummerfiske. Selve museumsbygningen er tegnet av arkitekt Øivind Maurseth. Bygget ble bygd etter modell av en nothenge. Slike nothenger var vanlige langs hele kysten, og ble brukt til å tørke sildenøter og garn på.

¹⁰⁴ Christophersen 1997: 4

¹⁰⁵ Vestheim 1994: 46

Figur 23: Fasaden til Kystmuseet. Hovedutstillingen er satt opp i 2. etg. Kafeteria og møterom i sidebygget til venstre.

I 2010 hadde Kystmuseet i Øygarden et besøksantall på 8250.¹⁰⁶ Av disse utgjorde utenlandske turister ca. 30 %, norske bussturister ca. 15 % og andre turister ca. 10 %. Resten av de besøkende, det vil si nesten halvparten (45%) var skoleelever og gjester ved arrangementer ved museet. Museet har ikke noen bestemt målgruppe de retter utstillingene eller formidlingen mot. De har likevel et ønske om å få flere skolebesøk fra nærområdet, dvs. Sotra og Øygarden. Ut i fra et ”kommersielt ståsted” er også utenlandske turister attraktive. De utenlandske turistene legger nemlig igjen en god del penger. Et opplegg beregnet på

¹⁰⁶ Samtale med museumspedagog Vignleik Røkke Mathisen 18.4 2011

utenlandske turister krever dessuten mindre ressurser og pedagogisk planlegging enn ved skolebesøk.¹⁰⁷

Formidlingen ved museet vinkles etter hvilke grupper som besøker museet. Eksempelvis vil et skolebesøk legge andre føringer for formidlingen enn en pensjonistgruppe. Skolene har gjerne fag eller ønsker i forbindelse med besøket, samtidig som læreplanene fokuserer på bestemte tema. Derfor vil disse besøkene kreve en klar pedagogikk som passer inn med både museet og skolens ønsker.

4.2 Presentasjon av utstillinger og undervisningsopplegg

4.2.1 Hovedbygningen

Kystmuseet åpnet i 15. juni 1996. Museet ønsker å vise frem kysthistorien gjennom utstillinger, filmvisning, guidede turer, samt undervisningsopplegg beregnet på skoleelever. Kystmuseet har tre faste utstillinger, hvor selve hovedutstillingen er plassert i 2. etasje i museumsbygningen. I 2009 åpnet en utstilling i et av de mange naustene som museet disponerer. Denne utstillingen tar for seg ”heimefisken”, som var et vanlig fiske i Øygarden og Sotra i før-industriell tid. Samme år åpnet også museet en utstilling om havbruk. Denne utstillingen er resultatet av et samarbeid med Øygarden visningssenter, en kort båttur unna. Ved visningssenteret er det et oppdrettsanlegg, hvor de besøkende kan få se hvordan et anlegg og oppdrett av fisk fungerer i praksis.

I første etasje i hovedbygningen er det en stor kafeteria og møterom, samt en liten kinosal, hvor museet har filmer som viser ulike deler av kysthistorien. I kafeteriaen er det gode muligheter til undervisning, og det blir også arrangert konserter her. I tillegg er dette et område museet benytter til å sette opp midlertidige utstillinger. For eksempel hadde museet våren 2011 en utstilling om kystgeita og dens rolle i å bevare kulturlandskapet.

Når en beveger seg mot trappen opp til hovedutstillingen, går man forbi en liten utstilling som skal vise den radikale utviklingen øysamfunnet har vært gjennom. Dette kommer blant annet frem i form av et tekstoppslag/intervju med en tidligere fisker, som nå har startet en ny karriere i et av de mange oljeselskapene som opererer i nærområdet. I intervjuet forteller han blant annet at den nye petroleumsnæringen kom i en tid da det tradisjonelle fiskeryrket var i

¹⁰⁷ Samtale med museumspedagog Vigeik Røkke Mathisen 18.4 2011

ferd med å forsvinne og det var ledig kapasitet hos denne yrkesgruppen. Fiskerne var ikke minst vandt til den værharde Nordsjøen og lange dager, noe som kom godt med også i deres nye yrke.

Hovedutstillingen ”Hav og vind – jord og ild” tar for seg øysamfunnet gjennom en periode på 10.000 år. Utstillingen ble utformet av utstillingsdesigner Hanna Hilt. Denne utstillingen har vært fast siden oppstarten i 1996, men er blitt supplert med en del nyere elementer. Energibruken i de ulike samfunnstypene er et gjennomgående tema, utviklingen fra et lavenergisamfunn i steinalderen frem til petroleumstiden.

Hovedutstillingen skal vise hvordan ressurser og natur er blitt utnyttet av folket på øya. Utstillingen er dels tematisk og kronologisk oppbygd. Særlig båter, fiske/sjøbruk og jordbruk får stor plass. Utstillingen starter med steinalderen og de første nordmennene, deretter følger fiskerbondesamfunnet og industrisamfunnet, og til sist oljealderen i Øygarden. Ifølge museumspedagogen skal kronologien være en rød tråd som de besøkende kan følge.¹⁰⁸

Hovedutstillingen har en omfattende bruk av gjenstander, kulisser og rekvisitter. Disse blir utfyllt av en rekke bakgrunnstekster og statistikker som gir en mer helhetlig informasjon til de besøkende. Den første delen av utstillingen tar som nevnt for seg steinalderen og de første nordmennene som slo seg ned i området for rundt 10.000 år siden. Steinalderutstillingen fokuserer videre på redskaper, kunnskap og ressursutnyttelse som var karakteristisk for dette fangst- og sankersamfunnet.

Den neste samfunnstypen konsentrerer seg om fiskerbondesamfunnet. Denne får langt større plass og strekker seg fra bronsealderen frem til 1900-tallet. For ca. 3000 år siden endret landskapet seg, da skogen ble brent og hogd ned for å gi beiteplass til sauene. Det nye landskapet måtte holdes i økologisk balanse og resultatet av dette er det særpregede lynchielandskapet vi i dag finner i Øygarden. Mest fokus får likevel fisket, som gav kystbefolkningen kontanter, mens gården gav mat og var en ekstra trygghet i dårlige fiskeår. Fiskets betydning understrekes ved at en stor færing med fiskeredskaper er plassert midt i rommet.

Det finnes også to mindre stuer som skal gi et inntrykk av familieforhold og materielle kår i denne perioden. Den ene stuen viser en fiskerbondedefamilie i eldre tider, preget av harde hardt

¹⁰⁸ Samtale med museumspedagog Vigeik Røkke Mathisen 10.4.2010

slit og en travel hverdag med lite materielt overskudd. Den neste stuen viser bedre materielle forhold under de rike sildeårene på 1950-tallet, med dertil høyere materiell standard.

Figur 24: Viser en vanlig stue i et fiskerbondemiljø, hvor hverdagen var preget av hardt arbeid og lite materielt overskudd.

I fiskerbondesamfunnet var det mennene som fisket og kvinner og barn som i stor grad stod for gårdsdriften. Kystkvinnene og deres arbeidsoppgaver får da også mye plass i denne utstillingsdelen. Utstillingen beskriver i detalj de ulike oppgavene som gikk ut på produksjon og ressursutnyttelse ved gården. Kvinnene skulle også gjøre alt fjøsarbeidet med melking og dyrestell. Det var gjerne en skam om menn tok på seg dette arbeidet. Utstillingen viser de viktigste redskapene som kvinnene brukte i dette arbeidet, blant annet til torvhenting og skjæring av korn. I tillegg var husarbeid, matlaging, barnestell og klesproduksjon kvinnens ansvar.

Siste del av fiskerbondeutstillingen er viet frakten av fisk til Bergen. Denne utstillingsdelen er svært lik den separate naustutstillingen som blir beskrevet nedenfor. På disse byturene var det ofte også kvinner med. De solgte gjerne gårdsvarer som egg og smør. I utstillingen finner vi

sentrale gjenstander som fiskekiste, ulike typer garn, teiner og annet fangstutstyr. I tillegg til disse gjenstandene er det også en tekst som beskriver ”havets sølv”, silda, og viktige biologiske trekk ved den. Silda sine ulike vandringer langs kysten gjorde at den ikke var til å stole på, i perioder kunne silda være borte i 30 til 60 år.

Den tredje samfunnstypen, industrisamfunnet, går fra slutten av 1800-tallet til 1970-tallet. Utstillingen viser at dette var en tid hvor levestandarden gradvis ble høyere. Fossile energiformer ble utnyttet til både samferdsle og fiske. I fisket gikk man over fra menneskekraft og vindutnyttelse i små ro- og seilbåter til damp- og deretter motorbåter, drevet av kull og olje importert fra utlandet.

Mens industrireisningen mange steder på Vestlandet tok til midt på 1800-tallet, kom den noe senere til Øygarden. Industrien hadde her nære bånd til fisket og konsentrerte seg rundt hermetikk og annen fiskeindustri. I tillegg ble perioden preget av større handelsvirksomhet og mange gjestgiverietableringer. I tillegg til tekst har utstillingen ulike gjenstander som ble viktige i denne perioden, særlig for fiskerne; ekkolodd, radiomottaker og sender.

Kvinnene har også fått sin plass i industriutstillingen. Hele øybefolkningen tok del i det rike sildefisket på denne tiden. Når fisket tok til, ble gårdsarbeid og husstell satt på vent, mens fisket pågikk. Det var sjelden kvinnene tok del i de store sesongfiskeriene, men de var ofte med på det viktige hjemmefisket, som gikk til familiens eget bruk og var en viktig del av kostholdet. Kvinnene tok dessuten del i sildefisket som ganejenter og sildesaltere. Utstillingen viser blant annet en sildesaltebenk med redskaper som diksel, drivholt, sildehov, kverkesaks (til ganingen).

De rike sildeårene på 1950-tallet gav økt velstand. I 1953 kom elektrisiteten til Øygarden, noe som også var med på å heve levestandarden. Mange nye hus ble påbegynt i perioden, og flere nye møblement ble vanlige i husholdningene, for eksempel radio, telefon, platespillere og salongbord. En av stuene som før er nevnt, viser nettopp dette, som en kontrast til de hardere tidene noen tiår tidligere.

Figur 25: De rike sildeårene på 1950-tallet gav ekstra inntekter. En mer romslig økonomi og elektrisitet gav nye innredningsmuligheter i hjemmet.

Industrialisering og det rike sildefiskeriet etter krigen gav altså økende velstand til Øygarden. Avslutningsvis blir det vist et kjøkken som skal være representativ for denne perioden, sammen med den nevnte stuen.

Den fjerde samfunnstypen er petroleumstiden, fra 1970-tallet og frem til dag. Det er Statoil som har stått for finansieringen av denne utstillingsdelen, som er blitt sterkt fornyet de siste årene. Utstillingen om oljealderen har fått rikelig med plass. Siden denne utstillingen er nyere, og har et tema som er nokså annerledes enn resten, skiller den seg ut. Utstillingen er dominert av plakater med mye informasjon om den teknisk-økonomiske siden, mens gjenstander og informasjon om menneskelige forhold tilknyttet petroleumsalderen så å si er fraværende.

Utstillingen er særlig fokusert på Troll-feltet. Det informeres om den historiske bakgrunnen, som går flere hundre millioner år tilbake i tid (juratiden), videre hvordan prosessen fra juratiden førte til olje og gassforekomster i Nordsjøen, og oppdagelsen av Troll-feltet i 1979. Kollsnes prosessanlegg har også fått mye plass, blant annet fremheves det omfattende

transportnettet mellom olje- og gassfeltene til Kollsnes-Sture-Mongstad, og videre til mottagere på Kontinentet. En liten kuriositet i utstillingen er en tekst og ”lydavspilling” av biskop Erik Pontoppidan, som i sin tid visstnok kom med forutsigelser om at Norge hadde store mengder petroleum like utenfor kysten vår.

Figur 26: En modell av Troll-plattformen. En viktig del av Øygardens nyere historie.

På tross av at oljealderen inntar en så sentral plass i utstillingen, blir den ikke vektlagt i samme grad av de ansatte. Det finnes riktignok et undervisningsopplegg, og det blir arrangert rundturer som viser denne delen av Øygardens historie. Men den ligger likevel litt på siden av hva museet ønsker å formidle. Ifølge museumspedagogen vil man heller vektlege mer ”tradisjonelle perioder”, gjerne knyttet til fiske, jordbruk og energiutnyttelse før industri- og oljealder.¹⁰⁹ Dette er de samme perioder som folkemuseene fokuserer på. Det har imidlertid vist seg at de besøkende, og fremfor alt utenlandske besøkende, ofte viser størst interesse for Øygarden som en del av den internasjonale oljealderen.

¹⁰⁹ Samtale med museumspedagog Vigleik Røkke Mathisen 17.4.2011

4.2.2 Naustutstillingene

I 2009 åpnet en ny utstilling i et naust ved vågen. Dette nauset var tidligere delvis brukt som utstillingslokale og delvis som båtopplag om vinteren. Museet ønsket å utnytte bedre den store samlingen av redskaper som tidligere hadde vært brukt i småfiske i nærrområde. Den er uformet av Geir Sebjørnsen i Museum Vest, som har hentet inspirasjon ifra Nasjonalmuseet i København, særlig en utstilling som åpnet der året før.

Figur 27: Naustutstillingen ligger i nauset til høyre. De andre byggene tilhører også museet.

Småfisket, bedre kjent under navnet ”heimefiske”, har også har gitt navn til utstillingen.¹¹⁰ Dette var et fiske som var viktig for befolkningen på Sotra og i Øygarden. Kombinasjonen fiske og jordbruk var vanlig langs hele kysten, men nærheten fiskerbøndene på Sotra og Øygarden hadde til bymarkedet, gjorde at de kunne ro inn til byen og selge fisk på Fisketorget i Bergen til bedre priser enn det en vanligvis ville oppnå. Bruk av fiskekister gjorde det mulig å holde fisken levende. Det førte til at fiskerbøndene i dette området kom i en særstilling i forhold til fiskere som hadde lengre vei til byen.

¹¹⁰ Mathiesen 2009: 48

Færingens radius er et utgangspunkt for utstillingen, knyttet opp mot et av naustene i Ovågen. Målet er å skape et bilde av et vanlig naust rundt 1900, med de gjenstander og redskaper som en kunne vente å finne i et slikt naust, særlig de som ble brukt til heimefiske.

Det er gjenstandene som er det sentrale i denne utstillingen, og tanken er at de i stor grad skal forklare seg selv. Det som finnes av tekst, er plassert i en lysskjerm midt i rommet. Det gjør at det kommer klart frem at tekst og grafikk er tilført, og ikke noe en venter å finne i et naust. Dermed oppnår man en nødvendig kontrast mellom dette utstillingselementet og selve gjenstandene og naustet, ifølge museumspedagogen.¹¹¹

Figur 28: Naustutstillingen, som kombinerer de ulike utstillingsformene.

Tema for utstillingen er vågen, båten (færingen), fiskerbonden og turene til Bergen. Det er ikke tilfeldig at år 1900 er valgt som tidsramme. På dette tidspunktet var kombinasjonen mellom jordbruk og fiske fremdeles sentral, men en stod foran et tidsskifte. Gradvis kom motoriseringen, som blant annet gjorde fiskekistene overflødige gjennom brønnbåter. Det ble

¹¹¹ Samtale med Vignleik Røkke Mathiesen 10.04.2010

også en sterkere yrkesspesialisering, noe som førte til at tallet på fiskerbønder ble redusert. Utstillingen er utelukkende en fortelling om et naust i Øygarden ved de gitte forutsetningene, men kan samtidig sies å representere et typisk naust vi finner mange av langs kysten.

Opprinnelig ønsket museumspedagogen å gjøre utstillingen enda mer autentisk.¹¹² Han viser til en utstilling på Gamle Bergen, hvor en kommer inn i en skomakerverksted på en vanlig dag. I dette verkstedet finner man også objekter eller ting som har lite med selve skomakeryrket å gjøre, for eksempel personlige eiendeler som tilhører skomakeren. I utstillinger hvor blant annet barn er en viktig brukergruppe, vil en selvfølgelig måtte ta hensyn til hvilke objekter en stiller ut. Uansett er hensikten å vise frem en mer ekte situasjon og hverdag.

Figur 29: Viser noen av gjenstandene i naustutstillingen, blant annet garn, fiskeredskaper og en fiskekiste. Det er ingen forklarende tekst ved siden av disse.

¹¹² Samtale med Vigleik Røkke Mathiesen under besøk på museet 10.04.2010

I et av sjøhusene som museet disponerer, ble det samme år som naustutstillingen åpnet, satt opp en utstilling om havbruk. Denne utstillingen, som er den tredje av de faste utstillingene ved Kystmuseet, har som før nevnt en forbindelse til Øygarden visningscenter.

Havbruksutstillingen i sjøhuset har en form som minner om petroleumsdelen i hovedutstillingen, dominert av plakater med mye informasjon (se bilde på neste side). Vi får blant annet kunnskap om havbruksnæringens posisjon i norsk fiskeeksport, hvor havbruket utgjør over halvparten av den samlede eksportverdien. Det meste av denne veksten har kommet i de senere år. Videre er det detaljerte opplysninger om hvordan oppdrettsproduksjonen foregår, fra rogn, yngel, smolt til voksen, slakteklar laks.

Museet får også frem hvordan lokalsamfunnet allerede fra starten av har tatt del i denne rivende utviklingen. Allerede i 1971 startet Andreas Blom med oppdrett av regnbueørret og laks. Med sin bakgrunn som sildefisker hadde han en idealtypisk bakgrunn, hvor han i likhet med mange andre oppdrettspionerer tok med seg sin kunnskap og erfaring fra fiske over i den nye næringen. Blom Fiskeoppdrett AS er i dag et av få gjenværende familiselskap innenfor havbruksnæringen.

Figur 30: Havbruksutstillingen, som sammen med Øygarden visningscenter viser en annen viktig del av Øygardens nyere historie.

4.2.3 Undervisningsopplegg

For skoleklasser og grupper har museet pedagogiske opplegg som varierer etter fag og alderstrinn. Hovedvekten er lagt til naturfag og samfunnsfag. Eksempelvis er det nylig laget et undervisningsopplegg for 5.-7. årstrinn som heter ”Fiskeforskerskolen”, hvor elevene blir bedre kjent med de biologiske delene til fisken gjennom spørsmål og praktiske forsøk. I etterkant skal elevene dokumentere denne prosessen og det ferdige resultatet. Dette gjøres gjennom digitale hjelpemidler, noe som er et av læringsmålene i Kunnskapsløftet.

Et annet undervisningsopplegg om livssituasjonen til lokalbefolkningen ved kysten i året 1862 er beregnet på 8-årstrinn, hvor målet er å øke elevenes historebevissthet, knyttet til sin egen nære fortid. Her skal elevene få kunnskap om hva som var viktig for menneskene som levde på den tiden og de de store endringene samfunnet har gjennomgått siden da. Utgangspunktet for opplegget er et samfunn som går og venter på at silda skal komme tilbake til kysten. Med

dette ønsker museet å knytte formidlingen opp mot Kunnskapsløftets målformulering om at elevene skal presentere viktige utviklingstrekk i norsk historie på 1800-tallet- og første halvdel av 1900-tallet, og forklare hvordan disse peker frem mot dagens samfunn.¹¹³

Også steinalderen og oljeladeren er det egne undervisningsopplegg for. I opplegget om steinalderen skal elevene gjennom filmvisning og uteaktiviteter bli bedre kjent med denne delen av historien. Aktivitene utgjør blant annet utgraving, bueskyting samt å bli kjent med matlaging og sentrale redskaper som ble brukt på denne tiden. Når det gjelder oljealderen, er det lagt vekt på at elevene skal bli bedre kjent med hvordan råolje og naturgass blir til, og hva disse stoffene blir brukt til. Elevene skal også få kunnskap om miljøspørsmål ved å fokusere på forbruksvalg og energibruk i et historisk perspektiv. Også dette opplegget inneholder en film- og faktadel, samt egenaktiviteter knyttet til tema og utstillinger.

4.3 Analyse av utstillinger og undervisningsopplegg

4.3.1 Kysthistoriske tema

I utstillingene ved Kystmuseet har de materielle sidene ved kysthistorien en fremtredende plass. Ved å ta utgangspunkt i de fire samfunnstypene og deres energiutnyttelse får museet frem det vesentlige ressursgrunnlaget til de ulike kystsamfunnene opp gjennom historien. Kraftbehovet og ulik energibruk går som en rød trad gjennom utstillingen og de besøkende får en god oversikt i hvordan dette har endret seg gjennom flere tusen år, helt frem til petroleumsalderen.

Mangesysleriet og fiskerbonden har sin naturlige plass i et museum som dette. Som en av de fire samfunnstypene i hovedutstillingen beskrives fiskerbonden og samfunnet omkring ganske nøkternt, uten å romantisere. I denne utstillingen er hovedsakelig kombinasjonen av jordbruk og fiske det blir fokusert på. Av den grunn får arbeidsdelingen mellom kjønnene bra med oppmerksomhet, og det kommer frem at det er kvinnene som var kystens bønder. I tillegg blir andre sider av kvinnes oppgaver og rolle i kystsamfunnet nøye beskrevet.

Dette er også tilfellet for naustutstillingen, som får frem blant annet viktige redskaper og fiskesorter, byturene til Bergen, og oppgavene som kvinnene hadde ved disse turene.

¹¹³ <http://www.udir.no/Lareplaner/>

Kvinnene deltok også i det tradisjonelle fisket, men da i tilvirkingen. Ellers gir museet plass til noen av de ulike tilleggsnæringene som ofte fulgte fiskerbonden. Båtbygging blir i naustutstillingen trukket frem som en viktig tilleggsnæring ved siden av fisket.

Da silda ble borte rundt 1960, forsvant gradvis grunnlaget for det typiske fiskerbondesamfunnet. De relativt få som fortsatte i fisket, ble oftest heltidsfiskere. Profesjonaliseringen av fisket er likevel ikke en prioritert del av utstillingene. De siste tiårene har antall sysselsatte gått enda mer nedover, mange til oljenæringen. Utstillingene har til en viss grad beskrevet denne utviklingen, men det kunne kanskje blitt eksemplifisert mere.

Når det gjelder moderniseringen i samfunnet, får vi blant annet vite om utviklingen fra årer og seil til dampskip, og etter hvert motorbåter. Likeledes viser museet til en overgang fra torv til elektrisitet. Hvilken rolle torv spilte i samfunnet, kommer frem i flere av utstillingene. Det kommer også frem at elektrisiteten kom sent til Øygarden, noe som også var tilfelle for flere andre kystbygder. Uten at det ble sagt, var det kanskje en av grunnene til at det tok tid før industrialiseringen fikk fotfeste i lokalområdet.

Museet burde hatt litt mer om utviklingen til fiskeredskaper og fiskemetoder i litt eldre tid, men har til gjengjeld utstilt flere teknologiske nyvinninger som lettet fisket etter 2. verdenskrig, for eksempel ekkolodd, radio og radiosender. Vi får også vite om overgangen fra fiskekisten som var i bruk i flere hundre år, før den endelig ble avløst av den moderne brønnbåten.

Gjennom de fire samfunnstypene og ressursene disse levde av, får vi et godt inntrykk om hvordan ny teknologi har påvirket kystsamfunnets omstillingsevne. Utstillingene forklarer kanskje ikke så godt hvorfor disse endringene har kommet, men har bra med plass til de ulike næringene som har preget kysthistorien, både fiskerinæringen, handel og en industri som kom sent, men som betydde mye da den kom. Petroleumsalderen blir mest vektlagt arealmessig og danner en naturlig avslutning som den siste av samfunnstypene.

Ved siden av energiutnyttelsen er fiskeriressursene det som særpreger typiske kystsamfunn som Sotra og Øygarden. Disse ressursene var vesentlige både i kostholdet og som en verdifull ressurs i bytte med andre varer i et markedsforhold. Inntektene fra fisket var viktig for husholdningen til lokalbefolkningen, og det lokale markedet får oppmerksomhet, spesielt gjelder det naustutstillingen. Det mange nok vil savne, er mer informasjon om hvilken rolle det internasjonale markedet spilte som mottager av norsk fisk. Verken hoved- eller

naustutstillingen omtaler internasjonale forhold når det gjelder dette fisket, enten det gjelder konsumenter eller konkurrenter til norske fiskere. Det eneste er litt informasjon om markedet for hummer, særlig i de kjøpekraftige anglosaksiske landene. Det internasjonale perspektivet kommer først skikkelig frem når vi nærmer oss nyere tid, i forbindelse med den store eksporten av olje, gass, og oppdrettsfisk.

Den nære forbindelsen mellom fiske og fiskeoppdrett illustreres ved Blom fiskeoppdrett, som ble startet av en tidligere fisker som tok kompetanse og kapital med seg fra fisket inn i den nye næringen. Likeledes kommer det frem at en god del fiskere tok med seg kompetansen og gikk over til oljenæringen samt den tilhørende oljeservicenæringen.

Noe av det som mangler oppmerksomhet om er, kartlegging og forvaltning av fiskeressursene. Det eneste som er nevnt er litt om vandringsmønsteret til silda. Det gis ikke noe informasjon i hvilken grad myndighetene deltok, enten i forskningsøyemed eller kontroll av fiskeriene.

Alt i alt må den næringsmessige og materielle utviklingen sies å være relativt godt dekket. En rekke viktige tema har fått plass i utstillinger og undervisningsopplegg. Derimot er utstillingene mer begrenset hva angår sosiale, politiske og kulturelle sider av kystsamfunnet, de mer «menneskelige» sidene av dette samfunnet. En kunne forvente mer av denne historien på et museum som i formålsparagrafen vektlegger kulturutvikling og ønsker å være et økomuseum der dialog og samhørighet med lokalbefolkningen skal ha en sentral plass. Det er således lite eller ingen informasjon om typiske kulturelle aktiviteter og organisasjoner innenfor bevegelser knyttet til for eksempel misjon, avhold og sang/musikk. Disse har spilt en viktig rolle i øysamfunnet på Sotra og i Øygarden, men det har foreløpig fått lite plass i utstillingene ved Kystmuseet.

4.3.2 Formidlingen

Hovedutstillingen er i de senere år blitt en god del endret. Opprinnelig hadde den en hovedsakelig tradisjonell, kronologisk utforming. Selv om kronologien er beholdt, har det blitt tatt inn enkelte tema som virker å være litt på siden av hva resten av utstillingen ønsker å formidle. Som før nevnt kan det være gunstig å blande en tematisk og kronologisk utforming, men inntrykket ved denne utstillingen er at den er noe uryddig. Det gjelder blant annet den nyeste delen, petroleumsutstillingen. Kronologisk passer den bra inn, men den skiller seg helt

ut når det gjelder utseende og virkemidler i formidlingen. Den har også i overkant mye tekst, mens den resterende utstillingen har et mer balansert forhold mellom tekst, bilder og gjenstander.

Naustutstillingen er det beste eksempelet på dette. Kontrasten mellom gjenstandene og teksten i midten av rommet fungerer veldig godt. Denne utstillingen løser på mange måter de utfordringene som blir tatt opp i innledningskapitlet når det gjelder utstillingsformene og ensidig bruk av disse (kapitel 1, s. 19 ff.). Havbruksutstillingen er i stor grad knyttet opp mot Visningssenteret, men denne utstillingen har litt av de samme problematiske sidene som er nevnt om petroleumsdelen i hovedutstillingen.

Det finnes konkrete planer om å endre hovedutstillingen ved Kystmuseet.¹¹⁴ Helt hvordan er ikke bestemt enda, men det er elementer ved den som museumspedagog Vagleik Røkke Mathisen mener må endres. Den røde tråden representert ved kronologien er ikke alltid like lett å følge for de besøkende, hevder han. Dette er noe bestyrer ved Kystmuseet, Bjørg Christophersen, er enig i. Temaet energi og energiutnytting gjennom de fire samfunnstypene i Øygarden skal derimot beholdes. Mathisen ønsker også å tenke mer tematisk, unngå tablåer og bryte ned den opprinnelige kronologien.¹¹⁵

Museumspedagogen vil også gjerne trekke inn flere ideer fra folkemuseene, selv om målet ikke er å bli et tradisjonelt folkemuseum. Bjørg Christophersen på sin side poengterer at en ny utstilling vil kreve at flere ressurser blir gjort tilgjengelig ved å ta inn flere gjenstander og gjøre utstillingen mer interaktiv. Tanken er også å få til en større sjangerblanding når det gjelder museumsformene, og slik blande kronologi, tematikk og det fragmentariske ved å fokusere på gjenstandene. Planen er at en ny hovedutstilling skal stå klar til Øygarden kommunes 50 års jubileum i 2014.¹¹⁶

I hovedutstillingen på Kystmuseet er det som nevnt flere historier om kvinnene og deres funksjon i kystsamfunnet, særlig deres ansvar for garden når mennene var borte på fiske. Det finnes også andre små fortellinger i utstillingene som kan settes i et system av større fortellinger som peker utover lokalsamfunnet. Fiskerbondeutstillingen, for eksempel, viser til et typisk kystsamfunn, som det fantes mange av på Vestlandet. Sentralt stod nærheten til Bergen og viktigheten i forhold til fisk, kommunikasjon og handel. På samme måte knytter

¹¹⁴ Samtale med Bjørg Christophersen 15.9.2011

¹¹⁵ Samtale med museumspedagog Vagleik Røkke Mathisen 17.4.2011

¹¹⁶ Samtale med museumspedagog Vagleik Røkke Mathisen 17.4.2011

utstillingen om oljealderen Øygarden til Norge som oljenasjon. Denne utstillingen har mye plass til tekster og bilder som fremhever Øygarden som en særlig ressurssterk del av Nordsjøområdet. Videre viser utstillingen den sentrale posisjonen distriktet har i forhold til gass og oljerørledninger fra feltene i Nordsjøen og ikke minst eksporten til Storbritannia og Kontinentet.

Havbruksutstillingen passer også godt inn i dette mønsteret. Andreas Blom fra Øygarden var i sin tid en av pionerene innen oppdrett av regnbueørret og laks. Dette familieselskapet eksisterer enda i en næring som blir regnet som en av landets viktigste i forhold til eksport og verdiskaping. Fortellingen om havbrukseventyret i Øygarden er derfor også en fortelling som har perspektiver langt utover landets grenser, hvor det hver dag er millioner av europeere (og folk i andre verdensdeler) som spiser et måltid med norsk laks.

Øygardens spennende kysthistorie inneholder således fortellinger som har både lokal, regional, nasjonal, og internasjonal interesse. Fra langt tilbake ble menneskene langs kysten fiskerbønder, og hadde en levemåte som holdt seg nesten helt til vår tid. Fiske og fiskeindustri er fremdeles en viktig næring, selv om antall sysselsatte er kraftig redusert eksporteres det nesten hvert år fisk med rekordhøye verdier. I tillegg kommer oljenæringen, med Øygarden sentralt plassert med sine forsyningsbaser og antall sysselsatte som jobber i og rundt denne næringen.

4.4 Hva slags museum?

Kystmuseet i Øygarden har flere likhetstrekk med folkemuseene. Dette gjelder særlig formidlingen av før-industrielle samfunn. Temamessig har de også mye til felles, og mange av gjenstandene ved Kystmuseet vil en også kunne finne ved ulike folkemuseum. En av de viktigste oppgavene til de lokale folkemuseene har vært å vise frem lokale varianter av gjenstander av nasjonal interesse og betydning. Etableringen og utviklingen til Kystmuseet viser at relasjonen mellom lokalmuseum og lokalsamfunn har endret seg. Fra å presentere det nasjonale i det lokale er det blitt viktigere å vise frem en lokal variasjon av verden utenfor. De tidligere fortellingene erstattes av fortellinger som skal gjøre den lokale historien interessant på et annet nivå.

Ved Kystmuseet i Øygarden er det ikke museale praktgjenstander som står fremst. Ifølge formålsparagrafen skal de hverdagslige tingene dominere. For eksempel ønsker museet å

formidle fattigdommen og slitet som preget mye av lokalbefolkningens dagligliv, og få frem kontraster til bondesamfunnet.¹¹⁷ Derfor viser museet frem hverdagsklær og oljehyrer. I lokalsamfunnet har dette skapt reaksjoner, både positive og negative. Noen mente og mener at dette ikke er verdige museumsgjenstander, samtidig som det for enkelte vekker minner om en fortid de ikke er stolt av.

Intensjonen var likevel at Kystmuseet skulle bryte med den tidligere folkemuseums-tankegangen. Med utgangspunkt i kystkulturen skulle det fokuseres på sammenhengen mellom kultur og natur, miljø, samfunnsutvikling og dokumentasjon av fortid og samtid i denne kystregionen.¹¹⁸ Begrepet økomuseum stod sentralt, og innebar blant annet at museet skulle være en møteplass i lokalsamfunnet. Per i dag er ikke Kystmuseet et økomuseum i sin mest radikale form, men det har utvilsomt lånt noen trekk fra denne måten å tenke museum på.¹¹⁹ Museet kaller seg også økomuseum og de ansatte ønsker å være et slikt museum i henhold til museets formålspragrafer. Men det mangler fremdeles en del for at museet kan sies å være en sentral møteplass og institusjon basert på dialog med befolkningen i Sotra og Øygarden.

Dette skyldes delvis at lokalbefolkningen har hatt en mer konservativ holdning i forhold til museumsinnhold enn de ansatte. Eksempelvis har ikke alle i lokalbefolkningen sett noen grunn til å ta vare på gamle naust med autentiske gjenstander. – et slikt et kan de heller se hjemme hos seg selv eller hos naboen. De forstår heller ikke alltid helt hva museet ønsker å formidle og vil ha mer fokus på tradisjonelle folkemuseumsgjenstander enn de mer hverdagslige som preger Kystmuseets fokus.

Likevel er lokalbefolkningen interessert i museet. Det kommer med jevne mellomrom forespørsler om foto og arkivmateriale. Mye av dette materiale er ikke tilgjengelig for det offentlige, men en åpning eller lettelse av disse restriksjonene kunne gjort dialogen med befolkningen lettere, ifølge museumspedagogen.¹²⁰ En annen tilnæringsmåte kunne vært å åpne museet i enda større grad i forhold til konserter, møtelokale og andre arrangementer, noe museet har et ønske om å få til.

¹¹⁷ Christophersen 2006: 56

¹¹⁸ <http://www.museumvest.no/index.php?action=static&id=7>

¹¹⁹ Samtale med Bjørg Christophersen 15.9.2011

¹²⁰ Fremhevet av Vigeik Røkke Mathisen i samtale 18.4.2011

Kapitel 5. Sammenligning og konklusjon

Problemstillingen i denne oppgaven har vært tredelt: *1. Hva var bakgrunnen for de analyserte museene? 2. Hvilke tema vektlegger de i formidlingen av kysthistorien? 3. Og hvordan skjer denne formidlingen (type utstillinger, omvisninger, undervisningsopplegg m.v)?* Dette avsluttende kapitlet vil bli disponert ut fra disse tre spørsmålene, med en avsluttende konklusjon til slutt.

5.1 Bakgrunnen for museene

De tre museene som er gjennomgått i denne oppgaven har alle et mer eller mindre nært forhold til begrepet folkemuseum. Både Sunnhordland Museum og Hordamuseet var fra oppstarten typiske folkemuseum slik de er definert av Håkon Shetelig, friluftsmuseum med tilflyttede bygninger på et museumstun. Formålsparagrafer og den første gjenstands-innsamlingen hos disse to museene pekte også i retning mot det som er blitt kalt et folkemuseumsparadigme.

Sunnhordland Museum, som fra starten i 1913 og frem til 1947 hadde navnet bygdemuseum, ble i likhet med Hordamuseet stiftet i en blomstringstid for folkemuseene. Denne museumstypen kom for fullt fra 1890-tallet i kjølvannet av nasjonale strømninger i perioden. Disse ble forsterket av unionsoppløsningen i 1905 og grunnlovsjubileet i 1914. Det var i denne perioden mange museumsdannelser over hele landet og det er naturlig å se på utviklingen i Sunnhordland som en del av dette. Hordamuseet ble på sin side stiftet like etter krigen, en periode som på grunn av frigjøringen førte til en ny blomstring for ideene som var en del av den nasjonalromantiske bølgen som startet 50 år tidligere. Fremdeles ble bondekulturen sett på som det ekte norske og en verdifull bekreftelse av den norske identiteten.

Folkemuseene har på tross av samfunnsendringer og kritikk beholdt mye av sin dominerende posisjon i det norske museumslandskapet. Hvordan ny historieforskning og nye tema har fått innpass i museumsformidlingen blir beskrevet senere, men etableringen av Kystmuseet i Øygarden skulle i utgangspunktet være noe annet enn de tradisjonelle folkemuseene. Som det fremgår av analysen av utstillinger og undervisningsopplegg, er dette oppnådd i noen grad, men ikke fullt ut. På tross av noen forskjeller, er likheten med folkemuseene betydelig. Samtidig er folkemuseene i dag er annerledes enn den museumstypen som dominerte til etter 2. verdenskrig.

Formålsparagrafen til Sunnhordland Museum i 1913 hadde en utforming som pekte mot en innsamling mot bondekulturen der de indre bygdene i regionen ble prioritert. De ytre bygdene skulle derimot ikke få noe særlig med oppmerksomhet de første tiårene. Dette skjedde til tross for at en av initiativtakerne, Johs. Telle, ønsket at museet primært skulle vise frem redskaper og kultur tilhørende kystbygdene i distriktet.

Hordamuseet hadde også en formålsparagraf som vektla en innsamling fra bondekulturen. Museets første navn, Hordaland Landbruksmuseum, forsterket dette inntrykket. Ved dette museet fikk likevel sjøkulturen og tilhørende redskaper plass i innsamlingen alt fra starten av, spesielt gjennom museets første konservator Bernhard Færøyvik og hans båtgranskinger. Gjennom hele perioden har Hordamuseet sett på jord- og sjøbruk som en integrert del av historien i distriktet de dekker.

Når det gjelder Kystmuseet i Øygarden, så antyder både museets navn og geografiske plassering museets fokus. Ifølge innstillingen som la grunnlaget for museet og formålsparagrafen ved oppstarten i 1996 skulle museet ha i seg nye tanker og ideer om hva et museum burde inneholde. Det skulle være et museum for kysten, et møtested for lokalbefolkningen og et levende kultursenter, ikke bare et sted folk kom for å se på vakre, gamle ting i utstillinger. I tillegg skulle Kystmuseet ta opp nye ideer fra økomuseene og søke samarbeid med slike museum.

De fleste folkemuseene ble drevet frem av såkalte ildsjeler, eller personer uten museumsfaglig bakgrunn. Den kanskje mest kjente pioneren er tannlegen Anders Sandvig, som grunnla museet på Maihaugen. Økonomien ved museene var som regel svært trang, og det kunne være vanskelig å skaffe ressurser til innsamling av gjenstander. Museene var derfor ofte svært avhengige av disse ildsjelene som så et behov for et museum i sitt nærområde.

I Sunnhordland var det en gruppe med lokale krefter som stod for dette initiativet. Av enkeltpersoner må i tillegg til Johs. Telle også Kristoffer Sydnes trekkes frem. Han var som førstnevnte utdannet lærer og dro mye rundt i Sunnhordlandsområdet for å samle inn gjenstander til museet. Sydnes var samtidig en ivrig organisasjonsmann, medlem i Venstre og aktiv i ungdomslagsarbeid og Norges bonde- og småbrukarlag. Det var mye på grunn av Sydnes museet tok den retningen det gjorde.

Ved Hordamuseet var det Johannes Revheim som tok det første initiativet. Han startet en innsamlingen flere år før museet ble en realitet. Hordamuseet hadde også fra starten et

samarbeid med landbruksskolen på Stend. Museet ble da også ble lokalisert like ved skolen, blant annet for å kunne gi elevene ved skolen kunnskap om gamle jordbruksmetoder- og kultur på Vestlandet.

Da tilskuddsordningen kom på 1970-tallet, fikk ildsjeler som de forannevnte mindre betydning, i hvert fall i etableringsfasen og som initiativtakere til nye museumsdannelser. Etableringen av Kystmuseet skjedde således gjennom et ytre initiativ fra sponsorer og offentlige instanser for å få et museum for kystkultur i Hordaland. Her var det altså en profesjonell prosess fra starten av, med det mål å få en utforming som var annerledes enn andre kulturhistoriske museum. Likevel er ildsjeler og frivillighet fremdeles viktig for museene, slik vi for eksempel har sett gjennom de ulike vennelagene til Sunnhordland Museum.

Utenom profesjonaliseringen var det særlig den økomuseale museumstanken som skulle prege Kystmuseet. Denne brøt med folkemuseumstanken på flere områder. Blant annet gjaldt det en forskjell i synet på flytting av bygninger. I motsetning til Sunnhordland Museum og Hordamuseet ble museet lokalisert i et eksisterende landskap med naustmiljø og sjøbuer. Utformingen av museumsområdet skjedde uavhengig av de lokale kreftene og lokale forventninger om hvordan et museum burde være.

De tidlige folkemuseene hadde ønsket å vise frem det beste fra folkekulturen, gjerne fint bearbejdede gjenstander. Disse gjenstandene ble sett på som unike. Ikke bare var de vakre og sjeldne, men de ble også oppfattet som de eldste og dermed mest kulturhistorisk interessante elementene i bondekulturen. Denne kulturen, mente man, hadde røtter tilbake til middelalderen og måtte reddes gjennom dokumentasjon før den forsvant. Gjenstander som tilhørte hverdagen, hadde ikke den samme status. Slik var det både da Sunnhordland Museum og senere Hordamuseet ble stiftet. Kystmuseet, derimot, markerte allerede fra starten at hverdagslivet og dets gjenstander var en vesentlig del av museets profil.

En av endringene som kom for fullt med tilskuddsordningen og museumsutviklingen på 1970-tallet, var at nye og mer fagbaserte tema fikk plass i folkemuseene. Blant annet fikk kvinnehistorie og kystkultur langt mer plass i forskning og formidling. Når det gjelder fiske og sjøbrukets plass på museum, er den egentlig nokså gammel, gjennom de såkalte modellmuseene på 1800-tallet (kapittel 1, s. 10). Flere byer langs kysten fikk slike museum, blant annet Ålesund i 1866 og Bergen i 1879 gjennom det fremdeles eksisterende Norges Fiskerimuseum, som navnet er i dag.

At museumsutviklingen tok en annen retning rundt midten av 1970-tallet, er helt tydelig. Men allerede på 1950- og 1960-tallet tok enkelte til å tenke nytt. Det gjaldt blant annet Ivar Skre ved Sunnhordland Museum. Under hans tid som konservator (1957-1965) ble det både forsket og samlet inn gjenstander fra kysthistorien som til da hadde fått minimalt med plass. Senere ble det laget en utstilling basert på Skres arbeid i den utvidede museumsbygningen. I tiårene som har gått siden den tid, har kysthistorien blitt et av museets satsingsområder både hva angår utstillinger og undervisningsopplegg.

Ved Hordamuseet har sjøbruket alltid vært en del av samlingene selv om den ikke ble nevnt i formålparagrafen. Formidlingen av kysthistorien har imidlertid blitt tydeligere de siste tiårene også ved dette museet. Hovedutstillingen om fiskerbonden samt den store satsingen på båthallen er eksempler på det. Når det gjelder Kystmuseet i Øygarden, har gjennomgangen vist hvor viktig kysthistorien har vært i formidlingen ved dette museet i dets relativt korte levetid.

I analysen av museenes utstillinger og undervisningsopplegg har jeg gjennomgått ulike kysthistoriske tema. Disse er delt i to. Den ene fokuserer på de økonomisk og tekniske sidene med særlig vekt på ressurser, mangesysleri og modernisering, den andre på tema som hverdagsliv, kultur og politikk der mennesket bak næringene kommer tydeligere frem.

5.2 Aktuelle kysthistoriske tema

5.2.1 Resurser, mangesysleri og modernisering

De tre museene har fokuserer i stor grad på samme tidsperiode. Det er forskjeller mellom dem, men de ønsker alle å beskrive utviklingen fra det tradisjonelle fiskerbondesamfunnet som ledet over til et mer industripreget eller industrialisert samfunn. Når det gjelder Kystmuseet i Øygarden og Sunnhordland Museum, har disse også med petroleumsalderen i nyere tid. Hvordan denne moderniseringen fremstilles, varierer likevel nokså mye.

Når det gjelder det eldste museet, Sunnhordland Museum, har dette museet mange gjenstander fra ulike tidsperioder. En styrke ved dette museet er hvordan moderniseringen kommer frem når det gjelder båtbygging, motorproduksjon, samferdsel og kommunikasjon i regionen. Spesielt har fremstillingen av samferdsel og motorproduksjon en fremtredende rolle ved museet. Det er også mange gjenstander som viser teknologiutviklingen innen fiskeri og

skipsfart etter 2.verdenskrig. Det kunne likevel vært en mer gjennomtenkt refleksjon over forandringene, og hva som forklarer utviklingen og moderniseringen. Heller ikke Kystmuseet lykkes helt med å tydeliggjøre årsakene. Inntrykket er likevel at dette museet har kommet en god del lenger når det gjelder å få til et samspill mellom gjenstander og tekst i en helhetlig historie.

Ved Hordamuseet er ikke moderniseringen særlig vektlagt. Museet har som mål å gi de besøkende kunnskap om det tradisjonelle samfunnet, mens utviklingen fra slutten av 1800-tallet og utover kommer lite frem i utstillingene. Noen eksempler på teknologiske nyvinninger innen fisket eller jordbruk kunne ha bidratt til å øke kunnskapen om overgangen fra det tradisjonelle til moderne samfunnet. Samferdsel og kommunikasjon er egentlig det eneste området der denne utviklingen beskrives, men også her mangler det gjenstander.

Når det er sagt, er Hordamuseet det av museene som får best frem mangesysleriet i det tradisjonelle samfunnet. Mangsysleriet har likevel betydelig plass også i hoved- og naustutstillingen hos Kystmuseet, mens Sunnhordland Museum bare i begrenset grad inkluderer dette temaet. Sistnevnte vektlegger i stedet de mange av næringene rundt fiskeriene, og hvilken betydning disse hadde i regionen.

Spesialiseringen kom etter hvert til å redusere og til slutt ta vekk grunnlaget for næringskombinasjonen. Denne utviklingen kommer noe frem ved Kystmuseet, men det er ved Hordamuseet det vies mest plass. Her får vi blant annet beskrevet spesialiseringen innenfor håndverk, båtbygging, fiske, og jordbruk. De geografiske forskjellene, der innlandsbygdene ble mer ensidig basert på jordbruk, mens kystbygdene ble mer dominert av fiske, kommer tydelig frem. Men for Hordamuseet stopper beskrivelsen av denne utviklingen rundt 1900, og gir derfor ikke innsyn i hvordan fiskerbondesamfunnet gradvis forvitret etter dette, og særlig etter 2. verdenskrig.

Noe som også vektlegges forskjellig ved museene, er kvinnens plass. Sunnhordland Museum neglisjerer helt kvinnenes deltagelse i fiskeriene og ringnæringene. Spesielt når det gjelder sistnevnte, er det kjent at kvinnene hadde en viktig rolle, for eksempel som ganejenter. Kjønnsperspektivet er i det hele ikke tilstede. Når det gjelder Hordamuseet, kommer kvinnens rolle tydelig frem i fokuset på mangesysleriet. Utstillingen her poengterer hvor viktig hele fiskerbondefamilien var for at hjulene skulle gå rundt. Særlig kvinnenes innsats i jordbruket sammen med dyre- og husstell blir trukket frem.

Kystmuseet er likevel det museet som gir den mest brede og varierende fremstillingen av kvinnenes posisjon og arbeidsoppgaver i kystsamfunnet. Mens Hordamuseet nesten utelukkende vektlegger kvinnens plass i hjemmet og i fjøset, så får Kystmuseet i tillegg frem at kvinnene spilte en viktig rolle i fiskeriene. Dette gjaldt heimefisket, men særlig som deltagere i de viktige hjelpenæringene rundt fiskeriene og industrien som kom rundt 1900. Bare i petroleumsdelen mangler kjønnspektivet.

Fra faglitteraturen vet vi at fiskeriene, særlig sildefisket fra perioden 1808-1870 og senere perioder, sørget for store inntekter til vestlandsbygdene. Museene får dette frem i varierende grad. Alle har med noe om bymarkedet i Bergen og dette markedets betydning både for fisk og jordbruksvarer. Derimot mangler det internasjonale markedet og viktigheten av fiskerieksperten. Det finnes noen få unntak, tydeligst i Kystmuseets fremstilling av oppdrettsnæringen i nyere tid.

Likeledes savnes det informasjon om hva inntektene av fisket ble brukt til. Hordamuseet er riktignok inne på temaet i delutstillingen "Det løynde sølvet", der det fortelles om den store sølvbeholdningen som strilene satt på. Dette forklares gjennom bymarkedet, som en årsak til en begynnende kapitalistisk pengeøkonomi. I Sunnhordland kunne det for eksempel blitt fokusert på familierederiet Eidesvik. Denne familien startet først med fiske, hvor kapitalen etter hvert ble investert i nye næringer. Flere steder i utstillingene ved Sunnhordland Museum kunne ha åpnet for refleksjoner om hvordan overskudd og kapital ble investert i nye næringer. Det samme gjelder kunnskapsoverføring mellom næringene. Kystmuseet har i noen grad klart å få dette frem i fremstillingen av det familieeide Blom fiskeoppdrett. Dette museet er for øvrig det eneste som dekker den viktige oppdrettsnæringen.

Det er heller ikke så mye informasjon å hente om variasjoner i ressursituasjonen, for eksempel om svårtår eller større ulykker rammet kystsamfunnene. Det kunne for eksempel vært interessant å se nærmere på hvordan befolkningen i Hordaland løste utfordringen da silda forsvant i 1870. Det må da naturligvis nevnes at Sunnhordland har et undervisningsopplegg knyttet til problematikken, men i utstillingene finnes det lite.

Til slutt må en ta med at museene heller ikke fokuserer noe særlig på forskning eller forvaltningen av ressursene langs kysten. Vi finner noen få unntak, for eksempel Sunnhordland Museum om fiskeforvaltningen som styrket seg etter 2. verdenskrig. Kystmuseet på sin side har en ganske omfattende beskrivelse av petroleumsressursene som

går langt tilbake i tid. Ellers får vi som nevnt lite informasjon om ressursvariasjoner, for eksempel vandringsmønster eller bruk/misbruk av myndighetenes fiskejaktteknologi.

5.2.2 Hverdag, kultur og politikk

Museer som skal gi et bilde på kysthistorien, bør ha et fokus som også går bak næringene og gjenstander, bilder og tekst som beskriver disse. Mennesker og personliggjøring gir mer liv og en mer utfyllende fortelling om kysthistorien. Dette kan gjøres på ulike måter, og det er selvsagt viktig at museene også tar med historier som viser vanskelige eller problematiske sider ved fortiden, og at en unngår stigmatisering av individer og grupper.

Ved Sunnhordland Museum er det hovedsakelig de viktige næringene og historien til gjenstandene som trer frem, mens menneskene har liten plass. Utstillingene gir på denne måten et litt “blodfattig” inntrykk. En slik vinkling av utstillingsinnholdet gjør også at en kan bli sittende igjen med et nostalgisk inntrykk, med fokus på flotte gjenstander og en stolt historie, mens mer vanskelige sider av kysthistorien blir skjøvet i bakgrunnen. Det er riktignok enkelte unntak, men generelt er utstillingene veldig funksjonelt rettet.

Hordamuseet har med sin brede dekning av mangesyleriet og arbeidsdelingen bygd opp en hovedutstilling som har et særlig fokus på hverdagen i det tradisjonelle fiskerbondesamfunnet. Her er menneskene mye mer til stede, og det gjør at en får et mer helhetlig inntrykk av dette samfunnet. En annen styrke i forhold til de andre museene er at kvinnene også får mer plass. Perspektivet er likevel begrenset til hjem og familieliv. Viktige sider ved kvinnens liv og oppgaver er således ikke synliggjorte.

Kulturelle tema har også betydelig mer plass på Hordamuseet enn på Sunnhordland Museum. Gjennom bilder, tekst, gjenstander og klesdrakter blir vi presentert en allsidig fortelling om strilefolket. En er innom kulturelle tema som skole, familie, mat, religion og musikk. Hordamuseet har samtidig en mer balansert dekning av slitet i hverdagen, men også velstanden som overrislet kystsamfunnene i gode sildeperioder får plass.

Det som her er sagt, gjelder også Kystmuseet. Ut fra formuleringene i museumsinnstillingen og formålsparagrafen kunne en likevel forvente at “den menneskelige faktor” var enda mer vektlagt ved dette museet. Et museum som skal gi et helhetlig historisk bilde av kystkulturen bør ha rikelig med plass til menneskene, utover hvilke arbeidsoppgaver de hadde i næringer

og hjem. Kystbefolkningens deltagelse i kulturelle aktiviteter er riktignok med, men dette kunne hatt en mer fremtredende plass enn det har i dag.

Et større savn blir tydelig når vi løfter dette opp på et høyere samfunnsnivå. Historikere og forskere har fremhevet kulturelle sætrekk på Vestlandet som nøysomhet, likhet mellom menneskene og betydningen av motkulturer som misjon, målsak og avholdsak. Slike sætrekk kan også ha påvirket økonomi og entrepenørskap. Det var i hvert fall slik at tyngdepunktene for sildeinnslagene falt sammen med kjerneområdet for for den religiøse organiseringen i regionen.

Spørsmål av denne typen er lite fremme ved museene. Det samme gjelder den politiske mobiliseringen langs kysten. Hordamuseet er egentlig det eneste av museene som har med noe av organisasjonsliv og politisk deltagelse. De er også det eneste som kommer med direkte eller mer indirekte forklaringer til en slik samfunnsmessig deltagelse i det tradisjonelle kystsamfunnet. I hovedutstillingen blir dette temaet tatt opp under organiseringen av frivillige lag i området. Her er en innom samfunnsendringer på 1800-tallet som fremmet de ulike motkulturene, og hvordan de mange bedehusene som ble bygget også var viktige steder for politisk og sosial reisning.

Indirekte har også Hordamuseet med flere årsaker som kan ha påvirket denne utviklingen, som organiseringen av notfisket og bruksdelingen i jordbruket med de samfunnsmessige konsekvenser dette innebar. Andre deler av utstillingen peker mot nøysomheten blant strilene. Selv om noen etter hvert ble ganske velholdne, så var det lenge nøysomheten som rådet. Overskudd gikk som regel til fornyelse i båt og bruk og ikke til forbruk. Utstillingen som nevner “galne-måndagen” viser hvor sårbare kystbuene kunne være, der plutselig en dag på havet kunne være ens siste. Det kan også være en grunn til at religion var så viktig i dette samfunnet.

Sunnhordland Museum har noen koblinger knyttet til religiøse foreninger og ulykker som kunne trekke mot religion, men det blir for tynt til å kunne trekke noen sammenhenger utover det som blir nevnt. Verken ved dette museet eller ved Kystmuseet har organisasjonsliv og motkulturer fått særlig med oppmerksomhet, heller ikke det som har med den politiske utviklingen å gjøre.

Hordaland og Vestlandet for øvrig var ikke noen ensartet kulturell og politisk region. Det var således store ulikheter mellom kystbygder og indre bygder. I typiske arbeidssamfunn som

Odda stod de sosialistiske partiene sterkt, i andre bygder innover i Hardanger og resten av fylket fikk Bondepartiet og senere Senterpartiet mange stemmer. I kystbygdene, derimot, var lenge Venstre det største partiet, før det fikk konkurranse fra Kristelig Folkeparti. Dette særtrekket ved kystfolket kunne museene lett synliggjøre ved kart eller på andre måter. Det er enda ikke blitt gjort.

Når det gjelder Sunnhordland Museum, bør det nevnes at undervisningsoppleggene i noen grad retter opp manglene ved utstillingene. Det gjelder i særlig grad det manglende fokuset på mennesker. Blant annet kommer kvinnene tydeligere frem. Som ved Hordamuseet utstilling er likevel perspektivet begrenset og handler mest om kvinnene i hus og hjem.

5.3 Museenes formidling

I innledningen ble det nevnt at alle utstillingsformer kunne ha svakheter om de ble stående alene, og at den beste løsningen var å kombinere de ulike typene. Kort oppsummert kan den kronologiske utstillingsformen påtvinge den besøkende en bestemt fortellingsstruktur og en risikerer å fortelle en ensidig og unyansert historie. Mange museer har derfor prøvd å bytte den kronologiske formen med en tematisk utstillingsform. Problemet som da kan oppstå, er at en sitter igjen med en historie uten noen særlig innbyrdes sammenheng.

Et annet alternativ er den fragmentarisk utstillingsformen, der gjenstandene som står i fokus, er uten tekst eller beskrivelser. Med en slik utstillingsform risikerer en å ikke fortelle en historie i det hele tatt, noe som stiller høye krav til forkunnskaper hos brukeren. Utstrakt bruk av den fragmentariske utstillingsformen er særlig problematisk for den type kulturhistoriske museer som er analysert i denne oppgaven, gitt den unge alderen hos mange av de besøkende.

I alle museene kan en finne de ulike utstillingsformene, men hvordan de kombinerer disse, er varierende. Hos Sunnhordland Museum har både motorsamlingen og kanskje spesielt HSD-utstillingen noen av de problematiske sidene som er redegjort for i innledningskapitlet. Motorsamlingen vil med sin utpregede fragmentariske form kreve oppfølging og bistand fra de ansatte. Spesielt gjelder det med unge brukere eller besøkende uten særlige forkunnskaper. HSD-utstillingen er med den sterkt kronologiske formen best formidlingsmessig om det følger et godt undervisningsopplegg ved siden av. Også denne utstillingen fungerer derfor best med bistand fra de ansatte.

Hovedutstillingene til Sunnhordland Museum og Hordamuseet er hovedsakelig tematisk oppbygd, men de er begge kombinert med kronologiske og spesielt fragmentariske elementer. I noen grad er det derfor også her opp til den besøkende å gjøre opp sin mening om deler av innholdet.

Hos Kystmuseet er det i hovedsak en kombinasjon av den tematiske og kronologiske formen, men det er den kronologiske som dominerer i hovedutstillingen. Som påpekt i kapittel 4, blir imidlertid den “røde tråden” representert ved kronologien borte til tider, og dermed fremstår det hele litt uryddig. Naustutstillingen til Kystmuseet er den utstillingen som tydeligst har kombinert alle utstillingsformene. Denne utstillingen har en moderne utforming med en klar kontrast mellom tekst og bilder i midten av rommet, og med gjenstandene plassert omkring i naustet uten forklarende tekst.

1970-tallet førte til nye oppfatninger om historiefaget og hva det burde inneholde. De store nasjonale fortellingene kom under kritikk og mange mente at de i stedet måtte erstattes av flere mindre fortellinger. Museene var av historiefortellerne som ble kritisert for i hovedsak å fokusere på den nasjonale fortellingen, helst representert gjennom bondekulturen. Som vi har sett i denne oppgaven fikk etter hvert historiene til tidligere utelatte grupper og tema etter hvert større plass. Dette gjaldt blant annet kvinnene, mens andre grupper, for eksempel syke, sinnslidende eller etniske minoriteter som også var en del av kystsamfunnet, ikke har fått samme oppmerksomhet.

Museene skulle etter hvert endre seg fra nærmest å være nasjonale kopier hvor det lokale særpreget nesten var fraværende, til større variasjon og særpreg. Der museene tidligere hadde som mål å skape en nasjonal identitet, skulle de fra oppbruddet på 1970-tallet i større grad formidle lokale identiteter. Dette har i praksis ført til at mange tema som ikke var av interesse tidligere, nå fikk oppmerksomhet. Blant annet har de mange små fortellingene gitt større interesse for hverdagslivet i kystbygdene på Vestlandet.

Gjennomgangen i de foregående kapitlene viser likevel at museene fremdeles er interesserte i å knytte sin lokale historie og sitt særpreg opp mot større fortellinger og regionale, nasjonale og internasjonale rammer. Hordamuseet synes å være det museet som er mest opptatt å knytte bånd mot de regionale og nasjonale rammene. Det er mulig dette kan skyldes “den folkemuseale arven” til museet, der spesielt den nasjonale rammefortellingen var viktig. Sunnhordland Museum har også en fortid hvor folkemuseumstanken var rådende, men dette museet har i dag en fortellingsramme som i større grad peker utover landets grenser.

De internasjonale fortellingene vi finner hos museene er av spesiell interesse med tanke på de eksportrettede næringene og den langvarige kontakten som kystbygdene har hatt med utlandet. Ved siden av Sunnhordland Museum har også Kystmuseet et visst fokus på de internasjonale forbindelser, særlig er dette fremtredende i petroleumsdelen og utstillingen om havbruksnæringen. Ved Hordamuseet er de internasjonale forbindelsene knyttet opp mot noen få av de kulturelle temaene i utstillingene, samt den nordiske båtbyggertradisjonen.

I tillegg til utstillingene har alle museene undervisningsopplegg og minst en museumspedag. Skoleelever utgjør mellom 25 og 50 % av brukerne og er derfor en viktig målgruppe. Inntrykket er likevel at museene prioriterer undervisningsopplegg forskjellig. Undervisning av skoleelever synes særlig å være et viktig satsingsområde for Sunnhordland Museum .

Undervisningsoppleggene er utarbeidet i et nært samspill med utstillingene. Mange er tverrfaglige og følger som oftest de samme temaene som er utstilt. På en annen side er det gode muligheter for å trekke inn nye tema der utstillingene viser mangler, samtidig som undervisningsoppleggene åpner for variasjon både historiefaglig og didaktisk. En ordinær utstillingsgjennomgang vil lett virke ensformig og fremmed for unge brukere. Et mer tilpasset opplegg kan gjøre besøket mer spennende og forståelig, for eksempel ved bruke av digitale medier.

5.4 Konklusjon

De tre museene som er analyserte i denne oppgaven, er kulturhistoriske museum som alle har en tilknytning til den gamle folkemuseumstradisjonen. På tross av samfunnsendringer og kritikk virker folkemuseumsparadigmet fremdeles å være rådende i de analyserte museene. Det nyeste museet, Kystmuseet i Øygarden, hadde riktignok ved oppstarten som mål å bryte med den tradisjonelle folkemuseumstanken. Gjennomgangen her viser at museet har lyktes et stykke på vei, men samtidig er det flere sider både i tematikk og formidling som ikke er i samsvar med den uttrykte intensjonen i innstillinger og formålsparagraf.

Når det gjelder kysthistorien, så har den vært en del av norske museers tematikk helt tilbake til de såkalte modellmuseene i siste halvdel av 1800-tallet. Med folkemuseumparadigmets gjennombrudd rundt 1890 virker imidlertid denne viktige delen av norsk historie å ha fått

relativt lav prioritert i den nasjonale fortellingen, der folkekulturen ble indentifisert med bondekulturen som nasjonalkulturens kjerne.

De siste tiårene, derimot, har kysthistorien fått stadig større plass både i museenes fokus og samlinger. Spesielt 1970-tallet synes å ha utgjort et viktig skille. Det kan være flere grunner til dette. Ikke minst skjedde det en økende profesjonalisering ved museene i denne perioden. Det vokste også frem en økende erkjennelse av at bondekulturen og dens historie var blitt godt dekket, mens viktige områder som kystens historie, var blitt forsømt. Fra da av og fram til i dag har kysthistorien fått mer plass og blitt et satsningsområde, noe som kommer tydelig til uttrykk ved museene som er med i denne undersøkelsen.

De tre museene har likevel ulike perspektiver og vektlegging i sin formidling av kysthistorien. Alle beskriver således utviklingen fra det tradisjonelle fiskerbondesamfunnet til et mer industripreget samfunn. Men hvordan dette gjøres, varierer. Særlig gjelder det fremstillingen av moderniseringen i samfunnet og viktige overgangsperioder i historien. Det gjelder også et nærliggende tema som det gamle mangesysleriet, der Hordamuseet har en mer omfattende dekning enn de to andre museene.

Et annet viktig tema eller perspektiv gjelder kjønn. Her er tendensen at kvinnene i det gamle fiskerbondesamfunnet, i den grad de får noen plass i det hele, blir plassert i tilknytning til hus og hjem. Bare Kystmuseet gir en mer en mer allsidig fremstilling av kvinnens oppgaver og plass i samfunnet også utenfor hjemmets fire vegger. Både det faktum at kvinnene ofte var kystens bønder og kvinnes betydning i fiskerinæringene, som tilvirkere, men også i noen grad i fisket, kommer her godt frem.

Markedsforholdene og de store inntektene som fisket, spesielt sildefisket, kunne bidra til, har fått en begrenset plass. Museene har riktig nok med det viktige bymarkedet i Bergen, men de mangler alle noe om den omfattende fiskerieksperten. Det samme kan sies om hvordan overskudd og kapital ble investert i andre næringer, eller hvordan kunnskap i fiskeriene ble utnyttet i for eksempel fiskeoppdrett og supply/offshorevirksomhet.

En fare ved ensidig å fokusere på næringer og gjenstander er at menneskene bak næringene ikke får like stor plass. Særlig Sunnhordland Museum har en "teknisk" profil der museet nok får med mange viktige sider av kysthistorien, men der det menneskelige element er mer og mindre fraværende. Dette gjelder både sosiale og kulturelle sider ved kysthistorien, som motkulturene og spesielt lekmannsbevegelsen sin sterke stilling i kystdistriktene på

Vestlandet. Slike særtrekk, som også hadde betydning for den politiske mobiliseringen, har ingen plass ved noen av museene.

I tillegg til å undersøke hva som blir formidlet av kysthistorie ved de tre museene, er denne oppgaven også en analyse av *hvordan* det blir formidlet. Viktig i denne sammenheng er analysen av utstillingsformer. Her er inntrykket at en ensidig bruk av en bestemt form, det være seg kronlogisk, tematisk eller fragmentarisk utstillingsform, kan gi uheldige utslag. Spesielt unge brukere av museene vil være sårbare for dette. En kombinasjon av de ulike utstillingsformene synes å fungere bedre. Samtidig er det viktig for museene å ha gode undervisningsopplegg og oppfølging fra de ansatte ved skolebesøk. Når det gjelder undervisningsopplegg og formidling, er det riktig å trekke frem Sunnhordland Museum som er kommet lengst på dette området.

Kart og bildeliste

Bilde på forsiden viser hovedbygningen ved Kystmuseet samt noen av de eldre naustene som tilhører museet.	
Kart over kystområdet i Hordaland.....	5
Utvendig bilde av hovedmuseet ved Sunnhordland Museum. Foto: Sunnhordland Museum.....	23
En oselvar med tilhørende fiskeredskaper. Foto: Erlend Sævdal.....	26
Ulike næringer i sjøbruksavdelingen. Foto: E. Sævdal.....	27
Oversiktsbilde av "Leirvik havn utstillingen". Foto: E.Sævdal.....	28
Delutstilling om hvalfangst. Foto: E.Sævdal	30
Gjenstander som viser teknologisk utvikling. Foto: E.Sævdal.....	32
Flere båtmodeller. Foto: E.Sævdal.....	33
HSD-utstillingen. Foto: E:Sævdal.....	35
Den store motorhallen. Foto: E:Sævdal.....	36
Fra undervisningsopplegget: "Eg byggjer meg ein båt". Foto: Sunnhordland Museum.....	37
Frå undervisningsopplegget: "Fjordabåten kjem". Foto: Sunnhordland Museum.....	40
Oversiktskart over museumsområdet til Hordamuseet.....	53
Inngangspartiet til fiskerbondeutstillingen. Foto: E:Sævdal.....	55
Hjalmarbåten i fiskerbondeutstillingen. Foto: E:Sævdal.....	56
Delutstillingen om "Det løynde sølvet". Foto: E:Sævdal.....	58
Hverdagsliv i fiskerbondeutstillingen. Foto: E:Sævdal.....	59
Byferden til Bergen. Foto: E:Sævdal.....	61
Utvendig bilde av båthallen. Foto: E:Sævdal.....	63
Innvendig bilde av båthallen. Foto: E:Sævdal.....	64
Mildenaustet. Foto: E:Sævdal.....	66
Naustrekka til Hordamuseet. Foto: E:Sævdal.....	67
Et eksempel på fragmentarisk utstilling. Foto: E:Sævdal.....	72

Hovedbygningen til Kystmuseet. Foto: E:Sævdal.....	79
Vanlig stue i fiskerbondemiljø. Foto: E:Sævdal.....	82
En stue i de rike sildeårene på 1950-tallet. Foto: E:Sævdal.....	84
Troll-plattformen. Foto: E:Sævdal.....	85
Naustutstillingen sett frå utsiden. Foto: E:Sævdal.....	86
Innvendig bilde av naustutstillingen. Foto: E:Sævdal.....	87
Fiskeredskaper i naustutstillingen. Foto: E:Sævdal.....	88
Havbruksutstillingen. Foto: E:Sævdal.....	90

Litteratur

- Alver, Brynjulf (1995)** Hordamuseet 50 år, i *Fjon til fusa*, Hordamuseet og Nord- og Midthordaland Sogelag.
- Berggren, Britt (1980)** Kystens kvinner – kystens bønder, i *Norsk Kulturhistorie*, bind 5. Oslo.
- Brekke, Nils Georg (red.) (1993)** *Kulturhistorisk vegbok*. Hordaland. Bergen
- Christophersen, Bjørg (2006)** Kystmuseet 1996-2006, i *Havstrilen*. Museum Vest.
- Christophersen, Bjørg (1996)** Kystmuseet i Øygarden, i *Øygarden årbok*.
- Enerstvedt, Åse (1995)** *Huset bustad arbeidstad*. Asker. Publitiis.
- Eriksen, Anne (2009)** *Museum. En kulturhistorie*. Oslo. Pax Forlag A/S.
- Gjestrum, John Aage og Marc Maure (1988)** *Økomuseumsboka – identitet, økologi, deltagelse. En arbeidsbok om ny museologi*. Norsk ICOM. Tromsø.
- Gullberg, Jakob (1988)** Sunnhordland Folkemuseum og Sogelag 1913-1988, i *Sunnhordland Årbok*. Sunnhordland Museum.
- Holm, Poul (1995)**: Kystkultur som forskningsemne, i *Kystsamfunnets materielle kultur*. Oslo. Norges forskningsråd.
- Høyland, Ola (1963)** Sunnhordland Folkemuseum og Sogelag 1913-1963, i *Sunnhordland Årbok*. Sunnhordland Museum.
- Johansen, Karl Egil (1989)** *Men der leikade fisk nedi kavet. Fiskarsoge for Hordaland 1920-1990*. Bergen. J. W. Eides Forlag.
- Johansen, Karl Egil (2000)** Moderniseringa av norsk fiske ca 1880-1920, i *Norges Fiskerimuseums årbok*. Bergen.
- Knudsen, Ketil (2009)** Byhistorie på museum, i *Heimen, nr. 2*.
- Kolle, Nils (2006)** Den sjøvende landsdelen, i *Vestlandets Historie. Natur og næring*. Bergen. Vigmostad & Bjørke AS.

- Lyotard, Jean-Francois (1984)** *The Postmodern condition. A report on knowledge.* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mathisen, Vigleik Røkke (2009)** Heimefiske på museum, i *Havstrilen*. Museum Vest.
- Molaug, Svein (1985)** *Vår gamle kystkultur*. Oslo. Dreyer forlag AS.
- Myhre, Bjørn (1976)** Naustuft fra eldre jernalder på Stend i Fana. Viking.
- Shetelig, Haakon (1944)** *Norske museers historie*. Oslo. Cappelen.
- Solhaug, Trygve (1974)** *De norske fiskeriers historie 1815-1880*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Talleraas, Lise Emilie Forsmo (2009)** *Et uregjerlig mangfold. Lokale og regionale museer som saksfelt i norsk kulturpolitikk 1900- ca.1970*. Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet.
- Vasstrøm, Annette og Lene Floriss (1999)** *På museum – mellom opplevelse og opplysning*. Fredriksberg. Roskilde universitetsforlag.
- Vestrheim, Geir (1994)** *Museum i et tidsskifte. Fortidsarv som underholdning*. Oslo. Det norske Samlaget.
- Wicken, Olav (1998)** Fiskeriene og kystsamfunnet - en fotnote i vår nasjonale historie?, i ”... en af Landets betydeligste Næringsveie”. Tromsø. Universitetet i Tromsø.
- Ågotnes, Hans Jakob (2007)** Lokalmuseet i det sosiale landskapet. Fortidsformidling i Hordaland gjennom hundre år, i *Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur*. Fagbokforlaget. Bergen.

Annet trykt materiale

Forprosjekt til båthallen. Hordamuseet.

Prosjektbeskrivelse til forsknings- og formidlingsprosjektet Norges fiskeri- og Kysthistorie. Bergen (2009)

Prosjektskildring av ”Eg Byggjer meg ein båt”. Sunnhordland Museum.

Kildemateriale hentet fra internett

Forskning.no <http://www.forskning.no/artikler/2010/februar/242928>

Hordaland Fylkeskommune:

<http://www.hordaland.no/Global/kultur/kulturminnevern/dokument/museumsplanen%202011-2015/Regional%20plan%20for%20museum%202011%20-%202015.pdf>

Kulturskolesekken: <http://www.kulturskolesekken.no/default.asp>

Museum Vest: <http://www.museumvest.no/index.php?action=static&id=7>

Prosjektet Norges Fiskeri- og Kysthistorie: <http://norges-fiskeri-og-kysthistorie.b.uib.no/>

Regjeringen (abm-meldingen):

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/19992000/stmeld-nr-22-1999-2000-.html?id=192730>

Regjeringen (kulturpolitikk mot 2014):

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/20022003/stmeld-nr-48-2002-2003-.html?id=432632>

Regjeringen (Framtidas museum):

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-49-2008-2009-.html?id=573654>

Sunnhordland Museum: <http://www.sunnhordland.museum.no/side.aspx?nr=53>

Utdanningsdirektoratet: <http://www.udir.no/Lareplaner/>